

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ & GÜLŞENÎLİK-MEVLEVÎLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

ABDURRAHMAN ADAK

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ VE GÜLŞENÎLİK-MEVLEVÎLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

ABDURRAHMAN ADAK

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

Bu kitabın yayın hakkı Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları'na aittir.
Yayınevi ve yayıncısının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kopyalanamaz ya da
yayınlanamaz.

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ VE GÜLŞENÎLİK-MEVLEVİLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Yazar: Abdurrahman Adak

ISBN: 978-605-71084-7-0

© Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

Aralık 2021, Diyarbakır

Tüm Hakkı Saklıdır

Kapak ve Mizanpaj: Fuat İstemi

Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

Sertifika No: 52468

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. A Blok, Kat: 1, No: 2,

Yenişehir/DİYARBAKIR

<https://www.sarkiyat.org/>

sarkiyatvakfi@gmail.com

Abdurrahman Adak, Şırnak/İdil’de doğdu (1975). Ankara Üniv. İlh. Fakültesi’nden mezun oldu (1998). Yüksek lisans programını Dicle Üniversitesi’nde (2002), doktora programını Ankara Üniversitesi’nde (2006) tamamladı. Diyarbakır’da Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kimi okullarda Din Kültürü öğretmeni (1999-2002), Dicle Üniv. İlh. Fak. Türk İslam Edb. Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi (2002-2009) ve Mardin Artuklu Üniv. Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. bölümünde öğretim üyesi (2009-2011) olarak çalışan Adak, 2011 yılından bu yana Mardin Artuklu Üniv. Edb. Fak. Kürt Dili ve Edb. bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Doçentlik unvanını Türk İslam Edb. alanından; doçentlik (2013) ve profesörlük (2019) kadrolarını ise Kürt Dili ve Edebiyatı alanından alan Adak, Ali Emîrî Gözüyle Diyarbakırlı Şairler (İstanbul 2011), Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk (İstanbul 2013), Mamoste Fêrkerê Kurdî I, (A. Adak, T. Aydın, M. Bülbül, Z. Ergün - Mardin 2016) ve Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de (İstanbul 2019), Rumeli’den Mısır’a Za’fî-î Gülşenî XVI. Yüzyıl Osmanlı Tasavvuf Edebiyatının Gezgin Bir Şairi (Diyarbakır 2021) gibi eserler kaleme almıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	1
--------------	---

GİRİŞ

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ

BİRİNCİ BÖLÜM

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN FARŞÇA DÎVÂNÇESİ

I. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ DÎVÂNÇESİ: İNCELENME	16
---	----

A. TERTİBİ, NAZİM ŞEKİLLERİ VE TÜRLERİ	16
--	----

B. VEZİN, KAFİYE VE REDİF	17
---------------------------------	----

C. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN FARŞÇA ŞİİRLERİNİN MİKTARI VE DEĞERİ	19
---	----

1. Za'fî'nin Farsça Şiirlerinin Miktarı	19
---	----

2. Za'fî'nin Farsça Şiirlerinin Değeri	20
--	----

II. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ DÎVÂNÇESİ: METİN VE TERCÜME	25
---	----

A. METİN TEŞKİLİNDE TAKİP EDİLEN YOL	25
--	----

B. DÎVÂNÇENİN METNİ VE TERCÜMESİ	26
--	----

1. Tercî'-Bentler	27
-------------------------	----

2. Tahmîsler	42
--------------------	----

3. Gazeller	48
-------------------	----

4. Tarihler	91
-------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN EDEBİYÂTINDA MAHLAS BAĞLAMINDA ZA'FÎ İLE ZA'ÎFÎ'NİN KARIŞTIRILMASI: ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLER ÖRNEĞİ

I. DÎVÂN EDEBİYÂTINDA ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASI ŞAİRLER	96
---	----

A. ZA'ÎFÎ MAHLASLI ŞAİRLER	97
----------------------------------	----

1. Gelibolulu Za'îfî	97
----------------------------	----

2. Za'îfî Çelebî	98
------------------------	----

3. Rumelili Za'îfî	98
--------------------------	----

4. Kastamonulu Za'îfî.....	99
5. Şehzade Za'îfî	102
6. Muhammed Za'îfî Efendi.....	102
7. Şeyh Muhammed Za'îfî	102
B. ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLER	103
1. Za'fî-i Gülşenî	103
2. Ayıntaplı Za'fî.....	103
II. ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLARININ KARIŞTIRILMASI	104
A. TEZKİRELERDE YANLIŞ İSTİNSAH SONUCU ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLARININ KARIŞTIRILMASI	104
1. Za'fî'nin Za'îfî'ye Dönüşmesi	104
2. Za'îfî'nin Za'fî'ye Dönüşmesi	108
B. ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLERE TOPLUCA YER VERESERLERDE ORTAYA ÇIKAN KARIŞIKLIKLAR	108
1. Aynı Şairden Farklı Şairler Olarak Söz Edilmesi.....	109
2. Farklı Şairlerden Tek Bir Mahlas İle Söz Edilmesi.....	109
3. Karışıklık Arzeden Her İki Durumun Bir Arada Ortaya Çıkması	109
C. BİR ESERİN YANLIŞLIKLA BAŞKA BİR ŞAİRE NİSBET EDİLMESİ	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GÜLŞENÎLİK-MEVLEVÎLİK İLİŞKİSİ

I. MEVLEVÎLİĞİN KURULUŞ DÖNEMİ (XVI. YÜZYIL) GÜLŞENÎ ŞAİRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	116
A. MEVLEVÎYYE VE GÜLŞENÎYYE TARİKATLARI	117
1. MEVLEVÎYYE TARİKATI.....	117
2. GÜLŞENÎYYE TARİKATI.....	118
B. MEVLEVÎLİĞİN KURULUŞ DÖNEMİ (XVI. YÜZYIL) GÜLŞENÎ ŞAİRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	119
1. İBRÂHÎM GÜLŞENÎ	119
2. USÛLÎ	123
3. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ	124
II. GÜLŞENÎYYE TARİKATI İLE İRTİBATI OLAN BAZI MEVLEVÎ ŞAİRLERGÜLŞENÎYYE TARİKATI İLE İRTİBATI OLAN BAZI MEVLEVÎ ŞAİRLER	

A. MEVLEVÎ ŞAİRLER	134
1. SEMAÎ SULTÂN DÎVÂNÎ (ö. 936/1529).....	134
2. YUSUF SÎNEÇÂK (ö. 953/1546).....	138
3. GARÎBÎ (ö. 954/1547).....	142
4. ŞÂHİDÎ DEDE (ö. 957/1550).....	144
5. GÜNÂHÎ (ö. 988/1580).....	148
6. DERÛNÎ (ö. 992/1584-994/1586).....	150
7. ŞUHÛDÎ DEDE (ö. 1000/1591).....	152
8. ARŞÎ (ö. 1000/1591).....	153
9. BEKAYÎ (ö. 1000/1591).....	155
10. VEHBÎ (ö. 1112/1700).....	157
11. ENÎS RECEB DEDE (ö. 1147/1734).....	159
B. DEĞERLENDİRME	163
1. İRTİBATIN GERÇEKLEŞTİĞİ DÖNEMLER.....	163
2. İRTİBAT HALİNDE BULUNULAN GÜLŞENÎ ŞAHSİYETLER.....	164
a) İbrâhîm Gülşenî (ö. 940/1534).....	164
b) Usûlî (ö. 945/1538).....	164
c) Za'fî-i Gülşenî (ö. 974-978/1566-1570).....	164
d) Ahmed Hayâlî (ö. 977/1569) ya da Ali Safvetî (ö. 1005/1596).....	164
e) La'li Mehmed Fenâî (ö. 1112/1701).....	165
f) Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1150/1738).....	165
3. İRTİBATIN GERÇEKLEŞTİĞİ YERLER.....	165
a) Kahire.....	165
b) Muğla.....	165
c) Vardar Yenicesi.....	165
d) Edirne.....	166
e) Gelibolu.....	166
4. İRTİBATIN ŞEKLİ.....	166
a) İkili İlişki Şeklindeki İrtibat.....	166
b) Gülşenîlikten Mevlevîliğe Geçiş Şeklindeki İrtibat.....	167
ba) Gülşenîyye Tarikatına İntisâbları Gerçekleştikten Sonra Mevlevîliğe Bağlananlar.....	167
bb) İlk Gülşenîyye Tarikatını Tanıdıktan Sonra Mevlevîliğe Bağlananlar.....	167

ÖN SÖZ

Za'fi-i Gülşenî, Gülşenîyye tarikatının XVI. yüzyılda yaşamış kurucu temsilcilerinden olup, hem mensur hem de manzum eserler vermiş önemli bir mutasavvıf ve edebiyatçıdır. *Rumeli'den Mısır'a Za'fi-i Gülşenî: XVI. Yüzyıl Osmanlı Tasavvuf Edebiyatının Gezgin Bir Şairi* isimli çalışmamızda tesbit ettiğimiz üzere, Za'fi Gülşenilik'ten Mevleviliğe, Melamilikten Bektaşiliğe, Çağatayca'dan denizcilik terimlerine kadar dönemindeki tasavvuf ve edebiyat akımlarının temel özelliklerini üzerinde taşımaktadır.

Elinizdeki bu çalışmada ise Za'fi'nin edebi yönü, edebiyat kaynaklarındaki durumu ve Gülşenilik tarikatının kuruluş döneminde Mevlevilik tarikatı ile ilişkisi gibi kimi hususlar daha ele alınarak konunun daha da geliştirilmesine çalışılacaktır. Bu çalışmada ele alınacak birinci husus Za'fi'nin Türkçe'nin yanı sıra Farsça'yı da edebi bir dil olarak kullanabilen bir şair olmasıdır. Za'fi, Farsça'ya özel bir önem vermiş ve bu dille müstakil bir divânçe kaleme almıştır. Şüphesiz şairin manzum eserleri içerisinde en önemli olanı Türkçe dîvânı'dır. Bununla birlikte onun Farsça divânçesi de önemlidir. Zira Farsça divânçesi göz önüne alınmaksızın onun sanat anlayışının ve zihin dünyasının tam olarak ortaya çıkmasının imkansızlığı ortadadır. Za'fi-i Gülşenî'nin Farsça divânçesi Fars ve Türk edebiyatlarının etkileşimi çerçevesinde, Farsça'nın Osmanlı coğrafyasındaki varlığını göstermesi bakımından da önemlidir. Dolayısıyla Za'fi-i Gülşenî Divânçesi'nin neşri ve incelemesi şairin edebi şahsiyetinin tam olarak ortaya çıkmasında rol oynayacağı gibi Fars ve Türk edebiyat dünyaları için de önemli bir işlev görecektir.

Bu çalışmada ele alınacak olan ikinci husus mahlas bağlamında Za'fi ile Za'îfi'nin edebiyat tarihi kaynaklarında karıştırılmış olmasıdır. Çalışmamızda son olarak ele alınacak olan husus ise, Gülşenilik tarikatının kuruluş dönemi olan XVI. yüzyılda Gülşenilik-Mevlevilik ilişkisi ve Za'fi'nin Gülşeniliğin kuruluş döneminde bu tarikatın kurucu kadroları arasında yer almış olması ve o dönemde temelleri atılan Gülşenilik-Mevlevilik ilişkisinin aktif bir figürü olmasıdır.

Bu çalışmamız, daha önce Za'fi-i Gülşenî ve Gülşenilik merkezli yayınladığımız makalelerimizin bir araya getirilmiş, gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halinden oluşmaktadır. Çalışmanın yukarıda izah edilen içeriği bir giriş ve dört bölüm halinde sunulmuştur. Giriş bölümünde Za'fi-i Gülşenî'nin kısaca hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. "Za'fi-i Gülşenî'nin Farsça Dîvânçesi" başlığını taşıyan birinci bölüm iki kısım halinde ele alınmıştır. Birinci kısımda Za'fi-i Gülşenî'nin dîvânçesi üzerinde kısa bir inceleme yapılmıştır. Bu kısmın birinci başlığında dîvânçenin tertip, şekil ve tür bilgileri üzerinde durulmuş, ikinci başlığında vezin, kafiye ve rediften oluşan ahenk unsurları ele alınmış, üçüncü başlığında da Za'fi-i Gülşenî'nin Farsça'sı ve Fars edebiyatındaki yeri hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Birinci bölümün ikinci kısmı ise Za'fi-i Gülşenî'nin Farsça dîvânçesinin metin neşriden oluşmaktadır. Dîvânçede yer alan şiirler dîvânçenin orijinal nüshasında yer aldığı şekliyle tercî'-bendler, tahmîsler, gazeller, ve târihler başlıkları altında verilmiştir. Çalışmada şiirlerin Arap harfli Farsça orijinal metinleri yer aldığı gibi şiirlerin Türkçe çevirileri de yer almıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü "Mahlas Bağlamında Za'fi ile Za'îfi'nin Karıştırılması" olup, burada edebiyat tarihi kaynaklarında imlası birbirine benzediği için karıştırılan Za'fi ve Za'îfi örneği üzerinden edebiyat tarihinin karmaşık bir konusu çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde "Gülşenilik-Mevlevilik İlişkisi" başlığını taşımakta olup, burada "Mevlevîliğin Kuruluş Dönemi (XVI. Yüzyıl) Gülşenî Şairler Üzerindeki Etkisi - İbrâhîm Gülşenî, Usûlî ve Za'fi Örneği" ve "Gülşeniyye Tarikatı ile İrtibatı Olan Bazı Mevlevî Şairler" başlıklı araştırmalara yer verilmiş ve böylece Mevlevîliğin Gülşeniliğin doğuşunda oynadığı rol edebi ilişkiler çerçevesinde gözler önüne serilmiştir.

Son olarak Za'fi Dîvânçesi'nin Farsça metnini baştan sona birlikte okuduğumuz muhterem Molla Ahmet Yalar'a ve tercüme baştan sona okuyan dostum Ömer Faruk Yekdeş'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmanın elektronik kitap halinde internet üzerinden basımını üstlenen Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı yetkililerine de hususi teşekkürlerimi sunarım.

Abdurrahman Adak
Mardin 2021

GİRİŞ

ZA'FÎ-GÜLŞENÎ

XVI. yüzyılın mutasavvıf dîvân şairlerinden olan Za'fî-i Gülşenî'nin asıl adı Ali'dir. Bu Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn (ö. 1202/1788)'in, şairimizden “*Gülşenî-i Mısrî halîfelerinden Şeyh Ali Za'fî*”¹ şeklinde söz etmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Za'fî Dîvânı'nda yer alan “(Ey Za'fî!) O eşsiz kişi (Hz. Ali) senin adını kendi adı ile bir kıldı.” anlamına gelen *Nâmuñi ol bî-naôîr nâmu ile úldı bir*”² ifadesi de şairin adının Ali olduğunu göstermektedir.

Şairimizin mahlası olan Za'fî (ضعفی), Arapça'da kuvvetsizlik anlamındaki *Za'f* (ضعف) masdarına³ nisbet edilerek türetilen bir kelime olup, kuvvetsizliğe mensup, kuvvetsizlikle ilgili anlamını ifâde etmektedir⁴. Şairimiz, *Dîvân*'ında yer alan bir gazel dışında⁵, *Dîvânçe*'si de dahil olmak üzere bütün şiirlerinde bu mahlası kullanmıştır.

Tezkirelerde şair hakkında yer alan bilgiler, onun Kânûnî'nin ilk dönemlerinde bilinen bir şâir olması ve İbrâhîm-i Gülşenî'nin (ö. 940/1533-1534) son dönemlerine yetişmiş olmasından öteye geçmemektedir.⁶ Şairin, bir kasidesinde Yavuz Sultan Selim için “*merkez-i kutb-ı hilâfet*” ve “*vâris-i*

¹ Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn, *Risâle-i Tâciyye*, Mil. Yz. A, no. 3913, vr. 17b.

² Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, Millet Ktp. Manzûm 254, vr. 4b.

³ Mustafa b. Şemseddîn, *Ahterî-i Kebîr*, İst. 1302, s. 606.

⁴ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İst. 1317, (Tıpkıbasım), Çağrı Yay. İst. 2001, s. 853.

⁵ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Adak, *Rumeli'den Mısır'a Za'fî-i Gülşenî: XVI. Yüzyıl Osmanlı Tasavvuf Edebiyatının Gezgin Bir Şairi*, Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yay., Diyarbakır 2021, s. 31.

⁶ Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ* (İnceleme-Metin), AKM Yay., Ankara 2000, s. 365; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), TTK, Ankara 1989, C. II, s. 577; Mustafa b. Cârullâh Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), TTK, Ankara 1997, s. 154; Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn, *Mecelletü'n-Nisâb*, Kültür Bak. Yay., (Tıpkıbasım), Ankara 2000, s. 298.; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* (Haz. İlhan Genç), AKM Yay., Ankara 2000, s. 314.

*irs-i hilâfet*⁷ tabirlerini kullanmış olması, onun en erken Yavuz Sultan Selim'in 923/1517'de Mısır'ı ilhâkî üzerine bu kasideyi yazdığı ve mantıkî bir çıkarsama ile doğumunun 1500'lü yıllara kadar (II. Bayezid dönemi:1481-1512) geriye götürülebileceği sonucunu ortaya koymaktadır.

Za'fî-i Gülşenî Gelibolu'dandır. Bunu Ahdî'in, XVI. yüzyılda yaşayan Gelibolulu, İbrâhîm-i Gülşenî mensubu ve başında bulunduğu Gülşeniyye tekkesi Arabzâde tarafından yıkılan bir Za'îfî'den söz etmesinden⁸ anlıyoruz. Kanaatimize göre bu Za'îfî, Za'fî-i Gülşenî'den başkası olmayıp, burada bir imla hatası olarak Za'fî, Za'îfî'ye dönüşmüştür.⁹ Zira bu özellikleri bir arada taşıyan Za'îfî mahlaslı bir şair bilinmemektedir. II. Murad'ın gazalarını nazmeden Gelibolulu Za'îfî, daha önce yaşadığı; Karatovalı Za'îfî (ö. 960/1552), İbrâhîm-i Gülşenî'nin müntesibi olmadığı ve Kastamonulu Za'îfî de Gelibolulu olmadığı¹⁰ için Ahdî'nin sözünü ettiği evsâfa uymamaktadırlar. Pek çok karîneden¹¹ dolayı Gelibolu'nun da içinde bulunduğu Rumeli bölgesinde yaşadığı zaten açık olan Za'fî-i Gülşenî ise bu evsafa uyan tek şairdir. Ayrıca bu dönemde Za'fî-i Gülşenî'nin, denizcilik terimleri ile ilgili olan kasidesine tahmis yazdığı Âgehî ile bu kasideye başka bir tahmis yazan ve yukarıda adı geçen Arabzâde'nin Gelibolu'da yaşadıklarını göz önüne aldığımızda, Za'fî-i Gülşenî'nin Gelibolu ile olan ilgisi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Za'fî'nin hayâtında en önemli dönüm noktası, Kahire'de bulunan Gülşeniyye Tarikatı'nın kurucusu olan İbrâhîm-i Gülşenî'ye intisâb

⁷ Za'fî-i Gülşenî, a.g.e., vr. 5b.

⁸ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, AKM Yay., Ankara 2005, s. 298.

⁹ Nitekim başka kaynaklarda da şairimizden Za'îfî olarak söz edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Adak, a.g.e., s. 31-39.

¹⁰ Bunlar hakkında bkz. Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001, C. II, s. 570.

¹¹ Za'fî'nin, Rumeli'deki beş şehir hakkında birer şehrengîz yazmış olması; Rumeli söyleyiş tarzına sahip olması, döneminde Rumeli'de yayılma alanı bulan Melâmetîlik, Kalenderîlik, Hurûfilik ve Alevîlik-Bektâşîlik gibi akım ve düşüncelerin etkisinde kalması; Gülşeniyye tarikatının o dönemde Rumeli'de yaygın bir tarikat olması, etkilerinde kaldığı ya da bir şekilde irtibat halinde olduğu Hayretî, Usûlî, Günâhî Agehî, Hafız-ı Sirozî gibi şairlerin Rumelili olmaları gibi. Geniş bilgi için bkz. Adak, a.g.e., ilgili yerler.

etmesidir. Şairimiz İbrâhîm-i Gülşenî'den hilâfet aldığı¹² gibi, Gelibolu'da adına nisbet edilen bir Gülşenî Tekke'sinin de başında yer almıştır.¹³ Dîvân'ında geçen “Şeyh Ahmedün kemteriyüz”¹⁴ şeklindeki ifadesinden ve kendisini “çâker-i İbn-i Gülşenî”¹⁵ olarak nitelendirmesinden Za'fî'nin, İbrâhîm-i Gülşenî'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ahmed-i Hayâlî döneminde de Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne olan bağlılığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Şairimizin bilinen bir mutasavvıf olmasına binaendir ki, tarikat giyim ve kuşam tarihinde özel bir yeri olan Za'fiyye Tâcî, ona nisbet edilerek bu adı almıştır.¹⁶

Za'fî-i Gülşenî, Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'nde ölmüş ve oraya defnedilmiştir. Bunu Muhyî-i Gülşenî (ö. 1014/1605-1606)'nin, Pîr Baba Hasan'ın defnedildiği yer olarak söylediği Gülşenî hânkâhındaki “Molla Za'fî Fıskiyesi” tabirinden çıkartıyoruz.¹⁷ Zira Gülşeniyye Âsitânesi'nin avlusunun dört bir yanında bulunan hücrelerin altında toprak kazılarak hane şeklinde oluşturulan dehlîze fıskiyye dendiği¹⁸ ve hücre sahibinin öldüğü vakit buraya defnedildiği¹⁹ kaynaklarda geçmektedir. Dolayısıyla Za'fî-i Gülşenî'nin, Gülşeniyye tarikatının ilk ve merkez âsitânesinde kendisine mahsûs bir hücrede yaşamını geçirdiği, öldüğünde bu hücrenin altındaki fıskiyyeye defnedildiği, ölümünden sonra da bu fıskiyyenin “Molla Za'fî Fıskiyesi” olarak yad edildiği anlaşılmaktadır.

Za'fî'nin ölüm tarihi her ne kadar kaydedilmemişse de, Muhyî, içinde Molla Za'fî Fıskiyesi'nden söz ettiği eserini, 977/1570'te yazmış olduğuna

¹² Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, s. 298; Müstakîmzâde, *Risâle-i Tâciyye*, vr. 17b. Esrar Dede, a.g.e., s. LI, 314.

¹³ Solmaz, a.g.e., s. 298.

¹⁴ Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, vr. 57a.

¹⁵ Za'fî-i Gülşenî, *Hurûfîlik Risâlesi*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, no.3088/2, vr.19a.

¹⁶ Esrar Dede, a.g.e., s. LI.; Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn, *Risâle-i Tâciyye*, Mil. Yz. A, no. 3913, vr. 17b-18a.

¹⁷ Mustafa Koç, “16. yy Osmanlı Coğrafyasında Karanlıkta Kalmış Nakşi-Ahrârî, Yesevî ve Kübrevî Şeyhleri”, *Kutadgubilig*, I/7, s. 238.

¹⁸ Şemlelizâde Ahmed Gülşenî, *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye*, (Yay.Tahsin Yazıcı), TTKY Yay., Ankara 1982, s. 534., Mehmed Zillioğlu Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, Devlet Basımevi, İst. 1938, C. X, s. 244.

¹⁹ Evliya Çelebi, a.y.

göre²⁰, Za'fî'nin bu tarihten önce; yine Za'fî'nin II. Selîm'in tahta geçtiği yıl (974/1566) hayâtta olduğunu bildiğimiz için²¹ de, bu tarihten sonra ölmüş olması gerektiği otaya çıkar. Şu halde Za'fî'nin ölümü, 974-978/1566-1570 yılları arasına tekabül etmiş olmaktadır.

Za'fî-i Gülşenî'nin eserlerini kendisine aidiyyeti kesin olanlar ile olmayanlar şeklinde ikiye ayırıyoruz. Kendisine aidiyyeti kesin olan eserler Türkçe Dîvân, Farsça Dîvânçe, Hurûflik Risâlesi ve Tâc Hakkında Risâle-i Mahsûsa isimli eserlerdir. Za'fî-i Gülşenî'ye aidiyyeti kesin olmayan eserler ise Mevlid, Hudâ Rabbim Manzûmesi, hicviyye tarzında yazılmış isimsiz bir manzûme ve Risâle-i Mecma'î'l-Mekâsîd adlı eserlerdir.²²

²⁰ Koç, a.g.m., s. 238.

²¹ Zira şair, II. Selîm'e kasîde yazmıştır. Bkz. Za'fî-i Gülşenî, Dîvân, vr. 57b.

²² Eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Adak, a.g.e., s. 89-100.

BİRİNCİ BÖLÜM
ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN FARŞA
DÎVÂNÇESİ

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN FARŞÇA DÎVÂNÇESİ*

I. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ DÎVÂNÇESİ: İNCELENME

A. TERTİBİ, NAZIM ŞEKİLLERİ VE TÜRLERİ

Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça dîvânçesi, Millet Ktp. Manzûm 254 numarada kayıtlı olan Türkçe dîvânının son kısmında, 124b-139a varakları arasında müstakil bir bölüm halinde yer almaktadır. *Dîvânçe*'nin içinde yer aldığı nüsha adi ciltli, 139 varak, 17 satır, 220×162 ölçüsünde, yıldız filigranlı “*eser-i cedîd*” kağıdına rik'a hatla yazılmıştır.

Şairimiz, burada alfebe harfleri ve nazım türlerinin her biri ile şiir yazmamış olmakla beraber, Farsça şiirlerini bir bütün halinde belli bir düzen içerisinde bir araya getirmiştir. Bu açıdan Za'fî'nin Farsça şiirleri dîvân değil, dîvânçe tanımına uymaktadır.¹

Za'fî-i Gülşenî'nin bu dîvânçesi

يقول العبد حمدا خالصا في أحسن الأحوال
إلى من كان بَرًا حافظا للعبد في الأهوال²

beyti ile başlamakta,

رسید از مقدمش شادی بیاران
از آن گفتند تاریخش خوش آمد³

beytiyle de son bulmaktadır.

* Bu çalışma, daha önce yayınlanmış olan “Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça Dîvânçesi ve Türkçe Tercümesi-I” (D. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 7/2, s. 189-220, Diyarbakır 2007) ve “Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça Dîvânçesi ve Türkçe Tercümesi-II-Gazeller ve Tarihler Kısmı” (D. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 7/2, s. 189-220, Diyarbakır 2007) başlıklı iki yazının bir araya getirilmiş halidir.

¹ Benzer bir örnek için bkz.. Bkz. Abdulkadir Karahan, *Figânî ve Dîvânçesi*, İÜEF Yay., İst.1966, s. III.

² Bu kul, skıntılı durumlarında kendisini koruyan ve kendisine iyilikte bulunan Allah'a, en güzel vakitlerinde, gönülden teşekkürlerini ifade eder.

³ Onun gelişi ile dostlar mutlu oldu. O yüzden bu gelişine tarih olarak خوش آمد “hoş âmed” (hoş geldi) dediler. Buradaki “hoş âmed” ifadesi hicri 951 (miladi karşılığı: 1544) yılına tekabül etmektedir.

Baş kısmında “*Gazeliyât-ı Fârisî*” başlığı yer alan *Dîvânçe*’de şiirler, kendi içerisinde, tercî’-bendler, tahmîsler, gazeller ve târihler olmak üzere klasik sıralamaya tâbi tutularak verilmiş olup; sırasıyla 3 tercî’-bend, 3 tahmîs, 42 gazel, 1 murabba, 2 târih olmak üzere toplam 51 şiir yer almıştır. Beyit sayısı ise yaklaşık dört yüzdür.

Tercî’-bendlerin ilki tevîd konusunda, ikincisi ve üçüncüsü ise vahdet-i vücûd hakkındadır. Her üç tercî’-bend de beşer bendlidir. Tahmîsler ile gazellerin konu itibâriyle daha ziyâde rindâne oldukları görülmektedir. *Dîvânçe*’nin sonunda mesnevi tarzında yazılmış iki tarih yer almaktadır.

Dîvânçe’de *elif* (ا) kâfiyesi ile sekiz; *te*, *mîm* ve *nûn* (ت, م, ن) kâfiyeleri ile altışar; *dâl* (د) kâfiyesi ile beş, *râ*, *sîn lâm* ve *he* (ر, س, ل, ه) kâfiyeleri ile ikişer; *hâ*, *vâv* ve *yâ* (ح, و, ی) kâfiyeleri ile birer gazel olmak üzere, eski alfabenin on iki harfî ile gazel yazılmıştır. Gazeller çoğunlukla (35 gazel) beş beyit halinde kaleme alınmıştır. Bunların dışında *Dîvânçe*’de yedi beyitli altı; on altı, sekiz, altı, dört ve iki beyitli birer gazel yer almaktadır.

B. VEZİN, KAFİYE VE REDİF

Aruzla kaleme alınmış olan Za’fî-i Gülşenî’nin Farsça *dîvânçesinde*, arûz bahirlerinden 7 tanesi kullanılmıştır. *Dîvânçe*’de kullanılma sıklığı bakımından aruz bahirlerinden Hezec bahri 19 şiirle ilk sırada, Remel bahri de 15 şiirle ikinci sırada yer almıştır. Aruz kalıplarına baktığımızda ise, Remel bahrinden “Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı 9 şiir ile birinci sırada, Hezec bahrinden “Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün” kalıbı da 8 şiirle ikinci sırada yer almıştır. Aşağıdaki tabloda, *Dîvânçe*’de kullanılan bahirler, vezinler, bu bahir ve vezinlerin şiirlerde kaçar defa kullanıldıklarına ilişkin bilgiler bir arada verilmiştir.

BAHİRLER	KALIPLAR	ŞİİR SAYISI	BAHİR TOP.
Hezec	Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün	8	19
	Mefûlû mefâilû mefâilû feûlün	3	
	Mefâilün mefâilün feûlün	2	
	Mefûlû mefâilün mefûlû mefâilün	4	
	Mefûlû mefâilün feûlün	2	
Remel	Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün	9	15
	Feilâtün feilâtün feilâtün feilün	5	
	Feilâtün feilâtün feilün	1	
Muzârî	Mefûlû fâilâtû mefâilû fâilün	4	4
Recez	Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün	3	3
Müctes	Mefâilün feilâtün mefâilün feilün	6	6
Hafîf	Feilâtün mefâilün feilün	4	4

Tercî'-bendlerin her bir bendi ayrı hesaplanmak üzere, *Dîvânçe*'de yer alan şiirlerden 41 tanesinde zengin kâfiye, 20 tanesinde de tam kâfiye kullanılmıştır. Bu şiirlerin 15 tanesinde ek, 14 tanesinde kelime, 6 tanesinde kelime grubu, 4 tanesinde ek + kelime redif olarak kullanılmış, 21 tanesinde de redif kullanılmamıştır. *Dîvânçe*'deki tek musammat gazelde (gazel no: 40) ise nakarat kullanılmıştır.

C. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN FARŞÇA ŞİİRLERİNİN MİKTARI VE DEĞERİ

1. Za'fî'nin Farsça Şiirlerinin Miktarı

Za'fî-i Gülşenî'nin Türkçe'den sonra şiir dili olarak kullandığı ikinci temel dil Farsça'dır. Esasında Farsça Za'fî'nin kültür dünyasının önemli bir ögesini teşkil etmektedir. Zira onun Farsça'yı kullanması *Dîvânçe*'si ile sınırlı değildir. Biz bunu ona ait olduğunu düşündüğümüz⁴ Farsça *Risâle-i Mecma'i'l-Makâsîd* isimli eserden, Hurûfîliğe ilişkin olarak yazdığı risâlenin Farsça önsözünden ve Türkçe dîvânının önsözünün bir kısmını Farsça olarak yazmasından, ayrıca Türkçe dîvânındaki bazı Farsça beyitlerden anlıyoruz.

Bununla birlikte şairin Farsça kullanımının bunlarla sınırlı olduğunu da söyleyemeyiz. Nitekim Ali Emîrî, Za'fî'nin Farsça şiirlerinin Türkçe şiirlerinden daha fazla olduğunu ifade etmektedir.⁵ Kuşkusuz Emîrî'nin verdiği bu bilgi önemlidir, ancak za'fî'nin gerek Türkçe dîvânının, gerekse de Farsça dîvânçesinin içinde bulunduğu elimizdeki tek nüshada (Millet Ktp. Manzûm 254), Farsça şiirleri 400 beyit civarında iken Türkçe şiirleri 3400 beyit civarındadır. Enteresan olan, Millet Ktp. emekli müdürü M. Serhan Tayşi'nin de ifade ettiği gibi, Türkçe dîvân ve Farsça dîvânçenin birlikte bulundukları nüshanın, büyük bir olasılıkla Ali Emîrî tarafından istinsâh edilen bir nüsha olmasıdır. Şu halde Emîrî, Za'fî'nin Farsça şiirlerinin Türkçe şiirlerinden daha fazla olduğunu neye dayanarak söylemiştir?

Kanaatimizce burada iki ihtimal vardır. Birincisi, Ali Emîrî'nin, bu bilgiyi, dîvânı istinsâh etmeden önce, tahkîkî bir bilgiye dayanmadan vermiş olabileceğidir. Haddizatında Emîrî, bu bilginin yer aldığı *Esâmî-i Şu'arâ-i Âmid* adlı eserini gençlik yıllarında müsvedde halinde yazmış, daha sonra bu müsveddeyi *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid* ismi ile üç cilt halinde basmayı planlamış, ancak bu eserin sadece *Ze* (ز) maddesinin sonuna kadar gelen birinci cildini basmaya muvaffak olmuştur⁶. Muhtemelen Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*'in *Dâd* (ض) harfini kapsayan ikinci cildini basmaya muvaffak olsaydı, *Esâmî*'de vermiş olduğu bu bilgiyi düzeltme yoluna

⁴ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Adak, a.g.t, s. 109-111.

⁵ Ali Emîrî, *Esâmî-i Şu'arâ-i Âmid*, Millet Küt., Tarih, no. 781/1, vr. 31/a.

⁶ Tezkirenin birinci sayfasında üç ciltten oluştuğu yazılıdır (Bkz. Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*, Matba'a-i Âmidî, İst 1327., s. 1)

gidecekti. İkinci ihtimal ise Emîrî'nin şiir mecmualarında yer alan şaire ait Farsça şiirlerden hareketle bu bilgiyi vermiş olabileceğidir. Biz yaptığımız araştırmalarda Za'fî'ye ait şiirlerin bulunduğu mecmualardan sadece birinde⁷ Farsça bir tercî'-bendine rastlayabildik. Bununla birlikte diğer bazı şiir mecmualarında şaire ait Farsça şiirlerin bulunabileceğine muhakkak nazarı ile bakılabilir de, bunların Emîrî'nin söylediği kadar çok olması kanaatimizce zor bir ihtimaldir. Netice olarak Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça şiirlerinin elimizde bulunandan daha fazla olabileceği mümkün ise de, Emîrî'nin dediği gibi bir durum henüz isbat edilebilmiş değildir.

2. Za'fî'nin Farsça Şiirlerinin Değeri

Za'fî'nin Farsça şiirlerinin miktarı her ne olursa olsun bir gerçek var ki o da şudur: Eldeki Farsça şiirleri çerçevesinde onun Fars diline ve Farsça şiir söyleyiş tarzına son derece hâkim bir şair olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Za'fî, akıcı bir Farsça'ya sahip olup dili kullanırken herhangi bir zorlamaya gitmemiştir. Bir şiir mecmuasında⁸ Farsça tercî'-i bendlere ayrılan bir bölümde, Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390) ve Nesîmî (ö. 1418)'den sonra Za'fî'den bir tercî'-i bendin iktibâs edilmiş olması, Za'fî'nin Farsça'sının dönemin eleştirmenleri konumunda olan mecmua derleyicileri tarafından beğenildiğini, hatta onun Hâfız ve Nesîmî gibi Farsça ve Türkçe'nin sembol şairleri ile aynı düzeyde görüldüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça yazılmış klasikleri okuduğunu ve Farsça yazarken bu eserlerden ilham aldığını ve şairlerinden etkilendiğini anlamak güç değildir. Zira onun Farsçasında bu etkinin izleri açıkça görülmektedir. Şiirlerinden hareketle onun en çok etkilendiği şairlerin başında Hâfız'ın geldiğini söyleyebiliriz. O, *Dîvânçe*'de Hâfız'ın iki gazeline tahmîs yazmıştır. Tahmîslerden birisi Hâfız'ın

منمکه دیده بدیدار دوست کردم باز

چه شکر گویمت ای پادشاه بنده نواز⁹

⁷ Milli Ktp. Yz. A. 4050, vr. 63b vd.

⁸ Milli Ktp. a.y.

⁹ Bkz. Hâfız, *Dîvân*, s. 143. Beytin anlamı şudur: “Dostun yüzüne tekrar bakan, yüzünü yeniden gören benim. Ey kulunu okşayan pâdişâh! Sana nasıl teşekkür edebilirim?”

matlalı gazeline yazılmıştır. Bu tahmîsin ilk bendinin Za'fî tarafından yazılan ilave mısraları şunlardır:

من آن نیم که ز نم در هوای دل پرواز
مراد من ز محبت حقیقت [است] نه مجاز
دریده پرده غفلت گشاده منظر راز¹⁰

Diğer tahmîs ise Hâfız'ın

ای پادشه خوبان داد از غم تنهای
دل بی تو بجان آمد وقتست که باز آی¹¹

matlalı gazeline yazılmıştır. Bu tahmîsin ilk bendinin Za'fî tarafından yazılan ilave mısraları da şunlardır:

تا بر سر من جانا شد عشق تو سودای
بسیار بلا دیده م در عرصهء رسوای
سرگشته چو پرگارم منزل نکم جای¹²

Bunun yanı sıra Za'fî'nin Hafız-ı Şîrâzî'ye nazîreler de yazdığı görülmektedir. Örneğin

میرسد آخر بغایت روز هجران غم مخور
دوستداری میکند آن شاه خوبان غم مخور¹³

matlalı ile başlayan *Divânçe*'nin yirmi birinci gazeli, Hâfız'ın aşağıda matla beytine yer verilen aynı vezin ve redifli (*Gam mehor/gam yeme*) gazeline bir nazîredir.

¹⁰ Ben o kişi değilim ki, gönül havasında uçayım. Muhabbetten maksadımız hakikattir, mecâz değil. Benim için gaflet perdesi yırtılmış, sır penceresi açılmıştır.

¹¹ Hâfız, a.g.e., s. 213. Beytin anlamı şudur: “Ey güzeller pâdişâhî! Yalnızlığın verdiği sıkıntı için bana bir çare bul. Gönlüm sensizlikten ölmek üzeredir. Artık dönme vaktin gelmiştir.”

¹² Ey cân! Sana olan aşkım başıma sevdâ oluncaya kadar, sevdâ arsasında birçok bela gördüm. Aşkından pergel gibi dolanmakta ve hiç bir yeri kendime menzil yapmamaktayım.

¹³ “Ayrılık günleri eninde sonunda biter, gam yeme. O güzeller şâhî sana dost olur, gam yeme.”

یوسف گمگشته باز آید بکنعان غم مخور
 کلبهء احزان شود روزی گلستان غم مخور¹⁴

Yine *Dîvânçe*'nin

بیا ای پیر معنی از کرم بگشا در دلها
 شوم آگه ز اصل خویش خیزد جمله مشکلیها¹⁵

beytiyle başlayan ilk gazeli, Hâfız dîvânının

ألا ياليتها الساقى أدر كاسا وناولها
 كه عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها¹⁶

matlaı ile başlayan ilk gazeline nazîre olarak yazılmıştır. Burada Hâfız'da ilk mısra olan “*ela ya eyyuhe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ*” ifâdesi, Za'fî'nin nazîresinde son mısradaki aynen iktibâs edilmiştir:

ز سرّ جام جم باشد که ضعیفی را شود روشن
 ألا ياليتها الساقى أدر كاسا وناولها¹⁷

Za'fî-i Gülşenî'nin, *Dîvânçe*'sinde Molla Câmi (ö. 898/1492)'nin bir gazelini tahmîs etmesinden, Câmi'yi de okuduğunu ve onun etkisinde kaldığını anlıyoruz. Za'fî, Câmi'nin aşağıdaki beyitle başlayan gazelini tahmîs etmiştir.

هر لحظه جمال خود نوع دیگر آرای
 کرد در غمت شیدا* صد عاشق هر جای¹⁸

¹⁴ Hâfız, a.g.e., s. 128-129. Beytin anlamı şudur: “Kaybolmuş olan Yusuf Kenan’a geri döner, gam yeme. Hüzün kulübesi bir gün gül bahçesine dönüşür, gam yeme.”

¹⁵ Ey mâna âleminin pîri! Kereminden gel, gönüllerin kapısını aç da aslımdan haberdâr olayım ve böylece bütün sorunlar ortadan kalsın.

¹⁶ Bkz. Hâfız, a.g.e., s. 6.

¹⁷ Za'fî'ye âşikâr olan Cem'in kadehinin sırrıdır. O halde ey sâkî, kadehi dolaştır ve takdîm et.

¹⁸ Her an cemalini farklı bir şekilde göstermekle, yüzlerce kararsız âşık, senin yüzünden çektikleri gamdan dolayı şeyda ettin.

Bu tahmîsin ilk bendinin Za'fî tarafından yazılan ilave mısraları şunlardır:

ای چهره گلگونت در غایت زیبای
وی قد سرافرازت چون سدره ز بالای
با ابر و و خال و خد بازلف مطرّای¹⁹

Za'fî-i Gülşenî'nin hurûfiliğin etkisinde kalan²⁰ ve bu konuda risâle (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, No. 3088/2) yazan birisi olarak Fazlullâh-ı Hurûfî (ö. 730/1330)'nin Farsça olarak yazılmış *Câvidânnâme* isimli eserini okuduğunu, Hurûflik risâlesinde bu eserden Farsça bir beyit iktibâs etmiş olmasından (vr. 25a) da anlıyoruz.

Şairin, *Dîvân*'ında yer alan aşağıdaki beyitte, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden manevî iktibâsta bulunmuş olması, *Mesnevî*'yi okuduğunu da göstermektedir.

‘Aşk özi olmak gereksin tâ bilesin ‘aşkı sen
Meşnevî’de hoş dimişdür bu sözi monlâ-yı ‘aşk²¹

Za'fî, burada, “Biri, âşıklık nedir diye sorunca dedim ki, benim gibi olursan bilirsin” anlamına gelen şu beyti kastediyor olmalıdır:

پرسید یکی که عاشقی چیست
گفتم که چو ما شوی بدانی²²

Abdûlbâkî Gölpinarlı'nın, Mevlânâ'nın, *Dîvân-ı Kebîr*'de

شبر و ولیّ خدا شاه سلام علیک
معدن جود و سخا شاه سلام علیک

¹⁹ Ey çehresi gül gibi kırmızı, güzelliğin zirvesinde olan; Ey benzerlerinden üstün olan boyu, yukarıdan bakıldığında Sidre ağacı gibi görünen sevgili! Kaşların, benlerin ve yüzün ile, koku saçan saçın ile her an cemalini farklı bir şekilde göstermen, yüzlerce kararsız âşık, senin yüzünden çektikleri gamdan dolayı şeyda ettin.

²⁰ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Adak, a.g.t., s. 121-129.

²¹ Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, vr. 14b.

²² Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Tah. R. Nicholson), Tahran 1376, s. 186.

matlalı bir düvâzdeh* yazmış olduğu yönünde verdiği bilgiye²³ bakacak olursak, Za'fî-i Gülşenî'nin, dîvânında yer alan

Ey şeh-i 'âlem-penâh şâh selâmun 'aleyk
Ehl-i dile secde-gâh şâh selâmun 'aleyk²⁴

matlalı düvâzdehini, Mevlânâ'ninkine nazîre olarak yazmış olduğu ortaya çıkar. Zira her ikisi arasında vezîn ve redif (şâh selâmün 'aleyk) birliği bulunmaktadır. Ancak Dîvân-ı Kebîr'de Gölpınarlı'nın sözünü ettiği düvâzdeh değil, "*selâmün 'aleyk*" redifiyle yazılmış üç gazel yer almaktadır. Ayrıca bu üç gazelden hiç biri yukarıdaki matla ile başlamamaktadır.²⁵ Gölpınarlı'nın sözünü ettiği gazelin *Dîvân-ı Kebîr*'in başka bir nüshasında yer almış olması muhtemeldir.

Hiç şüphesiz, Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça edebi eserlerini okuduğu ve etkilerinde kaldığı şahsiyetler saydıklarımızla sınırlı değildir. Nitekim onun, pîri İbrâhîm-i Gülşenî'nin *Manevî* adlı Farsça mesnevisini okumadığını söylemek güçtür. Bütün bunlar Za'fî'nin Fars şiir geleneğinin Osmanlı'daki önemli temsilcilerinden biri olduğunu ve onun bu geleneği başarılı bir şekilde temsil ettiğini söylemek mümkündür.

²³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yay. İst.1992, s. 58.

²⁴ Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, vr. 4a.

²⁵ Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Külliyât-ı Şems ya Dîvân-ı Kebîr*, Tahran 1336, C. III, s. 138-140.

II. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ DÎVÂNÇESİ: METİN VE TERCÜME

A. METİN TEŞKİLİNDE TAKİP EDİLEN YOL

Bu bölümde, Za'fî-i Gülşenî'nin Farsça dîvânçesinin elimizdeki tek nüshaya göre ilk kez tenkitli neşri yapılarak dipontlarda da tercümesine yer verilecektir.

Farsça metinlerin bilgisayar ile dizimi yapılırken, günümüzde takip edilen Farsça imla esasları baz alınarak bazen yazma nüshadaki imlanın dışına çıkılmıştır. Bu da genellikle yazma nüshada bitişik yazılan iki unsurun dizgide birbirlerinden ayrı yazılması şeklinde olmuştur. Örneğin şimdiki zaman eki olan (می), yazma nüshada kelimeye bitişik yazıldığı halde (میرسد), bilgisayar dizgisinde ayrı yazılmıştır (می رسد). Benzer şekilde yazma nüshadaki گم گشته ve منمکه kelimeleri, bilgisayar dizgisinde گم گشته ve منم که şeklinde yazılmıştır.

Tenkitli metinde yer alan “*” işareti mısranın aruzunun bozuk olduğunu, “...” işareti metinde eksiklik olduğunu ya da kelimenin okunamadığını göstermektedir. Bu meyanda metindeki vezin ve anlam eksikliklerini tamamlamak üzere eklenen hece ve kelimeler [] içerisine alınmıştır. Çeviride bir sıkıntı olduğunda da kelime ya da cümle sonuna “?” işareti konmuştur.

Şairimiz, Türkçe dîvânı ile Farsça dîvânçesinin peşpeşe yer aldığı nüshaya Farsça ve Türkçe'den oluşan tek bir mukaddime yazdığı için, biz burada bu mukaddimenin Farsça olarak yazılmış kısmı ile başlamayı uygun bulduk.

B. DÎVÂNÇENİN METNİ VE TERCÜMESİ

بسم الله الرحمن الرحيم	1	جامع أسرار كلام قديم
باعث فتح در علم لدن	2	نقش نگارنده دير سخن
سر سخن دفتر ديوان حق	3	منتخب معنئ ديوان حق

فارسی نثر

منت هزار بار خالق خطّه عالم را که نقوش رخسار أفلاك را بخالهای کواکب ساخته و مدحت بیشمار بر آن رازق آدم که وظیفه زمره انسان را بدست مواجب انداخته و سپاس بید بر آن مبدع قدیم که فتّاحان باب معانی از اخبار بدایع او خبر نگفتند. و التماس بی عدّ از آن مقیم که صرّافان در علم ربّانی لالئ صنایع اورا نسفتند و تحیات بیگران همچون قطرات عمّان بر آن سید سالار کافّه امم که بندی اِنّا اُرسَلناک منادی شده. و تسلیمات عنبر افشان چون نکه گل و ریحان بر آن زبده ارباب هم که تشریف لولاک لولاک مشرّف بوده. و درود بی غایه با ارواح آل و أتباع رسول آمین و انساب و اشیاع زبده عالمین اُعنی چهار یار گزین که چار ستون طاق شریعت و کوشه نشین رواق حقیقه گشته اند.

1. Bismillâhirrahmânirrahîm, kelâm-ı kadîmin sırlarının bütünüdür.

2. İlm-i ledün kapısının açılmasına sebeptir. Söz kilisesinin nakış işleyicisidir.

3. Hak dîvânının defterinin baş sözü ve o dîvândaki manaların seçkisidir.

FARSÇA NESİR

Feleklerin yanağının nakışlarını yıldız benleri ile oluşturan âlemin yaratıcısına binlerce hamd olsun. İnsanoğlunun yemek öğünlerini zâhirî sebeplere bağlayan (?) insanoğlunun râzıkı olan Allah'a sayısız övgüler olsun. Mânâ âleminin kapılarını açanların, harikulâde işlerinin sırlarına vakıf olamadıkları o kadîm yaratıcıya sonsuz şükürler olsun. İlm-i Rabbânî kapısında bulunan sarrâfların masnû'ât incilerini delemelikleri o mukîme sayısız iltimâslar olsun. اِنّا اُرسَلناک (Biz şüphesiz seni alemlere rahmet olarak gönderdik) nidâsı ile kendisine hitâp edilen, bütün ümmetlerin reislerinin efendisine okyanuslardaki damlalar kadar sonsuz tahiyyâtlar olsun. لولاک لولاک (Sen olmasaydın, sen olmasaydın alemleri yaratmazdım) teşrîfi ile müşerref

olan, himmet erbâbının en seçkin kişisine gül ve reyhân kokusu gibi anber saçan selamlar olsun. Rasûl-i emînin ailesinin ve etbâ'ının; âlemlerin zübdesinin soyu ve arkadaşlarının, yani şerîat kubbesinin dört sütunu olan ve hakikat revakının köşelerini tutan dört seçkin dostun ruhlarına sonsuz rahmetler olsun.

1. Tercî'-Bentler

ترجيعات

Tercî'-Bent – 1

مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن

I

يقول العبد حمدا خالصا في احسن الاحوال	1	الى من كان بَرًا حافظا للعبد في الاهوال
هو المَنَّان والْحَنَّان هو السَّلاطَن والسَّابِحان	2	له الاحسان والمَنَّ كريم الشَّان ذوالافضال
قديم قادر قيَّوم قَهَّار و ذوالاحسان	3	رحيم راحم رحمن وارحم واهب الامال
خداوند جهان آرا و نَقَّاش نگارستان	4	بديد آرندهء اشياء له المجد له الاقبال
منزّه ذاتش از نقص ومبّرّا شانش از تقصير	5	كمال ذاته لا يمكن التَّقْيرير بالاقوال
هو الله الَّذي لايشبه الاشياء في الظاهر	6	له ما في السَّموات هو الاول هو الآخر

I

1. Bu kul, skıntılı durumlarında kendisini koruyan ve kendisine iyilikte bulunan Allah'a, gönülden en güzel teşekkürlerini ifade eder.

2. O, Mennân (bolca veren), hannân (çok acıyan), sultân ve sübhân'dır. İhsânda ve iyilikte bulunmak ona hastır. O cömerttir ve fazilet sahibidir.

3. O, kadîm (öncesi bilinmeyen), kâdir (kudretli), kayyûm (önceden beri var olan), kahrhâr (yok edici), ihsân sahibi, rahîm, râhim, rahmân, erham (varlıklara merhamet eden anlamında Allah'ın sıfatları) ve insanları emellerine ulaştırandır.

4. O, Cihânı süsleyen bir pâdişâh, nakış atölyesini nakşeden bir nakkaş ve eşyayı yoktan var edendir. Yücelik ona aittir ve yönelişimiz onadır.

5. O, eksiklikten münezzeh, kusurdan da uzaktır. Zâtının yüceliğini söz ile ifade etmek mümkün değildir.

6. O, öyle bir Allah'tır ki görünen eşyaya benzemez. Göklerde olan her şey onundur. Evvel ve âhir odur.

II

مقیم قائم اقوم مدام دائم ما دام	1	علیّ عالی اعلیٰ علیم عالم علّام
حکیم حاکم احکم وحکم حکمت آمیزی	2	شده محکوم احکامش حکیمان ذوی الاحکام
مشیر ملک بی انباز و سلطان جهان پرور	3	بفرمائش شود گردان چرخ و گردش ایام
بصنعش بحروبر مملوزمین آسمان روشن	4	منور شد ز نور روی او این طاق نیلی فام
معلی از صفات ماسوی مولای اعلا قدر	5	غنی لا یواسیه من الارواح والاجسام
هو الله الذی لایشبه الاشیاء فی الظاهر	6	له ما فی السموات هو الاول هو الآخر

II

1. O, mukîm, kâim ve ekvamdır (sürekli ayakta olan Allah'ın sıfatları). O, sonsuza dek daima mevcuttur. O alî, âlî ve a'lâdır (yüce anlamında Allah'ın sıfatları). O, alîm, âlim ve allâmdır (bilen anlamında Allah'ın sıfatları).

2. O, hakîm ve hüküm veren hâkimdir. Sen hikmetin hükmünü öğretmekte. Hüküm sahibi hekimler, hükümlerinin mahkumu olmuşlardır.

3. O, kainatın ortağı olmayan hâkimidir. O cihânı besleyen bir sultândır. Dünyanın ve günlerin dönüşü onun emri iledir.

4. Kara ve deniz onun sanatı ile dolu, yer ve gök onun sanatı sayesinde aydınlıktır. Bu mavi gök, yüzünün nuru sayesinde aydınlanmıştır.

5. Onun sıfatları mâsivânın sıfatlarından daha yücedir. O değeri yüce olan bir Mevlâ'dır. O, ruhların ve cisimlerin kendisine yardımda bulunmadıkları bir zengindir.

6. O, öyle bir Allah'tır ki görünürdeki eşyaya benzemez. Göklerde olan her şey onundur. Evvel ve âhir odur.

III

1	هو الفیاض ذو الفضل هو القسّام فی الارزاق	کریم وذوالکرم اکرم مکرم خالق خلاق
2	تجلّی ذاته من صورة الاکوان فی الافاق	تلاّلاً نوره من مطلع الاسماء فی الاشياء
3	در آن ساعت که گردد نور ذاتش از افق اشراق	منوّر گردد آن انوار فیضش طارم تیره
4	نیابد فیض انوار خداوندی وباشد عاق	هر آن کو گردن جاننش بزیر حکم او نبود
5	تعالی شأنه عن قید ما فی ال کون با لاطلاق	احاطت علمه کل العوالم ما له شبهه
6	له ما فی السّموات هو الأوّل هو الآخر	هو الله الذی لایشبه الاشياء فی الظاهر

III

1. O, kerîm, kerem sahibi, ekrem, mükrım (cömertçe veren anlamında Allah'ın sıfatları), hâlık ve hallâktır (yaratıcı anlamında Allah'ın sıfatları). O, feyiz veren, fazilet sahibi ve varlıklar arasında rızkı paylaştırandır.

2. Nuru, isimlerin matlaından eşyaya ışık saçtı. Zâtı, varlıkların sureti şeklinde ufuklara tecelli etti.

3. Zatının nuru ufuktan doğduğunda, feyzinin nuru karanlık gök kubbeyi aydınlattı.

4. Can boğazı emri altında olmayan kişi, nurunun feyzini bulmaz ve bu kişi ana ve babasını incitir.

5. Onun ilmi bütün ilimleri kuşatmıştır. Bu konuda onun bir benzeri yoktur. O, yaratılmışların herhangi bir özelliği ile sınırlı olmaktan mutlak bir şekilde yücedir.

6. O, öyle bir Allah'tır ki görünürdeki eşyaya benzemez. Göklerde olan her şey onundur. Evvel ve âhir odur.

IV

سمیع سامع جامع قدیر قادر اقدر	1	جواد واهب معطی جهان دار و جهان پرور
حفیظ الملك خلاق خلاق غافر و تواب	2	عظیم معظم اعظم کبیر اکرم اکبر
بنزد آب لطفش هفت دریا همچو يك قطره	3	مثال ذره شد در پیش نورش خسرو خاور
نیابد ذره را بر داشتن از جای چون	4	که در روز ازل پیوند اشیا شد بیک دیگر
وحید و واحد و اوحد فرید و مفرد فرداست	5	ندارد ضدّ و همتای نباشد همچو او داور
هو الله الذی لا یشبه الاشیاء فی الظاهر	6	له ما فی السموات هو الاول هو الآخر

IV

1. O, semî, sâmi (işiten), câmî (içine alan), kadîr, kâdir ve ekdardir (gücü yeten). O, cevvd (cömert), vâhib (hibe eden), mu'tî (veren), cihânın sahibi ve cihânı himâye eden ve kollayandır.

2. O, kâinatı koruyan, mahlûkâtı yaratan, günahları affedip tevbeleri kabul edendir. O, azîm, mu'zam, a'zam, kebîr, ekram ve ekberdir (Allah'ın büyüklüğünü ifade eden sıfatlar).

3. Lûtfunun suyu yanında yedi deniz bir damla mesabesindedir. Hüsrev-i hâver (Güneş padişahı), nurunun önünde bir zerre mesâbesindedir.

4. Zerreyi ...gibi yerinden kaldırmak mümkün değildir. Çünkü ezel gününde eşyanın birbiri ile bağlantısı yapılmıştır.

5. O, vahîd, vâhid, evhad, ferîd, müfred ve ferdî (Allah'ın bir olduğunu ifade eden sıfatlar). Onun zıttı ve dengi, onun gibi adaletli bir hükümdar yoktur.

6. O, öyle bir Allah'tır ki görünürdeki eşyaya benzemez. Göklerde olan her şey onundur. Evvel ve âhir odur.

V

1	بخوانم مدح آن ممدوح تا درها بیفشانم	بگویم حمد آن محمود تا حامد شود جانم
2	گنهکار و پریشان روزگار و غرق عصیانم	کمینه کمتر تو ضعیفی دل خستهء عشقم
3	بلطف مرحمتها کن مکن محروم غفرانم	رخ آوردم بدرگاهش ایا رحمن ذوالرحمة
4	ندانم از صفات ذره گر عالم همه دانم	که باشم من خدایا تا بگویم مدحت ذاتت
5	زهی اعلم خداوندی که داند سرّ و اعلانم	زهی سلطان بی مانند مانندش نمی آید
6	له ما فی السموات هو الاول هو الآخر	هو الله الذی لایشبهه الاشیاء فی الظاهر

V

1. Ruhum hâmid (hamd eden) oluncaya kadar, hamd edilmeye layık olan o varlığa hamd edeceğim. İnciler saçıncaya dek, övülmeye layık olan o varlığı öveceğim.

2. Ben, aşk yüzünden gönlü yaralı, günahkar, zamanın kendisini perişan ettiği, isyana gark olmuş alçak kulun Za'fi'yim.

3. Ey rahmet sahibi olan Rahmân! Dergâhına yüz sürdüm. Lütfunla beni bağışla, affından beni mahrûm etme.

4. Allahım! Ben kim oluyorum ki, zâtını medhedeyim. Bütün kâinatı bilsem de, senin zâtından zerre kadar bir şey bilmiyorum.

5. Sen, benzeri olmayan ne büyük bir sultansın. Senin benzerin olmaz. Sen gizli ve âşık her şeyimi bilen ne büyük bir sahipsin.

6. O, öyle bir Allah'tır ki görünürdeki eşyaya benzemez. Göklerde olan her şey onundur. Evvel ve âhir odur.

Tercî'-Bent - 2

فعلاتن مفاعلتن فعلن

I

بشنو از ما رموز ما اوحی	1	گفت و گو می کنیم بی من و ما
که شده اصل هستی عالم	2	یا چه بودست آدم و حوّا
از کجا شد ظهور آن پرتو	3	چيست آن مهر مطلع والا
وحدت و کثرت از چه شد ظاهر	4	صورت سیرت از چه شد پیدا
عقل اوّل که اوست نور و قلم	5	جامع جمع خاصّاء اسما
چيست آن جوهری که شد نامش	6	يك بيك طالب ابگو مارا
کیست که آدمی میشود وامق	7	گاه باشد گه میشود عذرا
گوش بگشا بجان و دل بشنو	8	من بگویم ترا زاین معنی
همه اشیا فروغ پرتو او	9	هو هو لا اله الا هو

I

1. “*Allâh kuluna vahyini bildirdi.*” (Necm 53/8-10) nin sırrını bizden dinle. Ben ve siz konuşuyoruz.

2. Âlemin varlığının aslı kim olmuş? Ya da Âdem ve Havvâ ne imiş?

3. O ışığın ortaya çıkışı neredendir? Doğuş yeri yüce olan o güneş nedir?

4. Vahdet ve kesret neyden ortaya çıkmıştır? Sûret-i sîret* neyden peydâ olmuştur?

5. Nur ve kâlem olan akl-ı evvel, esmânın özelliklerinin tümünü içinde cem etmiştir.

6. Adı geçen o cevher nedir? Ey talib tek tek bize söyle.

7. Kimdir Âdemî* olan şahıs? Bazan Vâmık olur, bazan de Azrâ olur.

8. Kulağını aç, can ve gönülden dinle. Sana bu mânâdan bahsedeyim.

9. Bütün eşya O'nun ışığının parıltılarıdır. O, O'dur. O'ndan başka ilah yoktur.

II

چونکه بر تافت شمع جمع وجود	1	این همه شد ز نور او موجود
موجزنی شد چو بحر هستی برو	2	شد ازین موج قطرها مشهود
شد ازین قطره عالم و آدم	3	عین موجست آن بعین شهود
هست آن موج عالم اسما	4	شده پیدا ز بحر نا محدود
هر یکی بحر بیگران بود	5	شد یکی نیل آن دگر چون رود
غرض از موجهای این دریا	6	گوهری شد که اوست حاصل بود
نام او شد چو آدم معنی	7	گشت گه ساجد و گهی مسجود
گوهر و بحر و موج یک چیز است	8	که شده هر یکی دگر معدود
همه اشیا فروغ پرتو او	9	هو هو لا اله الا هو

II

1. Varlığın tümünün mumunu yaktığında, bütün bu varlık o mumun nurundan vücut buldu.

2. Varlık denizi akınca dalgalanma oldu, bu dalgadan damlalar görüldü.

3. Bu damladan âlem ve Âdem oluştu. Âlem ve Âdem vahdet-i şühud gözü ile aynı (tek) dalgadır.

4. Esmâ âleminin bu dalgasının varlığı, sınırsız denizden peydâ olmuştur.

5. Her biri sonsuz bir deniz idiler. Biri Nil gibi oldu, diğeri de bir ırmak gibi oldu.

6. Bu denizin dalgalarından maksat, bir cevher idi ki ortaya çıkan odur.

7. Adı Âdem-i ma'na (Kendisine isimlerin mânâlarının öğretildiği Âdem) olunca; bazen kendi secde etti, bazen de kendisine secde edildi..

8. Cevher, deniz ve dalga; Her biri diğerinden ayrılmışsa da gerçekte tek şeydir.

9. Bütün eşya O'nun ışığının parıltılarıdır. O, O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur.

III

نقش کل بود مایهء آدم	1	عقل کل را که گفت شد خاتم
من درج شد درو همه عالم	2	هر یکی بوده عالم تفصیل
زان سبب بود افضل و اکرم	3	داشت تعلیم علم الاسما
همه بر کائنات و لوح و قلم	4	و آن یکی جامعست بر اجمال
گاه مفصل گهی شود مبهم	5	برزخی بوده در میان دو حال
جمع جمععی شد است او فافهم	6	جمع شد جمله گر چه در آدم
یک وجود است آدم و خاتم	7	خاتم و آدم شد و آدم او*
خوش عجب نکته که من گفتم	8	نیک بشناس این منازل را
هو هو لا اله الا هو	9	همه اشیا فروغ پرتو او

III

1. O, “akl-ı küll”e (Hz. Peygamber’e) hâtem ol deyince, Âdem’in mayası daha çamur idi.

2. Onların her biri tafsîl* âlemi oldular. Kâinatın tamamı onun içine girdi.

3. Âdem, “عالم الاسماء/Âdem’e isimlerin tümü öğretti” (Bakara 2/31) eğitimini aldı ve bü yüzden efzal (en faziletli) ve ekram (en cömert) oldu.

4. Onların her biri kâinât, levh ve kalemin özünü içinde barındırmaktadır.

5. Her iki hâl arasında bir berzah vardır ki, bu berzah bazen mufasssal, bazen de mübhem olur.

6. Her şey Âdem’de toplandı ise de, Cem’in cem’i (Allah ile olan birlikteliğin en üst makamı) onda (Hz. Peygamber’de) olmuştur. Bunu anla.

7. Hâtem* Âdem oldu. Âdem de hâtem oldu. Âdem ve hâtem tek bir vücuttur.

8. Bu mertebeleri iyi tanı. Söylediğim hoş ve ilginç bir nüktedir.

9. Bütün eşya O’nun ışığının parıltılarıdır. O, O’dur. O’ndan başka ilâh yoktur.

IV

1	این جهان شد در اوّل فطرت	1	شب یلدا صفت پر از ظلمت
2	تافت خورشید برج او ادنی	2	پرتوی برگرفت هر صورت
3	گر نبودی ظهور آن پرتو	3	در عدم مانده باشد آن خلقت
4	همه از بهر اوست جود وجود	4	داشت حق را کمال قربیت
5	مایهء هر دو عالم آن نوراست	5	ز آن او بوده عالم و کثرت
6	سرّ قرآن مقام ما اوحی	6	منزلش بوده قربت حضرت
7	بحقیقت اگر هی ذکری	7	عین او دان نیست غیریّت
8	بهر عرفان شده همه اشکال	8	در حقیقت جهان همه وحدت
9	همه اشیا فروغ پرتو او	9	هو هو لا اله الا هو

IV

1. Bu cihân, ilk yaratılışında yılın en uzun gecesinin karanlığı gibi kapkaranlıktı.

2. “iki yay arasından da daha da yakın oldu.” (Necm 53/8-10) burcunun güneşi parıldadı. Her sûret, bundan kendisi için bir parça ışık aldı.

3. O ışık zuhûr etmeseydi, bu yaratılmışlar yoklukta kalırlardı.

4. Varlığın varlığı hep onun içindir. Varlığın Allah ile tam bir yakınlığı vardır.

5. Her iki âlemin mayası bu nurdur. O yüzden o nur âlem ve kesret olmuştur.

6. O, sır-ı Kur’ân’dır, “Allâh kuluna vahyini bildirdi.” (Necm 53/8-10*) makamıdır. Onun menzili Hazret’e yakın bir yerdir.

7. Eğer gerçekten hatırlıyorsan (?), bil ki her şey odur. Gayrılık yoktur.

8. Bütün şekiller, irfân sebebiyle yaratılmıştır. Hakîkatte cihândaki her şey birdir.

9. Bütün eşya O’nun ışığının parıltılarıdır. O, O’dur. O’ndan başka ilâh yoktur.

V

همه از بهر تست خود را جو	1	ضعیف لب ببند چیز مگو
تو برو حال خویش کن نیکو	2	همه خوب و نکو همه بودست
همه عالم نبود او مملو	3	نَرّه ذَرّه وجود عالم اوست
چون بدقت نظر کنم هر سو	4	غیر او هیچ کس نمی بینم
چند گفتیم هر طرف یا هو	5	غیر ما هیچ کس نداد خبر
بهر تعبیر گفته ام من او	6	من ندیدم بجز یکی دیگر
يك حقیقت شده بنفشه و بو	7	طرفه تمثیل طرفه تر تاویل
گر شود غیر او بیا و بگو	8	سخنم این بود که غیرش نیست
هو هو لا اله الا هو	9	همه اشیاء فروغ پرتو او

V

1. Ey Za'fî! Ağzını kapa, hiç bir şey söyleme. Her şey senin içindir, kendini ara.

2. Hepsi güzel, iyi ve olumludur. Sen git kendi durumunu iyileştir/düzelt.

3. Âlemdeki varlığın her zerresi O'dur. Âlemdeki hiçbir şey yokken, O âlemi kuşatmıştı.

4. Her tarafa dikkatlice baktığımda, O'nun dışında hiç kimseyi görmüyorum.

5. Her tarafta o kadar “yâ hû” dediysek de, bizden başka kimseden ses çıkmadı. (?)

6. Ben “bir”den başkasını görmedim. Ben her şekilde ancak “O” derim..

7. Menekşe ve kokusu tek hakikattır. Bu güzel bir temsildir, te'vili ise daha güzeldir..

8. Sözüm budur ki O'nun gayrı yoktur. Eğer varsa gel ve söyle.

9. Bütün eşya O'nun ışığının parıltılarıdır. O, O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur.

Tercî'-Bent - 3

مفعولٌ مفاعِلن فُعولن

I

ما سالک مسلک هداییم	1	ما ناظر حکمت خداییم
ما طالب ساغر شرابییم	2	ما راغب جام مرحباییم
ما گوشه نشین خانه خم	3	آلفتهء بادهء صفاییم
مادردی کش جام درد بودیم	4	سرمست و خراب بی نواییم
ما معتکف مقام عزلت	5	ما ساکن گوشهء فناییم
ما فارغم از جهان و ما فیه	6	در ملک فنا چو پادشاییم
ما جامع نقطهء وجودیم	7	ما مظهر ذات کبریاییم
ما اصل کتاب لایزالیم	8	مجموعهء نسخهء کمالیم

I

1. Biz, Hudâ yoluna sülûk eden ve Allah'ın hikmetine bakan kişileriz.

2. Biz, şarap kadehini talep eden ve merhabâ kadehine (ferahlık veren kadeh) rağbet edenleriz.

3. Biz, meyhâne köşesinde oturan, safâ veren şaraptan perişan olan kişileriz.

4. Biz, dert kadehinin tortusunu çekenlerdik. Bu yüzden sarhoş, harâb ve tâkatsiziz.

5. Biz, uzlet makamında itikâfa girenleriz. Biz fenâ köşesinde oturanlarız.

6. Biz, cihândan ve içindekilerden elimizi ve eteğimizi çekmişiz. Bu yüzden fenâ mülkünde pâdişâh gibiyiz.

7. Biz, vücûd noktasını kuşatmaktayız. Biz Zât-ı kibriya'nın mazharıyız.

8. Biz, tükenmez kitabın aslıyız. O kitabın kemâl nüshasını kendimizde toplamışız.

II

زاهد منگر بصورة ما	1	مائيم حقيقت اصل اشيا
ما نفخه ذات ذوالجلاليم	2	مائيم خليفه مولاً
شد قطره وجود ما اگر چه	3	در ماست و ليك هفت دريا
ما هشت بهشت لا يزاليم	4	مائيم نعيم خلد و مأوا
ما نور زمين و آسمانيم	5	با ما شده زيب طاق مينا
ما ناظر حال ابن وقتيم	6	هرگز نكنيم فكر فردا
ما باعث خلقت جهانيم	7	مائيم محيط بحر اسما
ما اصل كتاب لايزاليم	8	مجموعهء نسخهء كماليم

II

1. Ey zâhid! Görünen sûretimize bakma. Eşyanın aslının hakikatı biziz.
2. Biz, Zât-ı zülcelâl'in nefesiyiz. Yeryüzünde tayin edilen halîfe biziz.
3. Varlığımız bir damla ise de, şu var ki yedi deniz bizde mevcuttur.
4. Biz, tükenmez olan sekiz cennetiz. Me'vâ cennetinin ebedî nimeti biziz.
5. Biz, yer ve göğün nuruyuz. Gökkubbe bizimle süslenmiştir.
6. Biz, geçmiş ve gelecek endişesinden kurtulan, içinde bulunduğumuz ana bakan kişileriz. Asla yarını düşünmeyiz.
7. Biz, cihânın yaratılışının sebebiyiz. Esmâ denizini kuşatan biziz.
8. Biz, tükenmez kitabın aslıyız. O kitabın kemal nüshasını kendimizde toplamışız.

III

مائیم ملازم خرابیات	1	مائیم مداوم مناجات
مائیم مقیم کوی رندان	2	مائیم ندیم بزم حالات
با همت پیر می فروشان	3	دیدیم منازل و مقامات
جستیم ز دام لا و إلا	4	مائیم برون ز نفی و اثبات
ما عاشق و رند بی نوائیم	5	ما را نماز شطح و طامات
در نزد مقیم مجلس ما	6	عیبست خوارق و کرامات
ما عارف نفس نکته نیم	7	ما خوانده ایم از رخ خود آیات
ما اصل کتاب لایزالیم	8	مجموعهء نسخهء کمالیم

III

1. Meyhâneyi hiç bir zaman terk etmeyenler, daima Allâh'a yalvaranlar biziz.

2. Rintlerin mahallesinde ikâmet edenler biziz. Hâl meclislerinin dostu biziz.

3. Şarap satıcılarının pîrinin himmeti ile mertebeleri ve makamları gördüm.

4. “Lâ” ve “İllâ” tuzağından kurtulduk. Nefy ve isbatın dışında olanlar biziz.

5. Biz takatsiz âşıklar ve rintleriz. Bize şathiyâtı ve tâmâtı (saçma sözler) gösterme.

6. Meclisimize yakın yerlerde kerâmet ve harikulâdeler ayıptır.

7. Biz, bizzat nükteyi bilenleriz. Biz, kendi yüzümüzde âyetler okumuşuz.

8. Biz, tükenmez kitabın aslıyız. O kitabın kemâl nüshasını kendimizde toplamışız.

IV

مائیم حیات جاودانی	1	مائیم زلال زندگانی
ما جام صفای بی ملالیم	2	مائیم شراب ارغوانی
ما روح روان عاشقانیم	3	از ما شده راحت روانی
از ما شنو ای مرید صادق	4	گفتار زبان بی زبانی
ما بوده ام او و او شده ما	5	اینست حدیث من رانی
فهمیدن این کجا توان بود	6	آن دم که مگر ترا تو دانی
این گفتن ما بدان بتحقیق	7	در دیده دل منه کمانی
ما اصل کتاب لایزالیم	8	مجموعهء نسخهء کمالیم

IV

1. Ebedî hayat biziz. Hayat suyu biziz.
2. Biz sıkıntı vermeyen safâ kadehiyiz. Erguvan çiçeği rengindeki kırmızı şarab biziz.
3. Biz âşıkların canlı ruhuyuz. Ruhun rahatı bizim sayemizde olur.
4. Ey sâdik mürîd! Dilsiz dilin sözlerini bizden dinle.
5. Biz o olmuşuz, o da biz oldu. “Kim beni uykuda görürse” (*) hadîsi de budur.
6. Kendini sadece senin bildiğin o vakitte, bunu anlamak hiç mümkündür?
7. Bu sözlerimizi tahkîk ile bil. Gönül gözüne yayı koyma.
8. Biz, tükenmez kitabın aslıyız. O kitabın kemâl nüshasını kendimizde toplamışız.

V

این طرفه رموز و طرفه قالیست	1	دانستن این بخود محالیست
بیخود شده باید آن که خواهد	2	فهمیدن این که حسب حالیست
این نکته بخود نمی شناسد	3	آن کس که ز ذوق عشق خالیست
ضعفی چه کنم چه گونه گویم	4	ناید بزبان که این خیالیست
از ذات خدای پاک بی چون	5	پیوسته قدیم لایزال یست
مائیم کلام ناطق حق	6	که او را نه فنا و نه زوال یست
ما اصل کتاب لایزالیم	7	مجموعهء نسخهء کمالیم

V

1. Bunlar sıradışı remizler ve sıradışı sözlerdir. Bizzat bunu bilmek mümkün değildir.

2. Bu hasbîhâli anlamak isteyen kişinin kendinden geçmesi gerekir.

3. Aşkın zevkinden yoksun olan kişi, bizzat bu nükteyi bilmez.

4. Ey Za'fî! Ne yapayım, nasıl söyleyeyim? Bu bir hayâl olduğu için dile gelmemektedir.

5. O, pâk ve benzersiz olan Allah'ın zatına bağlı olarak tükenmeyen bir kadîmdir.

6. Allah'ın konuşan kelâmı biziz, ki onun için ne yokluk vardır, ne de zevâl vardır.

7. Biz, tükenmez kitabın aslıyız. O kitabın kemâl nüshasını kendimizde toplamışız.

2. Tahmîsler

تخمیسات

1

تخمیس غزل حافظ شیرازی²⁶

مفاعن فعاتن مفاعن فعن

من آن نیم که زنم در هوای دل پرواز	1	مراد من ز محبت حقیقت [است] نه مجاز
دریده پرده غفلت گشاده منظر راز		منم که دیده بیدار دوست کردم باز
چه شکر گویمت ای پادشاه بنده نواز		
نصیحت من بی دل بگوش و یاد بگیر	2	که رستگان جهان شد بملك عشق امیر
مشو بسفله مقید سعادت بپذیر		در این مقام مجازی بجز پیاله مگیر
در این سراچه بازیچه غیر عشق مبار		
گذشتم از همه صورت چو حال در معنیست	3	شدم اسیر کمندت که این چنین اولیست
بنزد اهل طریقت ز عشق تو دعویست		اگر چه حسن تو از عشق غیر مستغنیست
من آن نیم که از این عشقبازی ²⁷ آیم باز		
در آن زمان که خود را بدر کند عاشق	4	بعالمی رسد از جان گذر کند عاشق
اگر بهستی خود را نظر کند عاشق		شهادت ار نه بخون جگر کند عاشق
بقول مفتی عشقش درست نیست نماز		
اگر بیال بلاغت پرد تندر و خرد	5	بجای ضعفی بیچاره هیچ دم نرود
سرود نغمه مجلس اگر بعش رسد		غزل سرائ ناهید صرفه نبرد
در آن مقام که حافظ بر آورد آواز		

²⁶ Bkz. Hâfiz, a.g.e., s.130-131.²⁷ Metinde geçen عشق olarak yazılmıştır. Ancak doğrusu ve vezne uygun olanı, Hâfiz Dîvânında geçtiği gibi عشقبازیdır. (Bkz.Hâfiz, Dîvân, s.131.)

Tahmîs-1

1. Ben o kişi değilim ki, gönöl havasında uçayım. Muhabbetten maksadımız hakikattir, mecâz değil. Benim için gaflet perdesi yırtılmış, sır penceresi açılmıştır. Dostun yüzüne tekrar bakan, yüzünü yeniden gören benim. Ey kulunu okşayan pâdişâh! Sana nasıl teşekkür edebilirim?

2. Ben âşıkın nasihatını dinle ve unutma. Dünyayı bırakıp özgürleşenler aşk mülkünde sultân oldular. Alçak şeylere bağımlı olma, mutluluğu kabul et. Bu mecâz makamında kadehin dışında başka bir şeyi tutma. Oyuncak gibi olan bu küçük dünya evinde, aşk dışında başka bir şeyle oynama.

3. Mânâ haletinde olduğum için bütün sûretlerden geçtim, onları aştım. Senin kemedine esîr oldum ki, bu böyle daha iyidir. Tarikat ehli nezdinde âşıkla ilgili dâvâlar/tartışmalar var. Her ne kadar güzelliğin, başkalarının aşkına muhtaç değilse de, ben yine de sana olan bu aşkımdan geri adım atacak değilim.

4. Âşık, kendisini maddi âlemin dışına attığı zaman, bir Âleme ulaşır ki orada canından vazgeçer. Âşık orada kendi varlığına nazar ettiğinde, ciğerinin kanına abdestini almazsa, aşk müftüsüne göre onun namazı bâtil olur.

5. Eğer akıllı kişi belâgat kanadıyla uçarsa, çaresiz Za'fî'nin yanına hiçbir zaman gitmez. Hâfız'ın şarkı söylediği makâmda, meclistikelerin şarkılarının nağmesi arşa ulaştığında, Venüs'ün gazel söyleyicisi bunlardan ilgisini kesmez. (?)

2

تخمیس غزل جامی
مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

ای چهرهء گلگونت در غایت زیبایی	1	وی قد سرافرازت چون سدره ز بالای*
با ابر و و خال و خد با زلف مطرای		هر لحظه جمال خود نوع دیگر آرای
کرد در غمت شیدا * صد عاشق هر جای		
هر چیز ز وضع تو بی علت و بی نقصان	2	ادراک کمال تو بیرون بود از امکان
این طرفه معمایفهمی نکند انسان		پنهان تو پیدای پیدای تو پنهان
هم از همه پنهانی هم از همه پیدای		
از باغ تجلیت هرگز نشنیدم بوی	3	در حسرت گیسویت پیچیده شدم چون خوی
هرگز نکنی ظاهر آن زلف و رخ دلجوی		بی پرده آب و گل ما را ننمای ²⁸ روی
خورشید درخشان را تا کی بگل آرای		
تا چند شود ای دل مست می و لا یعقل	4	در عرصه آب و گل زنهار مشو غافل
گفتست درین معنی ضعفی خرد کامل		جامی ز دوی بگسل يك روی شود یکدل
باشد که کنی منزل در عالم یکتای		

Tahmîs-2

1. Ey çehresi gül gibi kırmızı, güzelliğin zirvesinde olan; Ey benzerlerinden üstün olan boyu, yukarıdan bakıldığında Sidre ağacı gibi görünen sevgili! Kaşların, benlerin ve yüzün ile, koku saçan saçın ile her an cemalini farklı bir şekilde göstermen, yüzlerce kararsız aşıkı, senin yüzünden çektikleri gamdan dolayı şeyda ettin.

2. Vazetmiş olduğun her şey kusursuz ve noksânsızdır. Kemâlini idrâk etmek imkân dahilinde değildir. Bu sıradışı muammâyı insan anlamamaktadır: Sen varlıkta gizlenmiş bir şekilde ortadasın. Ya da varlığın,

²⁸ Metinde نمای şeklinde yazılmış olmasına karşılık, hem veznin hem de anlamın tamamlanabilmesi için نمای şeklinde düzeltilmiştir.

eşyada gizlenmiştir. Sen hem her şeyden daha gizlisin, hem de her şeyden daha açıksın.

3. Senin tecellî bağından asla koku almadım. Saçına olan hasretimden miğfer gibi büküldüm. Gönlümü teselli eden saçlarını ve yüzünü hiç açığa çıkartmıyorsun. Su ve çamur perdesi ile örtülü olmadan bize yüzünü göstermiyorsun. O parlak güneşi/yüzünü ne zamânâ kadar çamurlu bir şekilde bize göstereceksin?

4. Ey gönül! Ne zamânâ kadar şarapla kendinden geçecek ve hiçbir şeyi düşünmeyeceksin? Su ve çamur arsasında sakın gâfil olma. Akı kemâl derecesinde olan Za'fî, bu mânâ ile ilgili olarak şunları söylemektedir. Ey Câmî, ikilikten kurtul (sıyrıl). Tek yüz, tek yürek ol. Olur ki birlik âleminde kendine bir menzil yapasın

3

تخمیس غزل حافظ شیرازی
مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

تا بر سر من جانا شد عشق تو سودای	1	بسیار بلا دیده م در عرصهء رسوای
سرگشته چو پرگارم منزل نکنم جای		ای پادشه خوبان داد از غم تنهائی
دل بی تو بجان آمد وقتست که باز آی		
ایام بهار آمد ای ساقی بده جامی	2	تا پخته شود زان می آن دلکه بود خامی
وصل تو دوائ من رحمی بکن انعامی		ای درد توام درمان در پستر ناکامی
وی یار توام مونس در گوشهء تنهائی		
با کار غمت جانا آواره و بی کارم	3	چون نای بهر روزی در بزم بلا زارم
از آرزوی لطفی باسوی تو را آرم		در دائرهء فرمان سرگشته چو پرگارم
حکم آنچه تو اندیشی لطف آنچه تو فرمای		
سوی کرده عتاب آمیز زلف زده بر هم*	4	چون دید مرا دلبر شد روی ز من در هم
در فکرت این معنی سودا زده ام هر دم		یا رب بکه بتوان گفت این نکته که در عالم
رخساره بکس ننمود آن شاهد هر جای		
در وقت سحرناگه آن لاله عذار آمد	5	آن شاخ مراد من مقصود بیبار آمد
شکری کن ایا ضعیفی مقصود بکار آمد		حافظ شب هجران شد بوی خوش یار آمد
شادیت مبارک باد ای عاشق شیدای		

Tahmîs-3

1. Ey cân! Sana olan aşkım başıma sevdâ oluncaya kadar, sevdâ arsasında birçok bela gördüm. Aşkından pergel gibi dolanmakta ve hiç bir yeri kendime menzil yapmamaktayım. Ey güzeller pâdişâhî! Yalnızlığın verdiği sıkıntı için bana bir çare bul. Gönlüm sensizlikten ölmek üzeredir. Artık dönme vaktin gelmiştir.

2. Bahar günleri geldi. Ey sâkî! Bana bir kadeh şarap sun. Ta ki hamlaşan gönlüm o şarapla pişsin. Sana vâsıl olmam benim ilacımdır. Ey derdi dermanım olan ve ey yalnızlık köşesinde bana yâr olman benim için ünsiyet olan sevgili! Mutsuzluk döşeginde bana merhamat eyle ve iyilikte bulun.

3. Ey cân! Gamını kendime meslek edinmekle, âvâre ve işsiz durumdayım. Her gün bela meclisinde ney gibi inliyorum. Bana yapacağın bir lüfuf arzusuyla tarafına doğru gelmekteyim. Vereceğin fermân dairesinde pergel gibi dönüp dolaşmaktayım. Neyi düşünürsen o benim için hüküm/emir ve neyi emredersen o benim için bir lutuftur. Bu beyit Hâfız dîvânında yer almamaktadır. (Bkz. Hâfız, Dîvân, s. 202-203.)

4. Saçları perişân bir vaziyette itâb ederek bana yönelen dilber, beni görünce yüzünü ekşitti. Bunun mânâsını düşünmekten, sürekli sevdâyâ tutulmuş bir vaziyetteyim. Ya Rab! Âlemdeki bu nükteyi kime söyleyebilirim? Bu sebâtsiz güzel yüzünü kimseye göstermemektedir.

5. Seher vaktinde ansızın o lale yanaklı sevgili geldi. Murâd ağacımın o dalı, maksadına uygun olarak, meyveli geldi. Ey Za'fî! Murâdına ulaştığın için şükr et. Ey Hâfız! Bir ayrılık gecesi idi ki sevgilinin o güzel kokusu geldi. Şenliğin kutlu olsun, ey âşık-ı şeyda!.

3. Gazeller

غزلیات

1

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بیا ای پیر معنی از کرم بگشا در دلها	1	شوم آگه ز اصل خویش خیزد جمله مشکها
چنان شد سینه پر آتش زسوزو شوق گفتارش	2	که گر يك دم کشم آهی بسوزد اهل محفلها
چه باشد گر شوم فارغ زسیر گلشن عالم	3	ابد نشنیده ام بوی وفا يك شمه زین گلها
مجوید از من بیدل قرار و صبر و آرامی	4	که من دیوانه ام حاشا کنم افعال عاقلها
زسرّجام جم باشد که ضعفی را شو روشن	5	الا یاایها السّاقی ادر کاسا وناولها

Gazel-1

1. Ey mânâ âleminin pîri! Kereminden gel, gönüllerin kapısını aç da aslımdan haberdâr olayım ve böylece bütün sorunlar ortadan kalksın.

2. Sözlerinin yakışından ve şevkinden gönlüm o derece ateşle dolmuş ki, eğer tek bir sefer bir âh çekersem mahfillerde bulunan insanlar o âhın ateşinden yanarlar.

3. Âlem gülşenini seyretmekten mahrûm kalsam ne olur? Bu güllerden bir kere olsun vefâ kokusunu almamışım.

4. Bir âşık olan benden kararlılık, sabır ve sükûnet beklemeyin. Zira ben bir divâneyim, akıllıların fiilleri bende ne arar?

5. Za'fî'ye âşikâr olan Cem'in kadehinin sırrıdır. O halde ey saki, kadehi dolaştır ve takdîm et.

2

مستفعلن مستفعلن مستفعلن

شد بلبل دل عاشقت ای غنجهء گلزارها	1	گرمي کتم نبود عجب در گلشن تو زارها
برما رقیبان هر طرف تیر ملامت مي زنند	2	از بهر يك گل مي کشم آزدن صد خارها
گرمي رود سوی چمن آن یوسف گل پیرهن	3	فرشی کند ورد سمن درپای او رخسارها
غالب ز طاعت زاهدان سودای زلفت مي کند	4	بندند بر جای کمر در خلوتی زنتارها
بگذرز ننگ و نام خود ضعیفی بعشق آن پری	5	افواهر افشا نه شو در کوچه و بازارها

Gazel - 2

1. Ey gül bahçelerinin goncası! Gönül bülbülü sana âşık oldu. Gül bahçende inleyip dursam garip değildir.

2. Etrafımızda rakipler bize melâmet okları atıyorlar. Bir gül kokusu almak uğruna, yüz diken acısına katlanıyorum.

3. O gül gömlekli Yusuf, eğer çimenliğe doğru giderse, yasemin çiçeği onun ayağına yüzünü sergi yapar.

4. İbadetle vakit geçiren zâhidlerin çoğu, saçına sevda bağlıyorlar. Onlar yalnızlıkta kemer yerine zünnâr bağlıyorlar.

5. Ad ve şöhretten vazgeç. Ey Za'fi! O perinin aşkından sokak ve pazarlarda dillere destân ol.

3

فعلاتن فعلاتن فعلن

دید آن شوخ جفا پیشه من مجنون را	1	روی در هم شد و نگشاد لب میگون را
بسرمد ز کرم سنگ ملامت گویا	2	لیلی کرده است شکسته قدح مجنون را
در شب هجر تواز دیده سرشکم خون شد	3	جوی کردم بدر تو ارس و جیحون را
مهر از دل ز کرم قاعدهء مهر و وفا	4	خون بکن پادشها نسیه مکن قانون را
تا کند عرض ز احوال فراق ضعیفی	5	نامه کرده است روانه ننگر مضمون را

Gazel - 3

1. Cefâyı kendine huy edinen o şuh, ben mecnûnu gördü, fakat yüzünü ekşitti ve şarap renkli dudağını açmadı.

2. Melâmet taşını kereminden başıma vurdu. Dersiniz ki Leylâ, Mecnûn'un kadehini kırmıştır.

3. Senden ayrıldığım gece akıttığım gözyaşı kan oldu. O kadar ağladım ki, kapına doğru Aras ve Ceyhun nehirlerini akıttım.

4. Ne olur, dostluk ve vefâ kuralını gönlünden atma. Ey pâdişâh! Kan dök fakat kuralı unutma.

5. Za'fî, senden olan ayrılık ahvâlini arz etmek amacıyla sana bir mektup yollamıştır; ancak sen onun ne dediğine bakma.

4

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

1	که دریای تو افشانم متاع دین و دنیا را	بیا ای پیک حضرت از دم قدسی بده مارا
2	صفای بخش بر دل از دم زلف سمتارا	نسیم خوش شمیم او ز موی مشکبوی او
3	که آرد روی خود بر درگاه آعلای مولارا	کسی کو بر نمی آید ز دنیا و ز ما فیها
4	ببین از یک جهت آیینهء اسم و سمتارا	-----
5	بجو از لوح محفوظ خدا آیات کبرا را	بخوان از دفتر انسان کامل ضعیفا معنی

Gazel - 4

1. Ey hazretin habercisi! Gel kudsî nefesten bize biraz ver de din ve dünya metânını ayağının önüne saçayım.

2. Onun mis kokulu saçından gelen güzel kokulu rüzgar, yasemin gibi kokan saçından gelen soluk gönlüme zevk bahşetti.

3. Dünya ve içindekilerinden yüzünü çevirmeyen kişi, Mevlâ'nın yüce dergâhına yüzünü nasıl sürer?

4.İsim ve müsemma ayinesini bir cihetten gör.

5. Ey Za'fi! İnsan-ı kâmil defterinden mânâları oku. Allah'ın levh-i mahfûzundan da yüce âyetleri araştıır.

5

فعلاتن فعلاتن

نشود ²⁹ زار من آن ماه لقا	1	مسكن و منـزلـه كان علا
ديدم ان خط بلـبـش مي گفتم	2	انـبـت الله نبـاتـا حـسـنـا
گر بنوشد ز لبـت خسته شراب	3	ظـهـرت منـه دواء و شفا
رحم كن بر من آشفته بلطف	4	رحم الله لاهـل الرـحـمـا
ضعفيا از هوس زلف و رخـش	5	ضـاع عمرى بهـواء وهـبـا

Gazel - 5

1. Bulunduğu yer yüce olduğu için, o ay yüzlü iniltilerimi duymuyor.
2. Dudağındaki o çizgiyi görünce dedim ki “Allah o çizgiyi ne kadar güzel bir şekilde yaratmıştır.”
3. Eğer hasta olan kişi dudağından şarap içerse, o şarap ilaç olur ve o kişi şifâ bulur.
4. Ben perişana lütfunla merhamet eyle. Merhamet eyleyenlere Allah da merhamet eylesin.
5. Ey Za'fî! Sevgilinin saçı ve yüzüne olan hevesimden dolayı ömrüm heba olup zâyî oldu.

²⁹ Metinde نشود şeklinde yazılan kelime, kendisiyle anlamın daha iyi tamamlandığı نشود kelimesiyle değiştirilmiştir.

6

فعلاتن فعلاتن فعلن

كلك نَقَّاش ازل كرد رقم بر سر ما	1	که بود خاک درت پادشها افسر ما
بنده ام بر در آن پیر خرابات طریق	2	که اوست در راه طریقت همه جا رهبر ما
ما ز دیوان قضا واقف کار از لیم	3	کس نداند چه نویسد قلم دقتر ما
لوح محفوظ که شد جامع اسرار لدن	4	ختم و جمع آمده ایم و همه در ازبر ما
ضعفیا مهر صفت شهره شوم چون باشد	5	پرتو مهر رخس تافته شد بر سر ما

Gazel - 6

1. Ey pâdişâh! Nakkâş-ı ezelin kâlemi, tâcımızın, senin kapının önünün toprağı olduğunu, kaderimize yazdı.

2. Bu tarîkat dergâhının pîrinin kapısı önünde bir köleyim. Çünkü tarîkat yolunda her zaman rehberimiz odur.

3. Biz kaza dîvânındaki ezeli işlere vâkıfız. Defterimizin kâleminin ne yazdığını bizim dışımızda kimse bilmez.

4. Ledünnî sırları içinde toplayan levh-i mahfûzu hatm etmiş ve bir araya getirmişiz. Levh-i mahfûzun tamamı ezberimizdedir.

5. Ey Za'fî! Sevgilinin güneş gibi olan yüzünün ışığı başıma vurdu ya, artık güneş gibi şöhrete kavuşsam garip mi?

7

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

چند پوشانی بزلف آن ماه روی خویش را	1	از رخ خورشید بر کن ابر موی خویش را
بالله ای سرو سهی افتاده خود را ببین	2	چند ریزد در ره تو آب روی خویش را
چشم مخمور و نهان دارد...خویش ز خلق	3	باده نوش آری نگر دارد سبوی خویش را
خوش نسیم آمد ز سويدوست غالب صبحدم	4	شانه زد آن مه بزلف مشکبوی خویش را
خسته شد ضعفی طبیباً ز آرزوی مقدمت	5	مرد این مسکین ندید آن آرزوی خویش را

Gazel - 7

1. O ay gibi olan yüzünü ne zamânâ kadar saçınla kapatacaksın? Saç teli bulutunu, güneşe benzeyen yüzünün önünden kaldır.

2. Ey dimdik olan selvi! Allah için, bu düşkününün, yolunda ne kadar yüz suyu döktüğünü gör.

3. Onun mahmûr ve gizli gözleri vardır..... Evet şarap içen şarap testisini muhafaza eder.

4. Hemen her sabah, sevgilinin bulunduğu taraftan hoş bir rüzgar esmektedir. Çünkü o ay yüzlü, mis gibi kokan saçlarına tarak vurdu.

5. Ey tabip! Geleceğin gün arzusuyla Za'fî hastalandı. Bu miskîn öldü ve bu arzusuna kavuşmadı.

8

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

هوای سرد رفتاری شده در سر هوس ما را	1	فتاده بیکسم یا رب که باشد دست رس ما را
چنان گمگشته ام در گوشهء عزلت من بیدل	2	اگر صد صال می جوید نیابد هیچ کس ما را
دل را لاله و گل دور از آن ریح هیچ نگشاید	3	نمی آرد صفای خاطری هر خار و خس ما را
درین بزم فنا زان رو نی نالان شوم هر دم	4	ندیدم همدم جانی که باشد همنفس ما را
کجا باشم من مسکین ندیدم خلوت خاصش	5	سگانش را اگر باشم ندیمی ضعیفی بس ما را

Gazel – 8

1. Hevesimizin üzerinden soğuk bir rüzgar geçmiş durumdadır. Ya Rab! Kimsesiz bir düşünüm, kim bizim kurtarıcımız olur?

2. Ben âşık, uzlet köşesinde o kadar kaybolmuşum ki, yüz yıl bile arasalar kimse beni bulamaz.

3. Ondan uzak iken, lale ve gülün kokusu gönlümü hiç açmaz, her çerçöp bana gönül huzuru vermez.

4. Bu yüzden bu fena meclisinde, sürekli inleyen bir ney gibi olurum. Rûhumla samimi olacak birini görmedim ki bizimle arkadaş olsun.

5. Ben zavallı nasıl onun halvetteki has dostu olurum? Ey Za'fî! Eğer köpeklerine dost olabilirsem bu benim için yeterlidir.

9

مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن

سید علی که وارث ارث ولایتست	1	چشم چراغ روشنی اهل حکمتست
مخدوم کامرانى و ذوالقدر ذوالعلا	2	عالی جناب مرکز عز و جلالست
عمری که می رود ز درش دور سر سریست	3	کاری که بر رضاش نباشد بطلست
یا رب مباد گم سر مویش ز آفتی	4	زیرا که بر تسلسل عالم دلالتست
ضعفی برو رموز معانی از و طلب	5	مفتاح باب دار پرستش حوالست

Gazel – 9

1. Velâyet mirasının vârisi olan Seyyid Ali, ehl-i hikmet olan Rûşenî'nin gözünün nurudur.

2. O, mutluluğun efendisi, kadir sahibi ve yücedir. O kıymetli, yüce, âlicenap, izzet ve celâlet sahibi bir kişidir.

3. Kapısından uzakta geçen ömür boşa geçen bir ömürdür. Onun rızasına uygun olmayan bir iş boş bir iştir.

4. Ya Rab! Hergangi bir âfette kılı bile yok olmasın. Zira o, âlemin var olmaya devam etmesinin sebebidir.

5. Ey Za'fî! Git mânâ âleminin remizlerini ondan taleb et. Tapınma evinin kapısının anahtarı ona havaledir/ondadır.

10

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

دوش دیدم نای در مجلس فغان و زار داشت	1	از فغان و زار او بر خاطر من کار داشت
گفتم ای همراز عشاقان چرا دمکش شدی	2	گفت استاد ازل ما را ز دم بیدار داشت
از چه دردارم صلاح و زهد و تقوی کار دل	3	پیر من چون منزلش درخانهء خمّار داشت
آنکه زد رخ بر در اهل صفا با صدق دل	4	طالع میمون گرفت و بخت برخوردار داشت
دور نبود گریبمیرم زار در ویرانهء	5	دیدم آن شوخ پری اغیار خود را یار داشت
رفت از پیشم سلامی با من مسکین نداد	6	غالبا آن شاه عالم از گدایش عار داشت
ضعفی بی دل به پیش آن شه گردون تخت	7	از برای عرضحالش دفتر طومار داشت

Gazel - 10

1. Dün akşam mecliste neyin yalvarma ve inleme içerisinde olduğunu gördüm. Onun bu yalvarış ve inleyişleri zihnimi meşgul etti.

2. Dedim ki ey âşıkların sırdâşı! Niçin nefesle ah çekiyorsun? Dedi ki ezel üstâdı bizi nefesten yarattı.

3. Salâh, zühd, takvâ ve gönül işini hangi kapıdan elde edeyim? Pîrimin kapısından. Çünkü meyhânede onun bir menzili var.

4. Zevk ehlinin kapısına yüzünü gönülden süren kişi, bereketli bir şansa ve güzel bir bahta sahip olur.

5. Bir vîranede inleyerek ölmem, uzak bir ihtimâl değildir. Çünkü o peri güzelinin düşmanlarını yar edindiğini gördüm.

6. Önümden geçti fakat ben zavallıya bir selam vermedi. Galiba o dünya şahı hizmetçisinden utandı.

7. Âşık Za'fî içinde bulunduğu durumu arz etmek amacıyla dünya tahtında oturan o şaha bir tomar defter sundu.

11

مفعولُ مفاعيلُ مفاعيلُ فعولن

آن عارض گلگونه قدش سرو روانست	1	نورسته نهال و گل گلزار جنانست
خورشید جهانتاب جمالش شود افزون	2	منظور دل و دیده و هم منظر جانست
در کشور خوبی شده سردار سرافراز	3	آن میر دلاور که مه ابرو کمانست
از هجر مشو رنجه [و] از وصل مشوشاد	4	احوال فلک گاه چنین گاه چنانست
ضعفی گل ما نام من از یاد نگیرد	5	نبود عجب آن غنجهء تر تنگ دهانست

Gazel - 11

1. O gül yanaklı sevgili ki boyu sallanan bir selvi gibidir, cennet bahçelerinin yeni yetişmiş bir fıdanı ve gülüdür.

2. Cihânı aydınlatan güneşe benzeyen güzelliği gitgide artmaktadır. Gönül, göz ve ruhun manzûru* odur.

3. O gönül alıcı emîr ki kaşları yay gibi olan bir büyük şahıstır, güzellik memleketinde başı dik bir pâdişâh olmuştur.

4. Ayrılıktan dolayı üzgün, kavuşmaktan dolayı da mutlu olma. Feleğin işi gah öyle, gah böyledir.

5. Ey Za'fî! Gülümüz adımızı hatırlamamaktadır. O taze goncanın dar ağızlı olması garip değildir.

12

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

ناصر بيهوده گو از درد دل آگاه نيست	1	سرزنشها گر کند در نزد ما اکراه نيست
هر کسي در ظنّ خود پاينده راه مستقيم	2	طرفه کاراست اين که در عالم يکي گمراه نيست
عاشقانرا رد نباشد از در پير مغان	3	شحنه و سرهنگ و بوابی درين درگاه نيست
آنچنانم کرد زخم غمزه ات جانا ضعيف	4	در دلم صد رخنه هست و مجال آه نيست
گاه شادی رو نمايد بر دلم گاهی الم	5	ضعفيا احوال عالم گاه هست و گاه نيست

Gazel - 12

1. Beyhûde sözler söyleyen nasihatçı, gönül derdinden habersizdir. Serzenişte bulunsa da, bu nezdimizde kötü değildir.

2. Herkes kendi zannınca doğru yol bağlısıdır*. Ne gariptir ki âlemde yolunu kaybetmiş tek bir kimse yoktur.

3. Meyhânecibaşının (tarikât pîrinin*dipnotta) kapısından âşıklar kovulmaz. Bu dergahta albay, binbaşı ya da kapıcı olmak yoktur.

4. Ey sevgili! Gamzenin yarası beni o derece zayıflatmış ki, gönlümde yüz yara olmasına rağmen bende ah diyecek mecal yok.

5. Gönlümde bazen mutluluk, bazen de sıkıntı belirliyor. Ey Za'fî! Âlemin sıkıntıları bazen olur, bazen de olmaz.

13

مفاعن فعلا تن مفاعن فعلا تن

بنای طاق و رواق زمانه بربادست	1	مگو تکیه که این خاتقاه غم آبادست
زمان گل نشود پایدار و می گذرد	2	بنال همچو هزاری که جای فریادست
کسی که دامن خود بر کشد ازین گلشن	3	ز باد نخوت گردون چو سرو آزادست
دمی قرار نگیرد ندارد آرامی	4	ندانم این دل شوریده را چه افتادست
مبند عشق و وصالی بآن عجوز سپهر	5	که او عرسست ³⁰ عروس هزار داما دست
بسمع صدق و ارادت نصیحتم بشنو	6	من این سخن که بگویم ز پیرم ارشادست
چه گونه شرح دهم ضعفیا که مرشد عشق	7	ز سوی دوست دلم را چه مژدها دادست

Gazel -13

1. Gök kubbe ve zamanın revâkları geçicidir. Bu gam dergâhının âbâd olduğunu sanıp sırtını ona dayama.

2. Gül zamanı daimi değil, geçicidir. Bülbül gibi inle, zira feryat yeridir.

3. Eteğini bu bahçeden çeken kişi, selvi ağacı gibi dünyanın kibirli rüzgarı karşısında emniyettedir.

4. Bilmiyorum, bu perişan gönle ne oldu. Bir an olsun yerinde durmuyor, sükûnet bulmuyor.

5. O yaşlı dünyaya aşk ve kavuşma umudunu bağlama. Çünkü o, bin kişinin kendisine damat olduğu bir gelindir.

6. Doğruluk ve kararlılık kulağıyla nasihatımı dinle. Şu söylediğim sözler pîrimden bana bir irşattır.

7. Ey Za'fî! Aşk mürşidinin sevgilinin yanından gönlüm için ne müjdelere getirdiğini nasıl izâh edeyim?

³⁰ Metinde عرسست şeklinde yazılan kelime “gelindir.” anlamını ifade etmek üzere, doğru haliyle عرسست şeklinde yazılmıştır.

14

مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فَعَلن

شدم سوار بکشتی خدا پناه منست	1	امیر ملک هوا پیر خیرخواه منست
نهاده ایم بدرگاه حق رخ خود را	2	جناب پیر مغان جای سجده گاه منست
همیشه بر در دولت کمینہء باشم	3	بدین حدیث که گفتم خدا گواه منست
فتاده ایم بصدق و صفا در ین دریا	4	حمایت دل دانا رفیق راه منست
امید دارم از ین پادشاه بی همتا	5	عنایتی بکند ضعیفا اله منست

Gazel - 14

1. Gemiye bindim, sığınağım ise Allah'tır. Hava* mülkünün sultanı da, hayrımı isteyen pîrimdir.

2. Hakk'ın dergahına yüzümüzü koymuşuz. Meyhâ necibâşı (tarikât pîrinin*) yeri secdegahımızdır.

3. Devletinizin kapısında daima ben bir köleyim. Söylediğim bu sözde Allah şâhidimdir.

4. Doğruluk ve safâ ile bu denize düşmüşüz. Bilen gönlün himayesi yol arkadaşımıdır.

5. Ey Za'fî! Bu eşsiz pâdişâhtan bana yardım edeceği hususunda ümitvarım. Çünkü o ilâhımdır.

15

مفاعلاتن مفاعلاتن مفاعلاتن

چه باشد ار ³¹ هوس دل بود هوای قدح	1	خوشست با می صافی دمی صفای قدح
زدست محنت دوران ملامتی یابد	2	هران کس که سر خود نهد بیای قدح
سحر ببانگ بلندی ز شاخ گل بلبل	3	بجمع میزدگان می زند صلائی قدح
بسیر جام جم آنکه دلت شود واقف	4	که نقد هر دو جهان می دهی برای قدح
زبزم گلشنی ضعیفی چو باده نوش شدی	5	بساز ورد زبـان خواندن دعای قدح

Gazel - 15

1. Gönül, şarap kadehinin zevkine heves ederse ne olur? Bir süre berrak şarapla kadeh safası sürmek hoştur.

2. Kadehin ayağına başını koyan kişi, devrânın mihnetinden melâmet bulur.

3. Seher vakti bülbül, gül dalı üzerinde, yüksek bir sesle, meyzedelerin (içki çarpmış kişiler*dipnot) toplanması amacıyla kadeh selâsı okumaktadır.

4. İki dünyanın parasını kadeh için feda ettiğin zaman, ancak gönlün, Cem'in kadehinin seyrine vakıf olur.

5. Ey Za'fî! Gülşenî meclisinden madem ki şarap içtin, kadeh duasını* diline vird yap.

³¹ Metinde از şeklinde yazılmıştır.

16

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مسلمانان چه تدبیری [که] من دیوانه خواهم شد	1	ز جام بیخودی میخواره و مستانه خواهم شد
چو دیدم آن لب میگون بر دم صبر و هوش از دست	2	دلا منعم مکن من طالب میخانه خواهم شد
بیابان بلا شد منزل لم از آشنا دورم	3	که عاشق بودم از خلق جهان بیگانه خواهم شد
چه باشد گر کنم کندیدن دیوار عمر مرا	4	چو یارم گنج حسنی بود و من ویرانه خواهم شد
ز نقش هر ملک سیما بدیر سینه رسمی شد	5	مکن عییم که ضعفی ساکن میخانه خواهم شد

Gazel – 16

1. Ey Müslümanlar! Bir tedbir yok mu? Aksi takdirde ben bir dîvâne olacağım, baygınlık veren kadehten şarap içecek ve kendimden geçeceğim.

2. O şarap gibi kırmızı dudağı gördüğümde, akıl ve sabır elimden gitti. Ey gönül! Beni engelleme, ben meyhânenin tâlibi olacağım.

3. Bela çölleri menzilim oldu. Tanıdıklardan uzağım. Âşık olduğum için Cihân halkına yabancı olacağım.

4. Ömür duvarımı kazısam ne olur? Zira yârım bir güzellik hazinesi idi, ben de bir vîrâne olacağım.

5. Melek yüzlülerin nakışlarından göğüs kilisesinde bir resim oluştu. Ey Za'fi! Meyhânenin sakini olacağım diye beni ayıplama

17

مفعولُ مفاعيلن مفعولُ مفاعيلن

آن نقش حیل پرداز غارتگر چین باشد	1	وین نقش کمند انداز درد دل و دین باشد
ای حور پری رخسار مگذر بسوی اغیار	2	کس دید ملک هرگز با دیو قرین باشد
هم چون توسلیمائی در تخت جهان بنشست	3	شاید که ترا عالم در زیر نگین باشد
نگذر ز تعلقها ای عاقل فرزانه	4	بسیار هوسناکی کردی و همین باشد
هر دلکه کند خود را ایوان فلک سایه	5	منزلگه او آخر ر زیر زمین باشد
صوفی چو شود فارغ از عالم و ما فیها	6	اینست سزاواری که اوکوشه نشین باشد
زنهار مشو رنجه از بخت سیاه خود	7	در روز ازل قسمت ای ضعیفی چنین باشد

Gazel - 17

1. O hilebaz nakışlar, Çin yağmacıları gibidirler. Kement atan bu nakış da gönül ve din için bir dertdir.

2. Ey peri yüzlü hûrî! Düşman tarafına geçme. Meleğin şeytana arkadaş olduğu görülmüş müdür?

3. Aynen Süleymân gibi cihân tahtında otur. Sen âlemin emrin altında bulunmasına layıksın.

4. Ey akıllı bilge kişi! Taalluku (sebepleri) boş verme. O kadar heveskar oldun ama değişen bir şey olmadı.

5. Feleğin eyvanını kendine gölge yapan her gönlün menzili, en sonunda yerin dibi olur.

6. Sûfî kişi dünyadan ve içindekilerden kendini soyutladığında, ona yakışan, bir köşede oturmasıdır.

7. Ey Za'fî! Sakın kara bahtından dolayı üzülme. Çünkü ezel gününde kısmetin böyle yazılmıştır.

18

مفاعیلن فعاتلن مفاعیلن فعلن

1	جناب پیر مغان گر مقام ما افتد	1	تحسّر جم و دارا بجام ما افتد
2	امید دارم از آن آفتاب عالمتاب	2	که پرتوی ز رخ او بپام ما افتد
3	باشیان وفا هیچدم نمی آید	3	کجا که مرغ وصالش بدام ما افتد
4	چه باشد ای لب شیرین ز شربت دهنّت	4	شراب بیغش و صافی بکام ما افتد
5	منم که شهره برندی و عاشقی ضعیفی	5	سزد که وصف ملامت بنام ما افتد

Gazel - 18

1. Meyhâ necibâşı/tarikatın pîri makamımızda bulunsa, Cem ve Dârâ bile şarap kadehimize hasretle bakarlar.

2. Âlemi aydınlatan o güneşten ümîd ediyorum ki yüzünden bir ışıık damımıza düşsün.

3. Vuslat kuşu, vefa yuvasına hiç gelmiyor. O halde bu kuş nasıl tuzağıımıza düşsün?

4. Ne olurdu, ey tatlı dudaklı, şerbet ağzından sâf ve hâlis şarap, nasibimiz olsaydı.

5. Ey Za'fî! Ben ki rintlik ve âşıklıkla şöhet kazanmışım, melâmet vasfının ismimizle anılması yakışır.

19

مستفعلن مستفعلن مستفعلن

عیدست و عالم پرفرح با وصلت دلدار خود	1	بیمار بی درمان منم از هجرگل رخسار خود
هرکس بزبیا افتی در ذوق و شوق و صحبتی	2	بیچاره من در خلوتی حیران شده در کار خود
گرمی خرامد سرومن یکدم بگلگشت چمن	3	پایسته ماند نارون از شیوهء رفتار خود
گشتم ز عشق آن نگاربی عقل و بی صبر و قرار	4	شد اشک چشمم جویبار از دیده ء خونبار خود
آن تند خوی پر جفا هرگز نمیدارد وفا	5	این به که باشی ضعیفا با نالها آزار خود

Gazel - 19

1. Bayram geldi. Sevgililerine kavuştukları için âlemin keyfi yerindedir. Ben ise gül yüzlü sevgilimden uzak düştüğüm için çaresiz bir hastayım.

2. Herkes âfet bir güzel ile zevk, neşe ve sohbet içerisinde iken, ben çaresiz yalnız başıma ne yapacağımı şaşırılmış durumdayım.

3. Selvi boylum, bir kez gezinti yeri olan çimenliğe doğru salınarak yürüse, nar ağacı onun yürüyüş tarzına âşık olur.

4. O güzele olan aşkımdan akılsız, sabırsız ve kararsız bir hale büründüm. Kan olarak akan gözyaşlarımdan bir ırmak oluştu.

5. O kötü huylu, zâlim sevgili asla vefâkâr olmaz. Za'fi! en iyisi sen inleyiş ve feryadınla baş başa kal.

20

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

شد ز هجر مهر رویت حال دل ای ماه بد	1	گر بمانم در چنین کم طالعی ای واه بد
آنچه از دست قضا می آید او را نیک دان	2	هیچ کس هرگز نمی گوید بفعل الله بد
کشور مهر و محبت نیست جای هرکسی	3	بر طریق عشق رفتن زاهد گمراه بد
دل بخواه ای مرد سالک تا بیابی نیک نام	4	نزد داناان نباشد مردم دلخواه بد
گاه وصلت می نماید ضعیفا گاهی فراق	5	میگذارد کار عالم گاه نیک و گاه بد

Gazel - 20

1. Ey ay yüzlü sevgili! Yüzünün aydınlığından uzak düştüğü için gönlüm perişan bir haldedir. Bu tâlihsizlik içinde kalırsam eyvah halim kötüdür.

2. Kazânın elinden ne gelirse onu iyi bil. Hiç kimse Allah'ın fiiline asla kötü diyemez.

3. Sevgi ve muhabbet memleketi, herkesin yeri değildir. Yolunu şaşırmış zâhidin aşk yolundan gitmesi kötüdür.

4. Ey sâlik! Gönlün başkasının iyiliğini arzulasın ki iyi adla anılasın. Çünkü bilgili kişilerin yanında, gönlü başkasının iyiliğini arzulayan kişi kötü değildir.

5. Ey Za'fi! Bazen kavuşma, bazen de ayrılık görünür. Dünya işi bazan iyi, bazan kötü de olsa biter.

21

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

میرسد آخر بغایت روز هجران غم مخور	1	دوستداری می کند آن شاه خوبان غم مخور
صاف گون از ژنگ غم مرآت دل را پاک دار	2	میگذارد نیک و بد احوال دوران غم مخور
گر شکست آرد بسرو و عر عرو شمشاد را	3	مینماید جلوه آن سرو خرامان غم مخور
عزم بندی کعبه مقصود را ای ماه دور	4	از جفای ریگ و از خار مغیلاں غم مخور
چند در بیت الحزن محزون شدن یعقوب را	5	یوسف گمگشته باز آید بکنعان غم مخور
مینماید در شهادت عشق لا	6	باشد از غیش صفای کار پنهان غم مخور
ضعفیا از طعنه زاهد مشو رنجور دل	7	چون ترا یاری کند ایمان و قر آن غم مخور

Gazel - 21

1. Ayrılık günleri eninde sonunda biter, gam yeme. O güzeller şâhı sana dost olur, gam yeme.

2. Gönül aynasını temiz bir şekilde gam pasından temizle. İyi ya da kötü dünya işleri geçer, gam yeme.

3. Selvi, yabani servi (ardıç), ve şimşir ağaçlarını kırsa bile, o salınarak yürüyen selvi boylu sevgili yine de cilve gösterir, gam yeme.

4. Ey uzaktaki ay! Maksadının Kabe'sine ulaşmaya karar verdin, (yoldaki) çakıl ve deve dikenlerin verdikleri eziyetten gam yeme.

5. Beytü'l-hazen'de Ya'kûb ne kadar üzüldüyse de, kayıp Yusuf Ken'an'a tekrar geri döndü, gam yeme.

6. yokluğunda işin sefâsı yok olur, gam yeme.

7. Ey Za'fî! Zâhid kişinin yermelerinden gönlün incinmesin. Çünkü îmân ve Kur'ân sana yardım edecektir, gam yeme.

22

مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فَعَلن

در این رباط خرابی که نیست جای حضور	1	روم بکوشهء تنها نشینم از همه دور
دلم چگونه سروری کند ندانم هیچ	2	که این زمانه کسی را نمیکند مسرور
که ماه من ببرم پردهای زلف کشید	3	بچشم من چه عجب گر شود جهان دیجور
مگیر تکیه بدیوار قبهء گردون	4	که این رواق مقرنس مقرّاست مرور
برای تحفه بدرگاهت ای شه عالم	5	دعای ضعیفی بیچاره می شود معذور

Gazel - 22

1. Rahat ve huzur yeri olmayan bu yıkık handa, تنها bir köşeye gider, herkesten uzak bir yerde otururum.

2. Bilemiyorum gönlüm nasıl sevinsin. Çünkü bu zaman kimseyi sevindirmiyor.

3. Ay yüzlüm, önüme saç perdesini çektikten sonra, Cihânın tamamının gözüme karanlık görünmesi garip midir?

4. Dünya kubbesinin duvarına sırtını yaslama. Çünkü bu mukarnas revâkın geçici olduğu kesindir.

5. Ey âlemlerin şahı! Dergahınıza bir hediye olarak çaresiz Za'fî'nin dualarını mazur görün.

23

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

1	جز هوای ترك و تجریدی مكن دیگر هوس	گر مسیح آسا دلا خواهی شوی عیسی نفس
2	از خمار باده هستی شود تا دست رس	دامن پیر مغان از کف منه پایش بیوس
3	هرکه اشك او نشد جاری چو جیحون و ارس	واصل دریا کجا باشد مثال قطرهء
4	آن که از نور تجلی یافت چون موسی قبس	طور تن را می کند خاکستر نار جلال
5	عاشقان را این بود از هر دو عالم ملتمس	بنده شو ضعفی بجان در آستان گلشنی

Gazel - 23

1. Ey gönül! Eğer Mesih gibi İsa nefesli olmayı dilerse, dünyayı terk ve mâsivâyı tecrîd dışında başka bir şeye heves etme.

2. Tarîkat pîrinin eteğinden elini ayırma, ayağını öp. Ta ki varlık şarabının sarhoşluğundan seni kurtarsın.

3. Bir kişinin gözünden akan yaş bir damla olup Ceyhun ve Aras gibi akmasa bu gözyaşı denize nasıl ulaşır?

4. Mûsâ gibi tecellî nurundan bir köz ateş alan kişinin Tûr Dağına benzeyen vücudunu, Allah'ın celâl ateşi toz toprak yapar.

5. Ey Za'fî! Gülşenî dergâhına gönülden kul ol. Âşıkların her iki âlemde kazanacakları budur.

24

فعلاتن مفاعلن فعلن

بار جوړی کشیده ام که مپرس	1	جام قهری چشیده ام که مپرس
ماجرای مرا نهایت نیست	2	می رود آب دیده ام که مپرس
از زبان رقیب در کوشش	3	سرزنشها شنیده ام که مپرس
لب ³² خود را چه می گزی ساقی	4	من لبی گزیده ³³ ام که مپرس
ضعفیا از میان مهرویان	5	افتابی گزیده ام که مپرس

Gazel - 24

1. Bir zulüm yükü çekiyorum ki sorma. Bir kahır şarabı içiyorum ki sorma.
2. Maceramızın sonu yoktur. Göz suyum gidiyor ki sorma.
3. Mahallesindeki rakîbin dilinden öyle serzenişler işitmişim ki sorma.
4. Ey sâkî! Dudağını niçin ısıyorsun? Ben bir dudak ısırmışım ki sorma.(?)
5. Ey Za'fî! Ay yüzlü güzeller arasından bir güneş seçmişim ki sorma.

³² Kelime metinde لیک şeklinde yazılmıştır.

³³ Kelimenin başındaki harf okunmuyor.

25

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

1	از چه شد نشناختم بودم بسیی آشفته حال	يك شبي در خاطر ام آمد هلال بي مثال
2	تا چه می آید بگویم آن سوی هاتف مقال	سر بزانوی تفكر مي كشيديم عاقبت
3	گفت کای مستغرق افکار وای پژمرده حال	آمد از هاتف خطابی با دل زار مرا
4	علتش ظاهر بسیی اما نمیکردی خیال	من بگویم مر ترا این غصه بی علتی
5	چون توی در هر دو عالم حاکم و معطی السؤل	گفتمش او را بگو تا دانمش گیرم حذر
6	کاین بود در نزد پیران حقیقت اهل قال	گفت ما را گوش دل بگشا و بشنو علتش
7	بر طریق نفس عاصی را چه روکردی رحال	آستان پیر خود در پس نهاده کور دل
8	زان سبب کردم ازان درگاه عالی انتقال	گفتم او را پیر ما را اجازه داده است
9	یا ز سوی دوست بر آشفته گان غنج و دلال	گفت نی نی آن اجازت نیست بلکه امتحان
10	رو بدرگاه سعادت دستگاهش رو بمال	عزم خود اظهار کن با دل و فقر و مسکنت
11	توبه کردم رو بر آوردم بفقر و ابتدال	من بخود کردم نظر دیدم عجایب کار بد
12	مرحمت دارم ز درگاهت ایا فرخنده خال	عذر خود دانسته ام بر عیب خویش معترف
13	هر که از سوی تو می آید بکردم امتثال	ضعفی آفته پسا بسته دلخسته ام
14	بعد زان دست دعا بر دارم از بهر سؤل	قصه را تطویل کردن نا پسند آید مرا
15	زنده بادا تا ابد با صحت و فضل و کمال	سيدالشهبان اهل الجنة مخدومان پاك
16	بر در پیرم رسان ما را بصدق حسن حال	یا رب از درگاه تو دارم بحق عشق پاك

Gazel - 25

1. Bir gece eşsiz bir hilal hatırıma geldi. Nedendir bilmiyorum, tanınmaz ve çok perişan bir haldeydim.

2. Sonçta gayb tarafından kulağıma hangi sözler gelecek diye başımı önüme eğip tefekküre daldım.

3. Gaybtan inleyen gönlüme bir hitâp geldi ve dedi ki, ey düşüncelere dalmış ve ey pejmurde kişi!

4. Bu sebepsiz derdi sana mutlaka söyleyeceğim. Bunun nedeni yeterince açıktır, ancak sen onu hayal etmiyorsun.

5. Ona dedim ki, o nedeni söyle ki onu bileyim ve ondan sakınayım. Çünkü her iki âlemde hükmeden ve kendisine hesap verilen sensin.

6. Bize dedi ki gönül kulağını aç ve o derdin nedenini dinle. Hakikat pîrlerinin nezdinde de kâl ehli bu demektir.

7. Ey gönlü kör olan kişi! Hangi yüzle pîrinin dergâhını arkana atarak âsî nefsin yolundan gittin?

8. Ona dedim ki pîrimiz bize icâzet vermiştir. O yüzden o yüce dergâhı terk ettim.

9. Dedi ki hayır hayır o icâzet değil, aksine o bir imtihan ya da sevgili tarafından perişan olmuşlara (âşıklara) yapılan bir naz ve cilvedir.

10. Zillet, fakirlik ve meskenet ile kararlılığını ortaya koy, saadet dergâhına git ve makâmına yüzünü sür.

11. Kendime baktım ve acaip kötü işler gördüm. Tövbe ettim ve fakr ile bayağılığa* yöneldim.

12. Kusurumu öğrenmişim ve aybımı itiraf ediyorum. Dergahından merhamet diliyorum, ey kutlu benli.

13. Ben ki perişan, ayağı bağlı, gönlü hasta olan Za'fî'yim, senden ne gelirse hepsine uyacağım

14. Hikayeyi uzatmak tarafımdan hoş karşılanan bir şey değildir. Kıssadan sonra senden istemek için elimi duaya kaldırıyorum.

15. Gençlerin efendileri, cennet ehli olan iki torun hakkı için, pîrim sonuna kadar sıhhat, fazîlet ve kemâl ile yaşasın.

16. Ya Rabbî! Dergâhından edindiğim pâk aşkın hakkı için, bizi doğru güzel bir halde pîrimin kapısına ulaştır.

26

مفعولُ مفاعيلُ مفاعيلُ فعولن

1	ده عرضه بحضرت ز دعای من بی دل	ای نامه برو بر در آن مرشد کامل
2	گو عاجز و افتاده ز درگاه تو سائل	گر پرسد از احوال من آشفته پیامی
3	از بادهء هستی شده بیهوده و غافل	سودا زدهء بی سرو پا مست ملامت
4	ماند به بخوری می شود افسرده و باطل	از همت تو گر نرود ذره عنایت
5	چون لطف عمیم تو بهر کس شده شامل	بستان ز خود هستی ضعیفی مدد کن*

Gazel - 26

1. Ey haberci! O kâmil mürşidin kapsına git, ben âşıkın duasını Hazret'e arz et.

2. Ben perişanın halinden bir haber sorarsa, de ki âciz ve düşkündür, dergâhından (senden) dilenmektedir.

3. O başıboş bir sevda düşkünü, melâmet sarhoşudur. Varlık şarabının etkisiyle beyhûde ve gâfil olmuştur.

4. Eğer himmetinden ona zerre kadar yardım gitmezse, o tütsü gibi solgunlaşır ve yok olur.

5. Za'fî'nin varlığını ondan al ve imdadına yetiş. Çünkü geniş lütfun herkese şamildir.

27

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ز کم ادراک خویشم هر زمان تدبیر می خواهم	1	که یعنی آنکه تقدیرم بود تغییر می خواهم
اگر افتاده بودم در کمند زلف مشکینت	2	عجب نبود که من دیوانه ام زنجیر می خواهم
از آن روگوی وش در عرصه سرگردان بویانم	3	بجوگان غمش غلطان شدم یک میر می خواهم
چه باشد گر کنم رغبت بخاکی از در یارم	4	که من صراف دردش بودم واکسیر می خواهم
ندارم میل اطفال جهان در خاطر م هرگز	5	مرید شیخ عشقم ضعیفا من پیر می خواهم

Gazel - 27

1. Anlayış kıtlığımdan dolayı her zaman tedbîr istiyorum. Yani takdirimde* olan şeyin değişmesini istiyorum.

2. Mis kokulu saçlarının kemendine düşmüşsem bu garip değildir. Çünkü ben bir deliyim ve zincir istiyorum.

3. Top gibi ortalıkta dolanmaktayım. Zira gamının sopası ile yuvarlanmışım, bir emîr istiyorum.

4. Sevgilimin kapısının önündeki toprağa rağbet etsem ne olur? Çünkü ben derdinin sarrâfıyım, iksîr istiyorum.

5. Dünya çocuklarının meylini asla hatırımda tutmam. Aşk şeyhinin müridiyim. Ey Za'fî! Ben bir pîr istiyorum.

28

فعلاتن فعلاتن فعلن

برو ای نامه برو بر در آن طوبی خرام	1	دست بوسی کن و گو از من آشفته سلام
پرسشی گر بکند از تو بگو پادشها	2	گفت آن عاشق بیچارهء تو چند کلام
گفت اولگه بگو در شب هجر از رخ او	3	چشم خوناب نبیند بغمش هیچ منام
بعد زان گو که چنان شد ز الم زار و نزار	4	گر بپرسند بصد سال نیامد بپیام
شده فارغ بطربخانهء این دیر کهن	5	محنت آباد عدم کرد بخود جای و مقام

Gazel - 28

1. Git ey mektup, o Tûbâ boylunun kapısına git, salınarak yürü. Elini öp ve ben perişandan selam söyle.

2. Eğer sana soru sorarsa, deki; ey Pâdişâh! Sana âşık olan o biçare bir kaç söz söyledi.

3. Dedi ki, ilkin, “Yüzünden ayrı düştüğü gece, kanlı gözleri, gamından hiç uyku görmedi” de.

4. Daha sonra de ki eleminden öylesine perişan ve zayıf bir hale geldi ki, yüz yıl ona soru sorsalar onun dili açılmaz.

5. Bu köhne kilisenin (meyhânenin) neşe evinden elini eteğini çekmiş, yokluk âleminin sıkıntı dolu yerini kendine yer ve makâm edinmiştir.

29

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

که باشد آن پری پیکرکه من در خواب می دیدم	1	جمال جانفزایش روشن از مهتاب می دیدم
اگر چه دشمنی کرداست با من درازل امشب	2	گشاده چهره اش در صورت آبیاب می دیدم
قضا کردم نمازم را که در فکرش شده ضایع	3	چو در پیشم خم ابروی او محراب می دیدم
چه گوهر بود از آن گوهرکه در دریای رویا	4	در نا سفته وش در خواب اونیایب می دیدم
دل ضعفی که در تیه فراقش تشنه لب آمد	5	درین شب آب دمعش غرقه وسیراب می دیدم

Gazel - 29

1. Rüyada gördüğüm o peri yüzlü kim olabilir? Câna cân katan güzelliğini mehtaptan daha parlak gördüm.

2. Her ne kadar ezelde benimle düşmanlık yaptıysa da, bu gece onun gülen yüzünü sevgili sûretinde gördüm.

3. Onu düşünmekten bozulan namazımı kaza ettim. Çünkü gözlerimin önünde duran kaşlarının kıvrımını mihrâb olarak gördüm.

4. O, rüya denizinde gördüğüm cevherlerden ne müthiş bir cevher idi. Onu uykuda delinmemiş inci gibi nâdir bir sevgili gibi gördüm.

5. Firâk çölünde susuzluktan dudakları kurumuş olan Za'fî'nin gönlünü, bu gece gözyaşı suyunda boğulmuş ve ona kanmış bir vaziyette gördüm.

30

مفعول مفاعلهن فعولن

ما سالك مسلك هداييم	1	ما ناظر حكمت خداييم
ما طالب ساغر سراييم	2	ما راغب جام و مرحباييم
ما فارغم از جهان و ما فيه	3	در ملك فنا چو پادشايم
مفتون فسون چشم دلبر	4	پا بسته رستهء بلاييم
ما كوشه نشين خانهء خم	5	اشفتهء جام پر صفاييم
آلوده بخاك و خون شكسته	6	در راه فنا و خاك پاييم

Gazel - 30

1. Biz Hüdâ yolunda süluka girenleriz. Biz Allah'ın kikmetine bakanlarız.

2. Biz serap kadehini talep edenleriz. Biz kadehe ve merhabaya rağbet edenleriz.

3. Biz cihândan ve içindekilerden elimizi çekmişiz. Fenâ mülkünde pâdişâh gibiyiz.

4. Sevgilinin büyüleyici gözlerine meftûn olmuşuz. Bu yüzden bela ipiyle elimiz ayağımız bağlı durumdadır.

5. Biz meyhânede bir köşeye oturmuşuz. Safâ dolu şarap kadehiyle perişan olmuşuz.

6. Toprak ve kana bulanmış, fenâ yolunda kırılmış kişileriz. Biz ayağın altındaki toprağız.

31

فعلاتن مفاعلتن فعلن

یار رب آن یار بیوفا چه کنم	1	میکند هر زمان جفا چه کنم
نظری بر من گدا نکند	2	شرم او نیست از خدا چه کنم
من بیگانه چون شوم یارش	3	نشود با من آشنا چه کنم
چرخ ظالم ز من ببیدادی	4	کرد آن ماه را جدا چه کنم
جان بر لب رسید از حسرت	5	ضعفی این درد را دوا چه کنم

Gazel - 31

1. Ya Rab! O vefâsız yârî ne yapayım? O sürekli bana cefa yapıyor, ne edeyim?

2. Ben dilencisine bir kez olsun bakmaz. Onun Allah'tan utancı yok, ne yapayım?

3. Ben bîgâne, ona yâr olduğumdan beri, o bana âşinâ olmadı, ne yapayım?

4. Zâlim felek haksız yere o ay yüzlüyü benden ayırdı, ne yapayım?

5. Hasretinden rûhum dudağıma ulaştı. Za'fî! Bu derdin devâsı için ne yapayım?

32

مفعولُ مفاعيلُ مفاعيلُ فعولن

1	در بزمِ ازل با می و معشوق نشستیم	ما معتکف می‌کده و مست آستیم
2	المئـت لله که ز اشـراک برستیم	هرگز نپرستیم بهر هستی مطلق
3	گه با ورع و زهد و گهی باده پرستیم	رندیم نظر باز نباشیم بیک حال
4	با زال زمان رستهء پیوند ببستیم	در عالم تجرید قلندر چو مسیحا
5	پندی شناسیم که ما عاشق مستیم	ما را بنصیحت مکن آزار که ناصح

Gazel - 32

1. Biz meyhânede itikâfa girmiş ve elest toplantısından beri sarhoş olmuş kişileriz. Ezel toplantısında şarap ve sevgili ile oturduk.

2. Biz asla ve kat'a her varlığa tapmadık. Allah'a şükürler olsun şirk koştuktan kurtulmuşuz.

3. Rindiz, ancak tümünden her şeye neşe ile bakmayız. Bazen vera ve zühd ile oluruz, bazen de şaraba taparız.

4. Tecrîd âleminde Mesîh gibi kalenderiz. Zamanın Zâl'ı ile yakınlık kurduk.

5. Bize nasihat ederek bizi incitme. Zira ey nasihatçı, biz öğüt nedir bilmeyiz. Çünkü biz sarhoş âşıqlarız.

33

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

خیر مقدم مرحبا ای نور چشم عاشقان	1	چند گویم با شما فریاد و زار بیدلان
خوش نسیم آمد ز گلزار شما با سوی ما	2	طبع را بنوازد از بوی گلستان جنان
هیچ چشم ننگریده بی شما با روی باغ	3	بلکه شد برگ گل [ی] خاری بچشم بی گمان
کرد غم ما را عجب کرده است پامال فراق	4	حمد لله دستگیرم بود وصل رایگان
ضعفیا شادی کن و دستی فشان و پای کوب	5	چون رسید آیام وصل و وقت عید جاودان

Gazel - 33

1. Hoş geldin, merhabâ, ey âşıkların göz nuru! Sana bir nebze âşıkların feryad ve inleyişlerinden haber vereyim.

2. Gül bahçenizden tarafımıza doğru hoş bir koku geldi. Cennet bahçelerinden gelen bu koku mîzâcımızı okşamaktadır.

3. Gözüm, sizsiz hiçbir zaman bahçe tarafına bakmaz. Aksine, şüphe götürmeyecek bir şekilde, gülün yaprağı gözümde bir diken gibi görünür.

4. Gam bizi acaip bir şekilde ayrılık altında çığnetti. Fakat Allah'a şükürler olsun ki, sevgiliye vâsıl olmak imdadıma yetiştirdi.

5. Ey Za'fî! Vuslat günleri ve sonsuz bayram zamanı geldiği için, şenlik yap, sevinçten elini aç ve ayağını yere vur.

34

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

هیچ دم پر می نشد در بزم عالم جام من	1	یک زمان حاصل نبود از یار جانی کام من
از برای لیلی زلفت شدم دیوانه	2	دور نبود ای پری مجنون باشد نام من
رفت آن ارام جانم عقل و هوش دل نمائد	3	صبر چون گیرد الهی جان بی آرام من
ور بیابی یک شبی در کلبهء ویرانه ام	4	روزروشن می کند خورشید رویت شام من
ضعفیا در بند زلف دلبری افتاده ام	5	کس نمیداند که آخر چون بود انجام من

Gazel - 34

1. Âlem meclisinde kadehim hiçbir zaman şarapla dolmadı. Tek bir kez olsun rûhumun sevgilisi ile ilgili arzum gerçekleşmedi.

2. Gece rengindeki zülfünden dolayı divâne oldum. Ey peri! Adımın Mecnûn'a çıkması uzak bir ihtimâl değildir.

3. Rûhumun sükûneti gitti, gönlümde akıl kalmadı.(?) Sükûnetsiz rûhum nasıl sabırlı olsun?

4. Vîrâne kulübeme bir gece gelersen, yüzünün güneşi akşamımı aydınlık bir gün yapar.

5. Ey Za'fî! Bir dilberin saç başına düşmüşüm. Sonumun ne olacağını kimse bilmemektedir.

35

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

نیایی بر من ای جانان شیرین	1	بلب آمد ز حسرت جان شیرین
نه خاکست آنکه بر گرد لب تو	2	مگس جمعی شد [ه] بر خوان شیرین
فراموشی مکن حق نمک را	3	که خوردم با تو چندین نان شیرین
تو خسرو بودی در ملک ملاح	4	بیاید رو نهد خوبان شیرین
ذقن گوشت و هرسو خاله‌ایش	5	ز بهر بازیش طفلان شیرین
چه باشد شعر من شیرین باشد	6	که کردم وصف آن دندان شیرین
دهان ضعیفی بیچاره پر کین	7	از آن لعل شکر افشان شیرین

Gazel - 35

1. Ey tatlı sevgili! Yanıma gelmezsen, hasretinden tatlı canım dudağıma kadar çıkar.

2. Dudağının etrafındaki toprak değildir. Sinekler tatlı sofranın başına toplandılar.

3. Tuz hakkını unutma. Çünkü seninle o kadar tatlı ekmek yedim.

4. Sen melâhat mülkünde Hüsrev idin. Tatlı güzeller gelip yüz sürerler.

5. Çene bir toptur. Etrafında da tatlı çocukların oynaması için benekleri vardır.

6. Şiirlerim tatlı olmuşsa ne olmuş? Nitekim o tatlı dişleri övmüşüm.

7. Çaresiz Za'fî'nin ağzı, o şeker saçan tatlı dudaklardan intikam hırsı ile doludur.

36

مفعولُ فاعلاتُ مفاعيلُ فاعلن

ای عارف رموز طلسمات انس و جان	1	وی کاشف سرائر ابداع کن فکان
سر چشمه عیون معانی امین سر	2	سر نامه فنون بدایع خجسته شان
زین الانام مرشد کامل شعار دین	3	سالار سالکان و دلیل روندگان
تسلیم خلت تو بیرون شد ز هر کسی	4	ز آنروکه نام تو بخلیست توأمان
حلی نمیکند بقیاس و مقدمات	5	إشکال نکتهای تو علامه زمان
در یتیم همچو تو غواص بحر جود	6	در يك صدف نتافت ز دریای لا مکان
ضعفی کجا و مدح تو گفتن کجا بود	7	مقصودش آنکه تا شود این خیل بندگان

Gazel - 36

1. Ey insan ve cinlerin tılsımlarının remizlerini bilen ve ey فکان (*) mucizesinin sırlarını keşfeden!

2. Mea'nî pınarlarının baş çeşmesi, sır emîni, hrika fenlerin başı, kutlu şahıs.

3. İnsanların süsü, kâmil mürşit, dinin şiarı, sâliklerin başı ve yolcuların rehberi.

4. Adın Halil'in adının ikizi olduğu için, senin dostluğun herkesinkinden daha fazladır.

5. Nüktelerinin müşkil yerlerini, allâme-i zaman* bile kıyas ve mukaddemât* ile çözememektedir.

6. Lâmekan denizinde bulunan sedeflerdeki incilerden hiç birisi, senin gibi cûd denizine dalan bir iri inci kadar parlamamıştır.

7. Za'fî nerde, seni övmek nerde. Onun maksadı bende sürüsünün arasına girmektir.

37

مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن

1	یا رب بحق ذات قدیم تو	یا رب بحق نام گرین پیمبران
2	تا روز باز خواست کند بنده پروری	در زیر سایه اش شود آسوده طالبان

Gazel - 37

1. Ya Rab! Kadîm zâtının yüceliğinin hakkı için, seçilmiş peygamberlerin adlarının hakkı için,

2. Kıyamet gününe kadar kulunu yetiştir. Tâlipler, onun gölgesi altında huzur içerisinde yaşasınlar.

38

فاعلاتن فاعلاتن فعلن

1	یا رب این جان مرا راحت روحی برسان	مایه عیش طرب جام صبحی برسان
2	تا که در کارگه دهر گشایش یابد	دل دمبستهء ما فتح و فتوحی برسان
3	توبه کردم که بجز یوسف خود دل ندهم	یا رب این توبهء ما را بنصوحی برسان
4	آشنا نیست شدم غرقه ز طوفان بلا	آشنای بنما کشتی نوحی برسان
5	همچو ضعیفی شده ام از غم دوران بی دل	مایه عیش و طرب جام صبحی برسان

Gazel - 38

1. Ya Rab! Bu cânıma ruh huzuru ulaştır. Sevinç ve neşe mayası olan sabah vaktinde içilen şarabı ulaştır.

2. Nefes almayan gönlümüze fetihler ulaştır, da dünya fabrikasında gönlümüz açılsın.

3. Yusuf'um dışında kimseye gönül vermeyeceğim diye tevbe ettim. Ya Rab! Bu tevbemizi, Nasûh bir tevbe mertebesine ulaştır.

4. Bela tufanında gark oldum, ama hiçbir tanıdık yok. Bir tanıdık göster, Nuh'un gemisini ulaştır.

5. Za'fî gibi devrânın derdinden âşık olmuşum. Sevinç ve neşe mayası olan sabah vaktinde içilen şarabı ulaştır.

39

مفعولُ فاعلاتُ مفاعيلُ فاعلن

ای یار خوشنوا که کشیدم جفای تو	1	نبود عجب که بودم ازل بینوای تو
یکدم فراغتی ز هوایت نمیکنم	2	چون شد نوشته بر سر من آن هوای تو
از شوق جانفزاید و دل شاد می شود	3	نگشای گهر بخنده لب جانفزای تو
هرگز ز گردنش نرود بند کاکالت	4	آن عاشقی که بود شها مبتلای تو
شاهها بحال ضعفی بیچاره کن نظر	5	که این دردمند و دلشده شد از گدای تو

Gazel - 39

1. Ey cefânî çektiğim sesi güzel yâr! Eskiden beri senin yüzünden çaresiz kalışım garip değildir.

2. Bir an bile olsun nefesinden feragat etmiyorum. Çünkü nefesin alnıma yazılmış durumdadır.

3. Câna cân katan dudaklarını gülümseyerek açmasan da, şevkten cânâ cân katar, gönül şâd olur.

4. Ey şah! Sana mübtela olan o âşıkın boynundan, kâkülünün bağı hiçbir zaman ayrılmıyor.

5. Ey şâh! Çaresiz Za'fî'nin haline nazar et. Çünkü bu dertli ve âşık, senin dilencilerindendir.

40

مستفعلن مستفعلن مستفعلن

ای پر جفاؤ تندخو از من چرا رنجیده	1	وی بیوفا ما را بگو از من چرا رنجیده
از درد دل آفته ام با ناوک غم سفته ام	2	مسکین حال آشفته ام از من چرا رنجیده
من بینوا و بی غمی ما درد عشقت همدمی	3	تو پادشاه عالمی از من چرا رنجیده
ای سرورخوبان من در تخت دل سلطان من	4	فرمان تو برجان من از من چرا رنجیده
تو پادشاه سرفراز در تخت دل با عز و ناز	5	چیزی نکردم جز نیاز از من چرا رنجیده
ای سدره قامت حور من یار دل مهجور من	6	در دیده جان نور من از من چرا رنجیده
درمانده بی پاؤ سرم کی در دلت گرد آورم	7	من ضعیف خاک درم از من چرا رنجیده

Gazel - 40

1. Ey çok cefakar ve kötü huylu! Benden niçin dargınsın? Ey vefasız! Söyle, benden niçin dargınsın?

2. Gönül derdinden dolayı perişânım. Gam mızrağının ucu ile delinmişim. Miskîn bir vaziyette perişânım. Benden niçin dargınsın?

3. Ben takatsiz ve gamsızım. Aşkının derdi ile hemdemim. Sen âlemin pâdişâhısın. Benden niçin dargınsın?

4. Ey benim güzeller serverim, gönül tahtında sultânım! Cânım fermanının altındadır. Benden niçin dargınsın?

5. Sen gönül tahtında izzet ve naz ile başı dik bir pâdişâhısın. Ben ise niyaz dışında hiçbir şey yapmamışım. Benden niçin dargınsın?

6. Ey sidre boylu hûrim, mehcûr* gönlümün sevgilisi, cân gözümün nûru! Benden niçin dargınsın?

7. Ben şaşırmış, hayretler içerisinde kalmışım. Gönlüne nasıl toz kondururum. Ben kapının toprağı olan Za'fi'yim. Benden niçin dargınsın?

41

فعلاتن فعلاتن فعلن

ای دل از هر دو جهان بندگی یاری به	1	در خم زلف گرهمگیر گرفتاری به
بگذر از بار تعلق بطریق ای تهی	2	راه چون طول و درازست سبکباری به
منگر نقطهء اقبال جهان را زنهار	3	که درین دایره از پادشاهی خواری به
گر بجنک آورد آن مغبچه قانون جفا	4	نای وش دمبدمی از تو دلازاری به
تا که ضعیفی دل ویران تو باشد معمور	5	کی بود از کرم یار تو معماری به

Gazel - 41

1. Ey gönül! Sevgilinin köleliği, her iki cihândan daha iyidir. Düğümlemiş saçların kıvrımları arasında tutkun olmak daha iyidir.

2. Ta'alluk (mâsivâ ile alaka kurma) yükünü bırak.. Yola yüksüz bir şekilde gel. Yol çok uzun olduğu için, yükün hafif olması daha iyidir.

3. Sakın dünyanın ikbâl noktasına bakma. Çünkü bu dairede altta olmak pâdişâhlıktan daha iyidir.

4. O meyhâneci çocuğu, cefâ kanununu savaş ile getirirse, ney gibi daima tarafından azarlanmak daha iyidir.

5. Ey Za'fî! Harâbe gönlünün mâmûr hale gelmesi için, bir mimar, sevgilinin kereminden nasıl daha iyi olabilir?

42

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

دلا تحصیل دردی کن اگر درمان می خواهی	1	بمیرا ز پیش مرگ خودابد ورجان می خواهی
بزن پیمانہ نام و نشان سنگ ملامت را	2	اگر با پیر این خمخانه را پیمان می خواهی
نظر مفکن بزهد زاهدی و کفر کافرا	3	گذر کن از همه عالم اگر ایمان می خواهی
گدا را دلنوازی کن مشو بی رحم ای زاهد	4	اگر در روز محشر رحمت رحمان می خواهی
بخوان از لوح وجه آدمی سبع المثانی را	5	اگر از دفتر حق ضعیفا قرآن می خواهی

Gazel - 42

1. Ey gönül! Eğer dermân istiyorsan bir dert talep et. Eğer ebedî cân istiyorsan, ölümünden önce öl.

2. Eğer bu meyhânenin pîri ile sözleşmek istiyorsan, nâm ve nişân kadehini melâmet taşına vur.

3. Zâhidin zühdü ve kafirin küfrüne bakma. Eğer iman istiyorsan âlemin tamamından vazgeç

4. Ey zâhid! Eğer mahşer gününde Rahmân'ın rahmetini istiyorsan, bu dilencinin gönlünü okşa, merhametsiz olma.

5. Ey Za'fî! Eğer Hak defterinden Kur'ân istiyorsan, Âdemin vechi levhasından "seb'u'l-mesânî"yi (Fâtîha'yı) oku.

43

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن

آن کس که شود عاشق با سوزش و تاب اولی	1	در میکدها دائم سرمست و خراب اولی
چون آمدی ای عاشق در بزم محبت را	2	با نار سرشک خود قد تو رباب اولی
طالب بود و راغب بر وصلت حق از جان	3	او در همه روز و شب در آن خور و خواب اولی
میخواهی اگر شوی این دلّی ریای را	4	در جوی خراباتی غرق می ناب اولی
چون وقت بهار آمد با شاهد زیبایی	5	ضعفی همه دفترها در رهن شراب اولی

Gazel - 43

1. Âşığın yanması, ıfık saçması, meyhânelerde daima sarhoş ve harâb bir şekilde olması daha iyidir.

2. Ey âşık! Muhabbet meclisine geldiğinde, gözyaşlarının ateşi sonucu boyunun rebâb gibi olması daha iyidir.

3. Hakk'ın vuslatına kavuşmak için cândan tâlib ve râgıp* olan kişinin, gece gündüz yemek ve uyku ile meşgul olması daha iyidir.

4. Bu riya hırkasını yıkamak istersen, harâbât ırmağında berrak şaraba daldırman daha iyidir.

5. Güzel sevgili ile birlikte bahar vakti geldiğinde, ey Za'fî bütün defterleri şarap için rehin vermek daha iyidir.

4. Tarihler

تاریخات

1

فعلاتن مفاعلن فعلن

باد موت آن زمانکه نفخه دمید	1	آن نهال دلم نمای رفست
نور دیده ز دیده پنهان گشت	2	تیره شد چشم روشنا می رفست
گشت پیوسته بر فلک آهم	3	تیر مابا سوی هوا می رفست
چونکه بشنید فوت او هاتف	4	گفت تاریخ مصطفای رفست

1

1. Ölüm rüzgarı estiğinde, gönlüme şefkat gösteren o fidan gitti.
2. Göz nuru gözden gizlendi. Gören göz karanlığa boğularak gitti.
3. Âhım feleğe ulaştı. Okumuz hava tarafına doğru gitti.
4. Gayb meleşti, öldüğünü duyduğunda tarih olarak dedi ki مصطفای رفت “Mustafa mî-reft” (Mustafa gitti). (“Mustafa mî-reft” ifadesi, miladi 1543 tarihine karşılık gelen hicri 950 tarihini göstermektedir.)

2

تاریخ دیگر

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

در آن ساعت که آمد ضعیفی از راه	1	دم خوشبو و غایت روز اسعد
رسید از مقدمش شادی بیاران	2	از آن گفتند تاریخش خوش آمد

2

1. Za'fî yoldan geldiğinde güzel kokulu bir an ve gayet mutlu bir gündü.
2. Onun gelişi ile dostlar mutlu oldu. O yüzden bu gelişine tarih olarak خوش آمد “hoş âmed” (hoş geldi) dediler. (“hoş âmed” ifadesi, miladi 1544 tarihine karşılık gelen hicri 951 tarihini göstermektedir.)

KAYNAKÇA

- Adak**, Abdurrahman, *Rumeli'den Mısır'a Za'fî-i Gülşenî: XVI. Yüzyıl Osmanlı Tasavvuf Edebiyatının Gezgini Bir Şairi, Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yay., Diyarbakır 2021.*
- Ahterî**, Mustafa b. Şemseddîn, *Ahterî-i Kebîr*, İst. 1302.
- Beyanî**, Mustafa b. Cârullâh, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (haz.İbrahim Kutluk), TTK Yay., Ankara 1997.
- Canım**, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* (İnceleme-Metin), AKM Yay., Ankara 2000.
- Ali Emîrî**, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*, Matba'a-i Âmidî, İst 1327.
- Esrar Dede**, *Tezkire-i Şu'arâ-i Mevlevîyye* (haz. İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- Gölpınarlı**, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yay. İst.1992.
- Karahan**, Abdulkadir *Figânî ve Dîvânçesi*, İÜEF Yay., İst.1966, s. III.
- Koç**, Mustafa, "16. yy Osmanlı Coğrafyasında Karanlıkta Kalmış Nakşî-Ahrârî, Yesevî ve Kübrevî Şeyhleri", *Kutadgubilig*, I/7.
- Mevlânâ**, Celâleddîn Muhammed, *Külliyât-ı Şems ya Dîvân-ı Kebîr*, Tahran 1336, C. III.
- Rûmî**, Mevlânâ Celâleddîn-i , *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Tah. R. Nicholson), Tahran 1376.
- Ocak**, Ahmet Yaşar, . *Osmanlı Toplumunda Zındıklıklar ve Mülhidler*, TVYY, İstanbul 2003.
- Sâmî**, Şemseddîn, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.
- Solmaz**, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, AKM Yay., Ankara 2005.
- Şemlelîzâde**, Ahmed Gülşenî, *Şîve-i Tarîkat-ı Gülşenîyye*, (Haz.Tahsin Yazıcı), TTK Yay., Ankara 1982.

Tuman, Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (I-II), (haz.Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001.

Zillioğlu, Mehmed, (Evliya Çelebî), *Seyâhatnâme*, Devlet Basımevi, İst. 1938, X, 245.

Yazma Eserler

Emîrî, Ali, *Esâmi-i Şu'arâ-i Âmid*, Millet Küt., Tarih, no. 781/1, vr. 31/a.

Müstakîmzâde, Süleymân Sa'deddîn, *Risâle-i Tâciyye*, Mil. Yz. A., no. 3913.

..... *Mecelletü'n-Nisâb*, Kültür Bak. Yay. Tıpkıbasım, Ankara 2000.

Za'fî, *Dâvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler, no. 254.

..... *Hurûflîk Risâlesi*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut

Milli Ktp. Yz. A. 4050, vr. 63b vd.

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN EDEBİYÂTINDA MAHLAS BAĞLAMINDA ZA'FÎ İLE ZA'ÎFÎ'NİN KARIŞTIRILMASI: ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLER ÖRNEĞİ

DÎVÂN EDEBİYÂTINDA MAHLASLARIN KARIŞTIRILMASI ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLER ÖRNEĞİ*

GİRİŞ

Mahlas, divân şairlerinin şiirlerinde kullandıkları takma ada verilen isimdir. Mahlasın kullanım amacı, şiirlerin başka şiirlerle karışmasını önlemektir (Pala, 2003: 306, geniş bilgi için bkz. Yardım, 2009). Türk edebiyatında Şeyhî ile başlayan bu gelenek, geniş bir zaman diliminde devam ettiği için çok sayıda mahlas değişik şairler tarafından kullanılmış ve zamanla bunların birbirleri ile karıştırılması sözkonusu olmuştur. Bu karıştırma iki türlüdür. Birincisi ve en yaygın olanı aynı mahlası seçmiş olan şairlerin şiirlerinin birbirleri ile karıştırılmasıdır. Divân edebiyatında bunun pek çok örneğine rastlanabilir. Çünkü aynı mahlası kullanmış olan şairlerin sayısı son derece fazladır. Örneğin “Feyzî” mahlası 41 şair tarafından müşterek olarak kullanılmış ve divân edebiyatında en çok kullanılan mahlas durumunda olmuştur. Yine 24 şairle Abdî, 23 şairle Arif ve 20 şairle Ali en çok kullanılan mahlaslara ait bazı örneklerdir. Aynı mahlası kullanan bu şairlerin şiirleri doğal olarak karıştırılmıştır. Bazı şairler böyle bir durumla karşı karşıya gelmemek için özellikle başkalarının itibar etmeyecekleri mahlasları seçmişlerdir. Mesela Fuzûlî boş, lüzumsuz anlamına gelen bu mahlası, başka şairlerce benimsenmeyeceği ümidi ile seçmiştir (İsen, 1997: 195-208).

Mahlas karışıklığının ikinci şekli ise yazım esnasında mahlasın yanlış istinsah edilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da ya birbirine yakın ve benzer harfleri barındıran mahlasların birbirleri yerine kullanılması, Arap alfabesindeki noktalı bir harfin noktasız yazılması, ya da bir harfin eksik ya da fazla yazılması şeklinde kendini gösterir. Mesela “شانی” (Şanî) mahlasındaki “ش” (Şîn) harfinin noktasız yazılması durumunda “سانی” (Sanî)’ye dönüşecek olması gibi. Bu çalışmada ele alınan ضعیفی (Za’îfî) ve ضعیفی (Za’fî) mahlaslarının durumu bu türe bir örnek teşkil etmektedir.

* Bu bölüm daha önce “Dîvân Edebiyatında Mahlasların Karıştırılması - Za’îfî ve Za’fî Mahlaslı Şairler Örneği”-, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: XVI, sayı: 50, Kış 2012, s. 157-171’de yayınlanmıştır.

Buradaki karışıklık, bir harfin (ى/Ye) eksik ya da fazla yazılması suretiyle ortaya çıkan bir karışıklık olup bunun farklı suretlerde de sonuçları olmaktadır. Aslında Za'îfî ile Za'fî'nin birbirleriyle karıştırılabilecek bir mahiyet arz ettiğine, Nihad Sami Banarlı daha önceden dikkat çekmiştir. Banarlı, Âgehî (ö. 985/1577)'nin denizcilik terimleri ile yazdığı bir kasîdesine Za'fî isimli bir şair tarafından yazılan bir tahmîsten söz ederken, Za'fî'nin asrın oldukça tanınmış şâirlerinden Za'îfî ile karıştırılmaması lazım geldiği hatırlatmasında bulunmuş (Banarlı, 2001: 577), bu da bu konuya eğilmemizi teşvik eden bir uyarı mahiyetinde olmuştur.

İki bölüm halinde işlenecek olan çalışmanın birinci bölümünde dîvân edebiyatında Za'îfî ve Za'fî mahlaslarını kullanan şairlerin tespiti üzerinde durulacak, ikinci bölümde de bu iki mahlasın nasıl karıştırıldığı ve ne gibi sonuçlar doğurduğu ele alınacaktır.

I. DÎVÂN EDEBİYÂTINDA ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASI ŞAİRLER

Za'îfî (ضعیفی) ve Za'fî (ضعفی) mahlasları, Arapça'da kuvvetsizlik anlamındaki Za'f (ضعف) masdarına nisbet edilerek türetilen iki kelime olup, kuvvetsizliğe mensup, kuvvetsizlikle ilgili anlamını ifâde etmektedirler (Mustafa b. Şemseddîn, 1302: 606; Sâmi, 1317: 853). Aynı kökten (ضعف/Za'f masdarı) türeyen her iki kelime arasındaki tek fark, Za'îfî'nin sıfat-ı müşebbehe olarak, Za'fî'nin ise masdar olarak ى/Ya'ya nisbet edilmeleri, yani ism-i mensûb olmalarıdır. Bu durumda birincisinde “kuvvetsiz olan kişi” anlamındaki ضعيف (Za'îf), ikincisinde ise “kuvvetsizlik” anlamındaki ضعف (Za'f) kelimeleri ى/Ya'ya nisbet edilmişlerdir. Ancak netice itibari ile her ikisi de kuvvetsizliğe mensup, kuvvetsizlikle ilgili anlamını ifade etmektedirler.

Dîvân edebiyatında Za'îfî ve Za'fî mahlaslarını kullanan şairlerin sayılarına gelince, bunları tam olarak tespit etmek elbetteki güçtür. Bununla birlikte kendisinden önceki kaynaklardan yararlanarak her iki mahlası kullanan şairlere bir arada yer vermiş olan M. Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî* isimli eseri ve daha sonra kaleme alınan kimi ansiklopedik eserler çerçevesinde bu iki mahlası kullanmış olan şairleri tespit etmek mümkündür. Konumuzu teşkil eden her iki mahlasla ilgili karışıklıkların tespiti ve bunların çözümlenmesi, belki de en çok bu mahlasları kullananların doğru sayılarının tespitine katkı sunmaktadır. Dolayısı ile biz burada Za'îfî ve Za'fî

mahlaslı şairlerin sayılarını verirken, *Tuhfe-i Naili* ve diğer kaynaklarda mahlas karışıklığı sonucu verilen yanlış rakamları değil, çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde yapmış olduğumuz analizler sonucu ortaya çıkmış olan sayıları esas alacağız. Aşağıda sözünü ettiğimiz analizler sonucunda ortaya çıkmış olan Za'îfî mahlaslı 7 ve Za'fî mahlaslı 2 şair üzerinde durulacaktır. Şairler işlenirken tezkirelerde geçtiği kadarı ile şiirlerinden de örnekler verilecektir.

A. ZA'ÎFÎ MAHLASLI ŞAİRLER

1. Gelibolulu Za'îfî

Gelibolulu Za'îfî'nin asıl adı Mehmet'tir. Fatih Sultan Mehmet döneminde (1432-1481) yaşayan şairimiz isminden de anlaşıldığı gibi Geliboluludur (Sehi Bey, 1998, 124-125; Mehmed Tahir, 2000: II, 292-293). Sehi Bey, Gelibolulu Za'îfî'nin, tasavvufa meyilli ve tarikat ehli bir şair olduğunu ifade etmiş ve aşağıdaki beytin onun sûfliliğine delalet ettiğini ifade etmiştir (Sehi Bey, 125).

Za'îfî sana bu ma'nâ ne yüzden hâsıl olmuştur
Meğer maksûdunu buldun hakikat cümle eşyâdan

Gelibolulu Za'îfî iki eser kaleme almıştır. Birincisi Sultan II. Murad'ın gazalarını manzum bir şekilde kaleme aldığı kitaptır. Sehi Bey, bu eseri beğenmiş ve güzel bir şekilde nazmedildiğini ifade etmiştir (Sehi Bey, 124-125; Mehmed Tahir, II, 292-293).

İkinci eseri ise tasavvuf hakkında yazmış olduğu bir risâledir. Sehi Bey'in ifade ettiği bilgilere göre, şair bu kitapta pek çok marifet beyan etmiştir (Sehi Bey, 125).

Şairin nazmına örnek olmak üzere kaynaklarımızda aşağıdaki beyitlere yer verilmiştir (Sehi Bey, 124; Mehmed Tahir, II, 293; Tuman, 2001: II, 570):

Ey bâd-ı sabâ lutf idüp ol câna haber vir
Ben bu kulunuñ hâlini sultâna haber vir

Hem mûrçeleyin olduğunu hâke beraber
Ol tahtı yüce baht-ı Süleymân'a haber vir

2. Za'îfî Çelebî

Za'îfî Çelebî, *Sicill-i Osmanî*'de geçtiği üzere Sultan II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) döneminde yaşamış ve vefat etmiştir. Şiirleri ile ilgili olarak sadece “*şuarâdandır*” ifadesine yer verilmiştir (Süreyya, 1311: III, 237; Tuman, II, 570). Bu Gelibolulu Za'îfî olabilir.

3. Rumelili Za'îfî

Adı Pir Mehmet olan şair, Rumeli'deki Karatova kasabasında dünyaya gelmiştir (Âlî, 1994: 237 (Burada ilk iki beyit yer alıyor.); Kılıç, 1994: II, 906). Günümüzde Makedonya sınırları içerisinde yer alan bu kasaba, Kâmûsu'l-A'lâm'ın verdiği bilgilere göre, Kosova vilayetinin Üsküp sancağında ve Üsküp'ün de 70 km. kuzey-doğusunda yer almaktadır (Sâmi, 1996: V, 3639).

Rumelili Za'îfî'nin doğum tarihi hakkında tezkirelerde bilgi verilmemiştir. Şair hakkında doktora tezi hazırlayan Kamil Akarsu, doğumu ile ilgili kuvvetli bir tahmin olarak 900/1494 tarihini ileri sürmüştür (Akarsu, 1993: 11), Abdülhakim Koçin de bu tahminin makul olduğunu ifade etmiştir (Koçin, 2005: 42).

Şairin babası Evrenos Hacı olarak bilinen bir zattır (Kılıç, II, 906). Za'îfî'nin *Gülşen-i Mülûk* isimli eserinin bir nüshasının temmet kısmında yer alan ifadelerden şairin dedesinin adının Nureddin olduğu ortaya çıkmıştır (Koçin, 43).

Şair, ilim tahsil ettikten sonra Müftü Ali Çelebî'den mülâzım olmuş, daha sonra da müderrislik yapmıştır. En son İznik'te elli akçe ile müderrislik yapmakta iken azl edilmiştir¹. Aşık Çelebi, bu hususu “*Çok zaman zilletten sonra ber-vech-i tekâüd elli akçe eylediler.*” Kınalızade de “*Şîşe-i kalb-i sefâpîşesi seng-i azl ile şikeste-dil..*” (Kınalızâde, 1989: II, 578) ifadeleri ile dile getirmiş ve zamanını ibadetle geçirdiği bilgisini vermiştir (Kılıç, II, 906).

Rumelili Za'îfî Farsça'ya hakim bir şairdir. Gelibolulu Âlî bu hususu, “*Şi'r ü inşâda fenn-i Fûrs ferasetinden dahi ilmi vü ameli mukarrer imiş.*” (Âlî, 237) ifadesi ile dile getirmiştir. Aşık Çelebî ise hem bu yönünü hem de genel olarak şiirdeki kabiliyetini şu şekilde ifade etmiştir: “*Ol kasabadan bir*

¹ Künhü'l-Ahbâr'da onun azlinden söz edilmemekte, sadece tekatüd olduğu ifade edilmektedir. (Bkz. Âlî, 237).

dahi ol makûle ilme tâlib ve marifete râğib kimesne zuhûr itmeyüp ol cihetden ferîddür. Kendisinin tab'ı nazîf ve tarzı zarîftir. Şiir ve inşâda yed-i tûlâsı ve Fürsânîlikta rûtbe-i ulyâsı vardır. El-Hak bir nazm-ı âbdârdur ve gazeliyyâtı da egerçi sâdedür hele tekellüfâtan âzâdedir.” (Kılıç, II, 906-907).

Şairin pek çok eseri vardır. Kaynaklarda daha çok bunlardan Hafız-ı Şirazi'nin *Gülistan* isimli eserine yazdığı şerhten sözedilmiştir (Kılıç, II, 907; Kınalızade, II, 578). Diğer önemli bir eseri ise *Gülşen-i Mülûk*'tur (Eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Akarsu, 27-29).

Kaynaklarda şiirlerine örnek olarak aşağıdaki beyitlere yer verilmiştir (Kılıç, II, 907; Âlî, 237; Tuman, II, 570):

Gönlümün âşinâsı dilbercik
Gözler rûşenâsı dilbercik

Bir iki üç olur cefâ nice bir
Hâyesi dört olası dilbercik

Ah bir gün Za'îfî hücre sine
Gelüp aylar kalası dilbercik

Ey göz demidür eşk-i firâk ile tol indi
Ağyâr bu gün yâr ile bâzârı dolandı

Hışm ile yine cevr ü cefâ tîğî bilendi
Ey dil sana mı yâ bana mı anı bil indi

Yâ Rab n'ola hâli bu Za'îfî kulinun kim
Yâr ise ferâgatde vü sabr ise dükendi

4. Kastamonulu Za'îfî

Kastamonulu Za'îfî kendisi hakkında detaylı bilgilere sahip olduğumuz bir şairdir. Şairin hemşehrîsi olan Latîfî, tezkiresinde kendisine detaylı bir şekilde yer vermiş ve bu konuda daha sonra yazılan eserlere de kaynaklık teşkil etmiştir. Latîfî'nin verdiği bilgilere göre, Kastamonulu Za'îfî'nin adı Mehmet Çelebî, lakabı ise Hacı-zâde'dir. Kastamonu'da kemâlât ve maârif, zühd ve takvası ile tanınmıştır. Ulemâ sınıfından olan şair, danışmendliği

esnâsında başarı göstermiş ve arkadaşları arasında parmakla gösterilmiştir. Latîfî'nin ifadesi ile zeki, güzel düşünceli, melek gibi temiz nefisli ve temiz yaratışlı bir şahıstır. Latîfî (ö. 990/1582), tezkiresini yazdığı sırada (yazılışı 953/1546), onun emekliye ayrıldığını ve Nakşibendî tarikatına girdiğini ifade etmektedir. Bu dönemde şair, halktan ilişkisini kopararak uzlete çekilmiş ve vaktini muteber kitapların mütalaasıyla geçirmiştir. Latîfî, Za'îfî'nin kendisi ile âhîret kardeşliği tesis ettiğini, kendisiyle pek çok hukuku ve arkadaşlığı olduğunu ifade etmiş ve “*Bu perîşân evrâkun tahrîr ü tedvîni anların ilhâh ü ibrâmı ve tahrîk ü ikdâmı ile tahrîr ü tesvîd olup ..*” diyerek de tezkiresini onun teşvîki ile yazdığını dile getirmiştir.

Latîfî, “*Rütbeleri şâ'irlik pâyesinden ber-ter ve fenn-i nazm u inşâ sâyir kemâlâtından ser-berdür. Ve hem bu fenden müstağnî olmağın kendülerin şî'r ü inşâ ile işâ itmemişlerdür illâ nedretle.*” diyerek, Kastamonulu Za'îfî'nin ilmî yönünün edebî yönünden daha önde olduğunu ifade etmiş ve aşağıdaki gazeli şiirine örnek olarak sunmuştur (Canım, 2000: 369):

Ey gönül bunca günâh ile acep mesrûrsın
Var ise âyetde Hakkun lutfına mağrûrsın

Yüz karasın dâyimâ gözyaşlarıdır pâk iden
Ol siyâhı âğ idersen ey gözüm mağfûrsun

Nefs elinden ey zebûn olan sana gör lutfını
Bin günâh itsen bir istiğfârla mağdûrsun

Ger gönül Tûrında gözlersen tecellî nûrını
Hazret-i Mûsâ gibi her lahza gark-ı nûrsın

Mûcib-i kurbetdür ol denlü Cenâb-ı Hazrete
Ey Za'îfî mâsivâdan her ne denlü dûrsın

Kahr ile ey cem'-i mâl iden koyup gitsen gerek
Balın il yer sen belâsın çekmede zenbûrsın

Latîfî, şairi birinci elden tavsif ettiği için diğer tezkireciler de şairden söz ederlerken Latîfî'ye atıfta bulunmuşlardır. Örneğin Kınalızade Hasan Çelebî, Latîfî için, “*tavsîfînde nihâyetde tatvîl ü ishâb itmişdür.*” dedikten sonra “*Vücûd-ı za'îfî ol denlü nâbûd u nahîf olmuştur ki, nâm u nişânından eser*

zâhir ü 'ayân degildir.” bilgisini vermiş ve “ *bu denlû medh ü senâsın itmiş iken yine âsârından bu kût'a-i bî-mezze ve bî-safâsın yazmıştır* (Kınalızâde, II, 577) diyerek aşağıdaki beyte yer vermiştir (Kınalızâde II, 578; Canım, 370):

Sa'âdet kulına Hakdan 'atâdur
Aña zor ile sa'y itmek hatâdur

Beyânî de şair hakkında “*Kastamonîdür. İlm ile salâhı cem' itmişdür. Eş'ârında salâh-ı âsârı müşâhiddür.*” demektedir. Aşağıda şairin *Künhü'l-Ahbar*'da yer alan şiirlerine yer verilmiştir (Canım, 369; Âlî, 237-238. Beyânî, 1997: 154):

Cânda dil vaslundan özge bir temennâ bulmadı
Dîde dîdârından özge bir temâşâ bulmadı

Hil'at-i hüsnî çok ölçüp dikdi hayyât-ı kader
Lîk bu endâzede bir kadd-i bâlâ bulmadı

Dişlerün vasfında aklum daldı bahr-ı hayrete
Şol güherler buldı kim gavvâs-ı deryâ bulmadı

Sa'âdet kulına Hakdan 'atâdur
Ana zor ile sa'y itmek hatâdur

Kişi sa'y ile ger devlet bulaydı
Gedâlar kalmaya sultan olaydı

Ne sa'y ile olur izz ü sa'âdet
Ne ta'sîrât ile fakr u felâket

Kazâdan çün çekildi men' ü seddi
Ne virür âdemînün sa'y ü ciddi

Mukarrardur bu ki virmek Hakuñdur
'Atâ dâim cevâd-ı Mutlakundur

Sa'y ile âdemi yimez semere
Ger nasîbin bitürmese şecere

5. Şehzade Za'îfî

Bu Za'îfî, Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Sultan Cihangir'dir. Sultan Cihangir, bu mahlasın yanı sıra Cihangir ve Şemsî mahlaslarını da kullanmıştır. Şehzade Za'îfî 937/1530 tarihinde doğmuş, Kanuni ile Halep'te bulunduğu sırada genç yaşta vefat etmiştir (960/1552). Şair, kardeşi Şehzade Mehmed'in yanında defnedilmiştir. Kanuni döneminde adına nisbet edilerek Şehzade Camii inşa edildi (Süreyya, I, 28; Tuman, I, 170). Mehmed Nail Tuman şairin aşağıdaki beyitlerine yer vermiştir (2001: I, 170):

Akl u fikrüm târmâr iden o gîsûlar mıdur
Yoksa ruhsârîndaki bu hâl-i hindûlar mıdur

Dir gören müjgânlaruñ altındaki çeşmânını
Hançer altında yatur sayd olmuş âhûlar mıdur

Ser-be-ser vâdi-i gül-zâr-ı mahabbette bu gün
Bûlbülü mest eden ye gonca-dehen rûyundur

6. Muhammed Za'îfî Efendi

Müderrislik yapmış olan Muhammed Za'îfî Efendi, 1032/1614 yılında vefat etmiştir (Tuman, I, 170). Sicill-i Osmanî'de müderris ve şair olduğu ifade edilmiş ve 1034/1616 yılında vefat edenler arasında kendisine yer verilmiştir (Süreyya, IV, 145).

7. Şeyh Muhammed Za'îfî

Adı Şeyh Muhammed Za'îfî Efendi'dir. Mustafa Efendi adında birinin oğludur. Hâfız ve hattât olan şair, İstanbul Beykoz'da bulunan Akbaba mahallesinde Şeyh Hâce Seyyid Âbid Çelebi Mescidi'nde mahalle imamı ve civarındaki mektepte muallim olarak görev yapmıştır. 1115/1703 yılında Akbaba'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Mehmet Nail Tuman bir beytine yer vermiştir (2001: II, 571).

Dinler isen Hak sözü dinle ve anla kıl amel
Açıla ayn-ı hakikat keşf ola envâr-ı zât

B. ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLER

1. Za'fî-i Gülşenî

XVI. yüzyılın mutasavvıf dîvân şairlerinden olan Za'fî-i Gülşenî'nin asıl adı Ali, mahlası ise Za'fî'dir. Tezkirelerde şair hakkında yer alan bilgiler, onun Kânûnî'nin ilk dönemlerinde bilinen bir şâir olması ve İbrâhîm-i Gülşenî'nin (ö. 940/1533-1534) son dönemlerine yetişmiş olması çerçevesindedir (Canım, 365; Kınalızâde II, 577; Beyânî, 154; Müstakîmzâde 2000: 298; Esrar Dede, 2000: 314). Gelibolulu olan Za'fî-i Gülşenî'nin hayâtında en önemli dönüm noktası, Kahire'de bulunan Gülşeniyye Tarikatı'nın kurucusu olan İbrâhîm-i Gülşenî'ye intisâb etmesidir. Bu intisaptan dolayı şair artık Za'fî-i Gülşenî olarak anılmaya başlanmıştır. Şairimiz İbrâhîm-i Gülşenî'den hilâfet aldığı gibi, Gelibolu'da adına nisbet edilen bir Gülşenî Tekke'sinin de başında yer almıştır. Za'fî-i Gülşenî'nin İbrâhîm-i Gülşenî'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ahmed-i Hayâlî döneminde de Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne olan bağlılığını sürdürmüştür. Tarikat giyim ve kuşam tarihinde özel bir yeri olan Za'fiyye Tâcî, kendisine nisbet edilerek bu adı almıştır. Za'fî-i Gülşenî, 974-978/1566-1570 yılları arasına tekabül eden bir tarihte Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'nde ölmüş ve oraya defnedilmiştir (Şairin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. geniş bilgi için bkz. Adak, 16-95).

Za'fî-i Gülşenî'nin eserleri kendisine aidiyyeti kesin olanlar ile olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kendisine aidiyyeti kesin olan eserler Türkçe *Dîvân*, Farsça *Dîvânçe*, *Hurûfilik Risâlesi* ve *Tâc Hakkında Risâle-i Mahsûsa* isimli eserlerdir. Za'fî-i Gülşenî'ye aidiyyeti kesin olmayan eserler ise *Mevlid*, *Hudâ Rabbim Manzûmesi*, hicviyye tarzında yazılmış isimsiz bir manzûme ve *Risâle-i Mecma'i'l-Mekâsîd* adlı eserlerdir (Şairin eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Adak, 96-111)

2. Ayıntaplı Za'fî

Ayıntaplı Za'fî görebildiğimiz kadarı ile sadece Arif Hikmet tezkiresinde geçmektedir. Burada kendisinin Antepli olduğu ve müfessir olduğu bilgisi yer almakla birlikte, bunun dışında ne kendisi hakkında ne de şiirleri hakkında herhangi bir bilgi yer almamıştır (Hikmet, Millet Ktp., Tarih, 789: 42b).

II. ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLARININ KARIŞTIRILMASI

Za'îfî ve Za'fî mahlaslarının karıştırılmasının yanlış istinsah sonucu ortaya çıkan bir karışıklık türü olduğunu daha önce ifade etmiştik. Biz bunu bu mahlaslardan birinin diğerine dönüşmesi, bu mahlaslara topluca yer veren eserlerde karışıklığın ortaya çıkması ve birinin eserinin yanlışlıkla bir diğerine nisbet edilmesi şeklinde ele alacak ve bu maddeler üzerinde detaylı bir şekilde duracağız.

A. TEZKİRELERDE YANLIŞ İSTİNSAH SONUCU ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLARININ KARIŞTIRILMASI

Her iki mahlasın yanlış istinsah edilmesi sonucu karıştırılması, birinin diğerine dönüşmesi sonucunda gerçekleşen bir durumdur. Bu da iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi Za'fî'nin Za'îfî'ye, ikincisi de Za'îfî'nin Za'fî'ye dönüşmesidir. Aşağıda her ikisi üzerinde durulacaktır.

1. Za'fî'nin Za'îfî'ye Dönüşmesi

Burada sözkonusu olan ve kaynaklarda kendisinden yanlışlıkla Za'îfî olarak sözedilen Za'fî, XVI yüzyılda yaşamış olan İbrahim Gülşenî'nin halifesi Za'fî-i Gülşenî'dir. Burada meydana gelen husus, yazım esnasında Za'fî kelimesindeki “ع” (Ayn) ve “ف” (Fe) harfleri arasına bir “ي” (Ye) harfinin ilave edilmesi ile bu mahlasın sehven Za'îfî şeklinde istinsah edilmesidir. Hangi kaynaklarda Za'fî'nin Za'îfî olarak istinsah edildiğine bakacak olursak şöyle bir tablo ile karşı karşıya kalırız.

Za'fî-i Gülşenî'nin, XVI. yüzyıl tezkirelerinden olan Latîfî Tezkiresi ile Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'ârâ*'sında, farklı nüshalarında olmak üzere hem Za'fî hem de Za'îfî olarak yer aldığı görülmektedir. Za'fî'nin yer aldığı en eski tezkire olan Latîfî Tezkiresi'nin beş nüsha üzerinden neşredilen tenkitli metninde şair Za'fî olarak yer almışken (Canım, 365), tenkitli metinde esas alınmayan nüshalardan birinde Za'îfî olarak yer aldığı Rıdvan Canım tarafından ifade edilmiştir (Canım, 66). Yine Latîfî Tezkiresi'nin matbû nüshasında da şair Za'îfî olarak yer almıştır (Latîfî, 1314: 228)² Bu da nüsha sayısı 97 olarak tesbît edilen (Canım, 39) Latîfî Tezkiresi'nin diğer bazı nüshalarında da şairin Za'îfî olarak yer almış olabileceğini göstermektedir.

2 Matbu nüshadan yapılan sadeleştirilmiş yayında da, aynı durum söz konusudur (Bkz. Latîfî, 1990: 488).

Latîfî tezkiresinden sonra yazılan Kınalızâde Hasan Çelebî Tezkiresi'nin üç nüsha esas alınarak yayınlanan tenkitli metninde de şair, Za'îfî olarak yer almıştır (Kınalızâde, II, 577). Bu tezkirenin tenkitli metne esas alınmayan diğer 48 nüshasında (Bu nüshaların tavsîfî için bkz. Kınalızâde, I, 55-68) şairin Za'fî olarak yer alıp almadığı husûsunda ise herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hasan Çelebî Tezkiresi'nin bir özeti mâhiyetinde olan (Beyânî: 1997: 4) ve tespit edilebilen üç nüsha üzerinden tenkitli neşri yapılan (Beyânî, 14) Beyânî Tezkiresi'nde de şâirden Za'îfî olarak söz edilmiştir (Beyânî, 154). Hasan Çelebî Tezkiresi'nde, şâirin Za'îfî olarak yer alması, özeti mâhiyetindeki Beyânî Tezkiresi'nde de aynı mahlasla yer almasını sağlamış olmalıdır

Latîfî, Kınalızâde Hasan Çelebî ve Beyânî tezkirelerinde geçen bu Za'îfî'nin aslında Za'fî olduğunu gösteren en önemli kanıt ise, Latîfî Tezkiresi'nde yer alan her üç beytin, Hasan Çelebî Tezkiresi'nde aynen, Beyânî Tezkiresi'nde ise ikincisi atlanarak iktibâs edilmiş olması ve bu beyitlerin de, Za'fî Dîvânı'nda Za'fî mahlası ile yazılmış olan bir gazelde (Gülşenî, Millet Ktp. Manzûm 254: 68b) ilk üç beyit olarak yer almasıdır:

Şimşâd-ı kadd-i dil-ber bir bostânda bitmez
Zîrâ nihâl-ı tûbâ bâğ-ı cihânda bitmez

Didüm niçün tehîsin bâr-ı vefâdan ey dost
Güldi didi ki mîve serv-i revânda bitmez

Cân virdüğüm yoluñda ey tâze gül-nihâlî
İgende az görme cân bostânda bitmez

Ahdî'nin Latîfî Tezkiresi'nden sonra, 971/1563 yılında yazılmış olan *Gülşen-i Şu'ârâ*'sında ise, şairin iki nüshada Za'fî, dört nüshada da Za'îfî olarak yer aldığı tespit edilmiştir (Solmaz, 2005: 399). Burada geçen Za'îfî'nin aslında Za'fî'nin sehven yazılmış hali olduğunu, burada kendisinden sözedilen kişinin XVI. yüzyılda yaşayan Gelibolulu, İbrâhîm-i Gülşenî mensubu ve başında bulunduğu Gülşeniyye tekkesi Arabzâde tarafından yıkılan biri olmasından (Solmaz, 298) anlıyoruz. Kanaatimize göre bu Za'îfî, Za'fî-i Gülşenî'den başkası olmayıp, burada bir imla hatası olarak Za'fî, Za'îfî'ye dönüşmüştür. Zira bu özellikleri bir arada taşıyan Za'îfî mahlaslı bir şair bilinmemektedir. II. Murad'ın gazalarını nazmeden Gelibolulu Za'îfî, daha önce yaşadığı; Karatovalı Za'îfî (ö. 960/1552),

İbrâhîm-i Gülşenî'nin müntesibi olmadığı ve Kastamonulu Za'îfî de Gelibolulu olmadığı (Bunlar hakkında bkz. Tuman, II, 570) için Ahdî'nin sözünü ettiği evsâfa uymamaktadırlar. Pek çok karineden³ dolayı Gelibolu'nun da içinde bulunduğu Rumeli bölgesinde yaşadığı zaten açık olan Za'fî-i Gülşenî ise bu evsafa uyan tek şairdir. Ahdî Tezkiresi'nin Agâh Sırrı Levend'in özel kütüphanesinde bulunan nüshasında da, şâir Za'îfî olarak yer almıştır (Levend, 1998: 272). Ahdî tezkiresinde şairin, kendi dîvânında yer alan (Gülşenî, 115b) ve aşağıda matla beytine yer verilen bir gazelinin tamamının iktibâs edilmiş olması, Za'îfî olarak kendisinden sözedilen şairin, aslında Za'fî olduğunu ortaya koymaktadır.

Okuyup ümmü'l-kitâbı aîladum esrârını
Bilmişüm seb'u'l-mesânî dil-berün didârını

XVI. yüzyılın bir diğer tezkiresi olan ve 1568 yılında yazılmış olan Âşık Çelebi'nin *Meşâ'iru's-Şu'arâ*'sında müstakil bir maddede şâirimizden Za'fî ya da Za'îfî olarak söz edilmemiştir. Ancak, biz Kanûnî Sultân Süleymân devri şâirlerinden olan Edirneli Yakînî maddesinde, kendisinden söz edilirken "...*Monla Za'îfî ile musâhebeler ü mu'âşereler ü mu'âsırlar imiş...*" (Kılıç:1994, 343) şeklinde serdedilen ifâdede geçen "*Monla Za'îfî*"nin, Za'fî-Gülşenî olduğunu düşünüyoruz. Zira *Meşâ'iru's-Şu'arâ*'da müstakil bir maddede kendisinden söz edilen tek Za'îfî Karatovalı Za'îfî (ö. 960/1552) olup, orada Yakînî'nin ismi geçmemektedir (Kılıç, 906). Dolayısıyla Yakînî maddesinde geçen Za'îfî'nin başka bir şâir olması kuvvetle muhtemeldir. II. Murad'ın gazâların nazmeden Gelibolulu Za'îfî, daha erken bir dönemde yaşadığı; Kastamonulu Za'îfî'nin de Edirne ile bir ilgisinden bahsedilmediği (Canım, 367-370) için, bunların da *Meşâ'iru's-Şu'arâ*'da geçen "*Monla Za'îfî*" ile bir ilgilerinin olmaması gerekir. Öte taraftan Yakînî'nin memleketi (Edirne) ve yaşadığı dönem (Kânûnî dönemi), Za'fî'nin memleketi (Gelibolu) ve yaşadığı dönem ile paralellik arzettiği; ayrıca Za'fî mahlasının Za'îfî olarak istinsâh edildiğini ve XVI. yüzyılda yaşayan Muhyî-i Gülşenî (ö. 1014/1605-1606)'nin de onu "*Molla*" ünvânı ile tavsîf ettiğini (Koç, 2001: 238) bildiğimiz için, *Meşâ'iru's-Şu'arâ*'da

3 Za'fî'nin, Rumeli'deki beş şehir hakkında birer şehrengiz yazmış olması; Rumeli söyleyiş tarzına sahip olması, döneminde Rumeli'de yayılma alanı bulan Melâmetilik, Kalenderilik, Hurûfîlik ve Alevîlik-Bektâşîlik gibi akım ve düşüncelerin etkisinde kalması; Gülşenîyye tarikatının o dönemde Rumeli'de yaygın bir tarikat olması, etkilerinde kaldığı ya da bir şekilde irtibat halinde olduğu Hayretî, Usûlî, Günâhî Agehî, Hafız-ı Sirozî gibi şâirlerin Rumelili olmaları gibi (Geniş bilgi için bkz. Adak, 2006.)

kendisinden söz edilen bu “Monla Za’îfi”nin Za’fi-i Gülşenî olması gerektiğini düşünüyoruz.

Bazı şiir mecmualarında da (Mecmua, Mil.Yz. A, 4213: 114a; 4050: 57a), Za’fi’nin iktibâs edilen şiirlerinin mahlas beytinde açık bir şekilde Za’fi yazılı olduğu halde, başlık olarak Za’îfi yazılmış, yine Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Ef. no. 3088/2’de yer alan ve dîbâcesinde Za’fi’ye ait olduğu açık bir şekilde ifâde edilen Hurûflîğe ilişkin risâle, Rumelili Za’îfi olarak bilinen Za’îfi Pîr Mehmed b. Evrenosoğlu adına kaydedilmiştir.

Osmanlı döneminin son mahsûllerine gelince, bunlardan Şemseddîn Sâmî’nin *Kâmûsu’l-A’lâm* (Sâmî, 1996: IV, 2979) ve Gibb’in *Osmanlı Şiir Tarihi* (Gibb, ty: II, 537) adlı eserlerinde şâirimizden Za’îfi olarak söz edilmiştir. *Osmanlı Şiir Tarihi*’nde yer alan Za’îfi’nin, Mısır’da İbrâhîm-i Gülşenî’nin hizmetinde bulunan bir şâir olarak takdîm edilmesi, burada kendisinden söz edilenin zaten Za’fi olduğunu gösteren yeterli bir kanıttır. *Kâmûsu’l-A’lâm*’daki örnek olarak verilen şiirin, Latîfî, Kınalızâde Hasan Çelebî ve Beyânî tezkirelerinde yer alan şiirle aynı olması, burada kendisinden bahsedilen Za’îfi’nin, aslında Za’fi olduğunu göstermektedir.

Şâirin Za’îfi olarak yer aldığı diğer son dönem çalışmaları ise Mustafa İsen’in *Usûlî Dîvânı* (İsen, 1988: 17), Mustafa Kara’nın *İslâm Ansiklopedisi*’nde yazmış olduğu “Gülşeniyye” maddesi (Kara, 1996: XIV, 259), Ahmet Yaşar Ocak’ın *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* (Ocak, 2003: 318) ve Himmet Konur’un *İbrâhîm-i Gülşenî* (Konur, 2000: 174) isimli çalışmalarıdır. Her dört çalışmada da Gülşeniyye tarikatına mensup şâirler sıralanırken Za’îfi’ye de yer verilmiş ve aynı bilgiler tekrar edilmiştir. Ocak’ın çalışmasında İsen’in, Konur’un çalışmasında ise Kara’nın çalışması referans olarak gösterilmiştir. Ancak referans olarak gösterilen her iki çalışmada herhangi bir referansa yer verilmemiştir. Şu kadar var ki, İsen’in çalışması Kara’nın çalışmasından daha önce yapıldığı için, bu bilginin ilk olarak orada yer aldığı söylenebilir. Kanaatimizce İsen, Za’îfi’yi Gülşeniyye tarikatına mensup şâirler arasında zikrederken, Gibb’in *Osmanlı Şiir Tarihi*’ne dayanmış olmalıdır. Zira tesbît edebildiğimiz kadarıyla İbrâhîm-i Gülşenî’nin mensubu olan Za’îfi mahlaslı şâirden söz eden tek kaynak Gibb’in adı geçen eseridir ve bu şâir de Za’fi’den başkası değildir.

Son olarak şâirden Za’îfi olarak söz eden diğer bir araştırmacının Ali Öztürk olduğu görülmektedir. *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*

isimli doktora çalışmasında Öztürk, şâirin dîvânını *Dîvân-ı Za'îfî* olarak tanıtmış ve, Ali Emîrî manzum 254'te bulunan dîvânın katalog kaydında *Dîvân-ı Za'îfî* olarak yer aldığını ifâde etmiş (Öztürk, 2003: 141) ise de, burada bir sehiv söz konusu olmalıdır. Zira katalog kaydında şâirin mahlası Za'fî olarak yer almaktadır.

Görüldüğü gibi bütün buralarda XVI. yüzyılda yaşamış olan İbrahim Gülşenî'nin halifesi Za'fî-i Gülşenî'den söz edilmesine rağmen, şair Za'îfî olarak istinsah edilmiştir. Bütün bunları sehven oluşan bir istinsah/yazım hatası dışında başka bir şekilde izah etmek güçtür.

Osmanlı edebî muhîtlerinde, çalışmamızın birinci bölümünde kendilerinden söz ettiğimiz üzere, Za'îfî mahlaslı şâirlerin sayıca çokluğu, Za'fî'nin Za'îfî'ye dönüşmesini kolaylaştıran önemli bir âmil olarak düşünülebilir. Za'fî kelimesine dikkatsiz bir bakışla bakıldığında zihnin daha evvel çokça duymuş olduğu Za'îfî'ye kaymış olması ve o şekilde de yazılmış olması mümkündür. Fakat bu durum, aynı şâirden farklı iki mahlasla söz edilmesi gibi ciddi bir sorunu beraberinde getirmiştir.

2. Za'îfî'nin Za'fî'ye Dönüşmesi

Yanlıştinsah sonucu ortaya çıkan mahlas karışıklığı, bazen de yukarıda sözü edilen durumun tersine, Za'îfî mahlasının Za'fî'ye dönüşmesi şeklinde de gerçekleşmiştir. Ancak bu durum birincisi kadar çok yaygın değildir. Yine de örneğin, Harun Tolasa'nın *Sehî, Latîfî, Aşık Çelebî Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi* isimli çalışmasında (Tolasa, 1983, 25, 105, 204, 213) 4, Aşık Çelebî'nin Meşâ'iru's-Şua'arâ'sında yer alan Karatovalı Za'îfî (Kılıç, II, 906) Za'fî'ye dönüşmüştür. Burada iki ihtimâl söz konusudur: Ya Tolasa'nın yararlandığı nüshada Karatovalı Za'îfî, Za'fî şeklinde istinsâh edilmiş; ya da Za'îfî, Tolasa tarafından Za'fî şeklinde okunmuştur. Her iki durumda da Za'îfî'nin Za'fî'ye bir dönüşüm söz konusudur.

B. ZA'ÎFÎ VE ZA'FÎ MAHLASLI ŞAİRLERE TOPLUCA YER VER ESERLERDE ORTAYA ÇIKAN KARIŞIKLIKLAR

Bu bölümde farklı şahsiyetlerin biyografilerine bir arada yer veren son dönem kaynaklarından yararlanacak ve bu kaynaklardaki karışıklıklar üzerinde duracağız. Bu karışıklıklar üç başlık altında toplanmaktadır.

4 Aynı eserin sonraki baskısında bazı yerlerde düzeltme yoluna gidilmiştir (Bkz. 2002, 198, 207).

1. Aynı Şairden Farklı Şairler Olarak Söz Edilmesi

Za'îfî ve Za'fî mahlaslı şâirleri bir arada zikreden en önemli kaynaklardan biri olan M. Nail Tuman (ö.1958)'ın *Tuhfe-i Nâilî*'sinde, Za'fî mahlaslı dört şâire, Za'îfî mahlaslı sekiz şâire yer verilmiştir (Tuman, II, 569). Buradaki adı geçen Za'fî mahlaslı şairler olarak gösterilen *Tezkire-i Şu'arâ-i Mevleviyye*'deki Mevlevî Za'fî Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*'deki İbrâhîm-i Gülşenî'nin 1542 yılında vefat eden oğlu Muhammed ve Ahdî tezkiresindeki Za'fî Çelebî aslında tek bir şahıs olup, yukarıda kendisinden söz edilen XVI yüzyılda yaşamış olan İbrahim Gülşenî'nin halifesi Za'fî-i Gülşenî'dir. Zira bu üç Za'fî hakkında anlatılan evsaf tek bir kişinin evsafıdır. Bu tezkirelerde sözü edilen Za'fî farklı kişiler değil, tek bir kişidir. Dolayısı ile burada aynı şairden farklı şairler olarak söz edilmiştir. Dördüncü Za'fî olarak zikredilen Ayıntaplı Za'fî ise müstakil bir şahsiyettir. Dolayısı ile *Tuhfe-i Nâilî*'de toplamda dört değil iki Za'fî'den söz edilmiş olmaktadır.

2. Farklı Şairlerden Tek Bir Mahlas İle Söz Edilmesi

Tuhfe-i Nâilî'de yer alan Za'îfî mahlaslı şâirler bu hususa örnek teşkil etmektedir. Burada geçen Za'îfî mahlaslı şâirlerin sayısı sekizdir (Tuman, II, 569). Ancak bunlardan "*Kânûnî Sultân Süleymân devri şâirlerindendir*" şeklinde tanıtılanı, aslında Za'fî iken Za'îfî olarak yer almış ve böylece farklı iki şairden tek bir mahlasla söz edilmiştir. M. Nâil Tuman bu bilgiyi Latîfî, Hasan Çelebî ve Beyânî'nin tezkirelerine, Şemseddîn Sâmî'nin *Kâmûsu'l-A'lâm*'ına ve *Mecelletü'n-Nisâb*'a dayandırmıştır ki, gerçekten de Za'fî mahlası ile şâirin geçtiği *Mecelletü'n-Nisâb* hâric, bu kaynaklarda şâir Za'îfî olarak geçmektedir. Bu da buradaki karışıklığın tezkirelerdeki yanlış istinsah sonucu ortaya çıkan karışıklığın bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece *Tuhfe-i Nâilî*'de Za'îfî olarak tanıtılanlar sekizden yediye düşmüş olmaktadır.

3. Karışıklık Arzeden Her İki Durumun Bir Arada Ortaya Çıkması

Her iki mahlaslı şâirleri bir arada zikreden *Türk Dili ve Edebiyâtı Ansiklopedisi* bu hususa örnek teşkil etmektedir. Burada Za'fî mahlaslı iki, Za'îfî mahlaslı dört şâire yer verilmiştir (Bkz. Türk Dili ve Edebiyâtı Ansiklopedisi 1977-1990: VIII, 634). Bu kaynakta farklı şâirler olarak tanıtılan her iki Za'fî ile Za'îfî mahlaslı şâirlerden biri, aslında tek bir kişi olup o da İbrahim Gülşenî'nin halifesi Za'fî-i Gülşenî'dir. Burada birinci olarak farklı şâirler olarak tanıtılan her iki Za'fî tek bir kişi olduğu için aynı

şairden farklı şairler olarak sözedilmiştir. İkinci olarak ise Za'îfî mahlaslı şairlerden biri aslında Za'fî olduğu için, farklı şairlerden tek bir mahlas ile (Za'îfî) sözedilmiş olmaktadır. Neticede aynı yerde karışıklık arzeden iki farklı durum bir arada ortaya çıkmıştır. Bu kaynakta aslında Za'fî mahlaslı bir, Za'îfî mahlaslı üç şâire yer verilmiş olmaktadır.

Diğer bir son dönem çalışması olan *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde, Za'fî mahlaslı bir şâire⁵ Za'îfî mahlaslı altı şâire yer verilmiştir (İpekten vd., 1988: 540-541)⁶. Ancak bunlardan Kanunî Sultân Süleyman döneminin ilk yıllarında görüldüğü ve geçimini esnaflıkla sağladığı söylenen Za'îfî ile, İbrâhîm-i Gülşenî'nin halifesi olarak tanıtılan Za'îfî, hem aynı kişidir, hem de bu kişinin gerçek mahlası Za'îfî değil Za'fî'dir. Burada farklı şâirler olarak tanıtılan iki Za'îfî tek bir kişi olduğu için aynı şairden farklı şairler olarak sözedilmiştir. Aynı zamanda Za'îfî mahlaslı şairlerden biri aslında Za'fî olduğu için, farklı şairlerden tek bir mahlas ile (Za'îfî) sözedilmiş olmaktadır. Neticede aynı yerde karışıklık arzeden iki farklı durum bir arada ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu kaynakta Za'îfî mahlaslı şâirlerin sayısı altıdan dörde düşmüş, Za'fî mahlaslı olan da ikiye çıkmış olmaktadır.

C. BİR ESERİN YANLIŞLIKLARLA BAŞKA BİR ŞAİRE NİSBET EDİLMESİ

Bu durumun bir örneğini Za'fî-i Gülşenî'ye ait olan hurûfliğe dair bir risalenin Rumelili Za'îfî'ye nisbet edilmesinde görüyoruz. Söz konusu risâle, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Ef. 3088/2'de 19b-34a varakları arasında, 165 x 99 ve, 130 x 55 mm. ebadında, 15 satır ve ta'lik hattı ile yazılmıştır. Risâlenin müellifinin Za'fî olduğu, gerek risâlenin mukaddimesinde, gerekse Osmanlıca olarak mecmuanın baş tarafında yer alan mecmuadaki risâlelerin fihristinde açık bir şekilde belirtilmiş olmasına karşın, bu risâle kütüphane ve bilgisayar kayıtlarında Rumelili Za'îfî olarak bilinen Za'îfî Pîr Mehmed b. Evrenosoğlu adına kaydedilmiştir. Bu dikkatsiz bir okuma neticesinde, zihnin daha çok duymuş olduğu Za'îfî mahlasını algılaması sonucunda gerçekleşen bir husustur. Ancak yine de, Rumelili Za'îfî üzerinde yapılan çalışmalarda, eserleri işlenirken bu kayıttan söz edilmemiştir (Akarsu, 27-31; Koçin, 56-70).

5 Bu Za'fî, Arif Hikmet tezkiresinde sözü edilen Antepli müfessir Za'fî'dir. Bkz. Hikmet, 42b).

6 Mustafa İsen'in, bu eserdeki verilerden hareketle yazdığı bir makalesinde de, bu bilgi yer almaktadır. (Bkz. İsen, 1997: 204)

SONUÇ

Osmanlı şiir geleneğinde pek çok şair aynı mahlası kullanmış ve bu şairlerin şiirleri karıştırılmıştır. Aynı olmasa bile benzer mahlaslı şairlerin şiirlerinin de karıştırıldığı görülen bir husustur. Za'îfî ve Za'îfî mahlaslı şairler bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmada temel olarak iki husus üzerinde durulmuştur. İlk olarak divân edebiyatında Za'îfî ve Za'îfî mahlaslarını taşıyan şairler topluca ortaya konmuş, ikinci olarak da aynı Arapça kökten türeyen bu iki mahlasın birbirlerine benzer yazılışları sonucu ortaya çıkan yanlış istinsahlar ve bu istinsahlar sonucunda değişik şekillerde tezahür eden karışıklıklar üzerinde durulmuştur. Bu karışıklıkların tam olarak tespiti ve çözümlenmesi, her iki mahlası kullanmış olan şairlerin doğru sayılarının tespitinde önemli bir altyapı oluşturmuştur. Buna göre bu makalede ortaya çıkan önemli bir sonuç, divân edebiyatında Za'îfî mahlasını kullanan şairlerin sayısının 7, Za'îfî mahlasını kullanan şairlerin sayısının ise 2 olarak tespit edilmiş olmasıdır. Makalede divân edebiyatı araştırmacılarının bu konuda bir farkındalık sahibi olmaları ve yapılacak araştırmalarda benzeri durumların olabileceğini göz önünde bulundurmaları amaçlanmıştır. Netice olarak makalede öteden beri sözü edilen mahlas karışıklığı meselesine, ciddi sonuçlar doğuran bir örnek üzerinden katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adak, A.** (2006). *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst.
- Akarsu, K.** (1993). *Rumelili Za'îfî Hayatı, Sanatı, Eserleri, ve Dîvânından Seçmeler*, İst.: MEB Yay.
- Âlî, G.**, (1994.) *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Haz.: Mustafa İsen, Ankara: Akçağ Yay.
- Banarlı, N. S.** (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (I-II), İst.: MEB Yay.
- Beyânî, M.** (1997). *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Haz.: İbrahim Kutluk, Ankara:TTK Yay.
- Canım, R.** (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ* (İnceleme-Metin), Ankara: AKM Yay.
- Esrar Dede**, (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* Haz.: İlhan Genç, Ankara: AKM Yay.
- Gibb, E.J.W.** (t.y.). *Osmanlı Şiir Tarihi* Ter.:Ali Çavuşoğlu, (C. II), Ankara: Akçağ Yay.
- Gülşenî, Z.**, *Dîvân*, Millet Ktp. Manzûm 254, vr. 4b.
- Heyet**, (1977-1990).*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi-Devirler İsimler Eserler Terimler*, (I-VII), İst.: Dergâh Yay.
- Hikmet, A.**, *Tezkire-i Şu'arâ*, Millet Ktp., Tarih, no.789.
- İpekten, H.**, (İsen, M., Toparlı, R., Okçu, N., Karabey, T.). (1988). *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- İsen, M.**, (1997). “Dîvân Edebiyatında Mahlasdaş Şâirler”, *Ötelerden Bir Ses- Dîvân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yay.
- İsen, M.**, (1988) *Usûlî Hayatı Sanatı ve Dîvânı*, Erzurum: AÜFE Yay.
- Kara, M.**, “Gülşeniyye”, *DİA*, İst. 1996, C. XIV.

- Kılıç, F.** (1994). *Aşık Çelebî Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, İnceleme, Tenkitli Metin*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens.
- Kınalızâde H. Ç.** (1989). *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Koçin, A.** (2005). *Za'îfî Gülşen-i Mülûk*, Ankara: Akçağ Yay.
- Konur, H.** (2000). *İbrâhîm-i Gülşenî -Hayâtı, Eserleri, Tarîkatı*, İst.: İnsan Yay.
- Latîfî, K.** (1314). *Tezkire-i Latîfî*, İst.: İkdâm Mat.
- Latîfî, Tezkire**, (1990). Haz.: Mustafa İsen, Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Levend, A. S.** (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: T.T.K. Yay.
- Mecmua**, Ankara: Milli Ktp.Yz. A, no. 4050.
- Mecmua**, Ankara: Milli Ktp.Yz. A, no. 4213;
- Mehmed Tahir, B.** (2000). *Osmanlı Müellifleri*, (I-III), (Tıpkıbasım), (C. II), Ankara: Bizim Büro Yay.
- Mustafa b. Ş.** (1302). *Ahterî-i Kebîr*, İst.: ?.
- Müstakîmzâde S. S.** (2000). *Mecelletü'n-Nisâb*, Ankara: Kültür Bak. Yay.,
- Müstakîmzâde, S. S.**, *Risâle-i Tâciyye*, Mil. Yz. A, no. 3913.
- Ocak, A. Y.** 2003. *Osmanlı Toplumunda Zındıklıklar ve Mülhidler*, İst.: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Öztürk, A.** (2003) *XVI.yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst.
- Pala, İ.** (2003). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İst.: L&M Yay.
- Sâmî, Ş.** (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Sâmî, Ş.** (2001). *Kâmûs-ı Türkî*, İst. 1317, (Tıpkıbasım), İst.: Çağrı Yay.
- Sehi Bey**, (1998). *Heşt Behişt*, Haz.:Mustafa İsen, Ankara: Akçağ Yay.
- Süreyya, M.** (1311). *Sicill-i Osmanî*, İst.: Matbaa-i Amire.

- Tolasa, H.** (1983). *Sehî, Latîfî, Aşık Çelebî Tezkirelerine Göre, 16.Yüzyılda Edebiyât Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir: Ege Üniv. Mat.
- Tuman, M. N.** (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (I-II), (Haz.Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yay.
- Yardım, A.** (2009). *Divân Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*, Ankara: Akçağ Yay.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÜLŞENÎLİK-MEVLEVİLİK İLİŞKİSİ

I. MEVLEVÎLİĞİN KURULUŞ DÖNEMİ (XVI. YÜZYIL) GÜLŞENÎ ŞAİRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ -İBRÂHİM GÜLŞENÎ, USÛLÎ VE ZA'FÎ ÖRNEĞİ*-

GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 672/1273) ve Mevlevîyye tarikatı, pek çok mutasavvıf Osmanlı şairini derinden etkilemiştir.¹ Gülşenîyye tarikatı da, bu tarz şairleri içinde barındıran önemli bir tarikattır. Mevlevîyye tarikatı ile aralarında özel bir bağ olan Gülşenîyye tarikatına mensup bu şairlerin, Mevlânâ'dan etkilenmiş olmalarının tarihi bir arkaplanı bulunmaktadır. Zira birçok tarikat arasında var olan etkileşim ve irtibatın en güzel örneklerinden birisini, Mevlevîlik ile Gülşenîlik tarikatları vermişlerdir. Çalışmamızın akışı içerisinde de üzerinde durulacağı gibi, bu iki tarikattan tarihi olarak daha önce gelen Mevlevîliğin, Gülşenîlik üzerinde ciddi bir etkisi olmuştur. Gülşenîler de Mevlevîliği çok önemsemişler ve ona büyük bir muhabbet duymuşlardır. Esrar Dede (ö. 1211/1796)'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*'sinde Gülşenî şairlerden söz edilirken sarf edilen "*Tarîka-i Gülşenîyye'den mevrûs-ı meşâyıhları olan aşk-ı Mevlânâ*"², "*Tarîka-i Gülşenîyye'ye mün'akis olan hubb-i hanedan-ı Mevlevî*"³ ve "*Ez-kadîm mevrûs-ı tarîka-i Gülşenîyye olan hubb-i hânedân-ı Mevlevîyye*"⁴ şeklindeki

* Bu bölüm daha önce şu isimle yayınlanmıştır: "Mevlevîliğin Kuruluş Dönemi (XVI. Yüzyıl) Gülşenî Şairler Üzerindeki Etkisi - İbrâhîm Gülşenî, Usûlî ve Za'fî Örneği, Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi", C. XIII, S. 24, s. 143-155. Bu çalışma, 26-28 Ekim 2007 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu'nda sunulan "*Mevlevîliğin XVI. Yüzyıl Gülşenî Şairlerinden İbrâhîm Gülşenî, Usûlî ve Za'fî Üzerindeki Etkisi*" başlıklı tebliğin makale haline dönüştürülmüş halidir.

¹ Mevlânâ'nın Osmanlı şairlerine tesiri için bkz. Mahmut Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir*, İnsan Yay., İst. 2005, s. 69-79; Amil Çelebioğlu, "XIII-XV (İlk Yarısı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İst. 1998, s. 29-53; Ahmet Güzel, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", *İstem*, 5/10, 2007, s. 169-190.

² Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye* (Haz. İlhan Genç), AKM Yay., Ankara 2000, s.201.

³ Esrar Dede, a.g.e., s. 314.

⁴ Esrar Dede, a.g.e., s.57-58.

ifadeler, bu hususu çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ifadelerde geçen “aşk-ı Mevlânâ” ve “hubb-i hânedân-ı Mevlevîyye” şeklindeki tabirler ile, Gülşenîlerin Mevlânâ ve onun ailesine olan sevgi ve bağlılıkları dile getirilmek istenmiştir.

Hiç şüphesiz genel anlamda Mevlânâ ve Mevlevîliğin Gülşenî şairler üzerindeki tesiri, bir makaleye sığdırılamayacak kadar geniş bir konudur. Bu açıdan biz makalemizi, Mevlânâ ve tarikatının, Gülşenîliğin kuruluş yüzyılı olan XVI. yüzyılda bu tarikatın üç önemli şairi üzerindeki etkisi ile sınırlandırmayı uygun gördük. Bu şairler Gülşenîyye tarikatının kurucusu İbrâhîm Gülşenî ve Balkanlardaki iki önemli temsilcisi Usûlî ve Za’fî’dir. Bu etkinin ortaya çıkartılmasının, kuruluş döneminde Gülşenîliğin Mevlevîlikten ne derece etkilendiği hususunda da bize bir fikir vereceği muhakkak olduğu için mesele daha da önem arz etmektedir. Burada önemle vurgulanması gereken bir husus da, makalenin daha çok kaynaklarda sözkonusu etkileşim hakkında verilen bilgiler çerçevesinde şekillenmiş olduğudur.

Bu kısa girişten soran makalemize iki bölüm ile devam edecek, bir sonuç ile de son vereceğiz. Birinci bölümde çalışmaya bir temel oluşturması açısından Mevlevîlik ile Gülşenîliğin kısa tarihçesi üzerinde durulacaktır. Makalemizin ana omurgasını oluşturan ikinci bölümünde ise Mevlevîliğin, sırasıyla İbrâhîm Gülşenî, ve iki halifesi Usûlî ve Za’fî-i Gülşenî üzerindeki etkisi işlenecektir. Böylece makalemizde bu üç önemli Gülşenî şairden hareketle, Mevlevîliğin Gülşenîyye tarikatının başlangıç dönemi (XVI. Yüzyıl) üzerinde ne gibi bir etkisinin olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

A. MEVLEVİYYE VE GÜLŞENİYYE TARİKATLARI

1. MEVLEVİYYE TARİKATI

Mevlevîyye tarikatı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin adındaki Mevlânâ vasfına nisbet edilen bir tarikattır. Tarikatın kurucu pîri olan Mevlânâ, 604/1207’de Afganistan’ın Belh şehrinde dünyaya geldi. Babası Bahâdeddin Veled, 615/1218 yılında Moğolların Belh’e yönelmeleri üzerine, oradan ayrılp Mekke’ye hacca gitti. Dönüşte bir müddet Suriye’de kaldıktan sonra önce Karaman’a, sonra da Konya’ya yerleşti. Bahaeddin Veled 628/1231’de vefat ettiği zaman, Mevlânâ onun resmi görevlerini üzerine alıp senelerce hizmet verdi. Şems-i Tebrîzî’nin 642/1244 yılında Konya’ya gelmesi ile Mevlânâ’nın hayatında yeni bir dönem başladı. Bu dönemde Mevlânâ, *din adamı* kıyafetini terk etti, ders ve vaaz vermeyi bıraktı ve Şems ile semâ’

meclislerine katıldı. Böylece Şems tasavvufî eğitimde Mevlânâ'nın hocası oldu. Çıkan dedikodular üzerine Şems, ikincisinde bir daha dönmek üzere iki kez Konya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Şems'ten sonra Selaheddin Zerkûbî (ö. 657/1258), onun vefatından sonra da Hüsameddin Çelebi (ö. 683/1284) Mevlânâ'nın yakın arkadaşı ve halifesi oldular. Mevlânâ'nın 672/1273 yılında vefat etmesi üzerine on yıl boyunca Hüsameddin Çelebi tarikatın başında kaldı. *Ancak* daha sonra müridler Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled etrafında birleştiler. Sultan Veled'in 712/1312 de vefat etmesi üzerine, üç oğlu Arif Çelebî (ö. 719/1319), Âbid Çelebî (ö. 729/1329) ve Vâcid Çelebî (ö. 733/1333) sırasıyla postnişin oldular. Âbid Çelebî'nin iki oğlu ve Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'un bir oğlu dışında günümüze kadar gelen tarikatın bütün pîrleri, Ârif Çelebî'nin soyundan gelmişlerdir.⁵

2. GÜLŞENİYYE TARİKATI

Gülşeniyye tarikatı, İslâm dünyasında en yaygın tarikatlardan biri olan Halvetîliğin en önemli kolu sayılmaktadır. Tarikatın kurucusu, aşağıda hayatı üzerinde durulacak olan İbrâhîm Gülşenî'dir. Tarikatın ilk ve merkez âsitânesi, Kâhire'de 931/1525'te İbrahim Gülşenî tarafından kuruldu ve bu dönemde tarikat özellikle Balkanlarda gelişti. İbrahim Gülşenî'nin 940/1533-1534 yılında vefat etmesinden sonra, tarikatın başına oğlu oğlu Ahmed Hayâlî geçti. Ahmed Hayâlî döneminde tarikat, Kahîre'nin yanı sıra, İstanbul, İskenderiye, Mekke, Haleb, Urfa, Diyarbakır, Edirne, Şam ve Antalya'da gelişme alanı buldu ve bu şehirlerde Gülşeniyye tarikatına bağlı âsitâneler açıldı. Ahmed Hayâlî'nin 977/1569 yılında vefat etmesiyle, Kâhire'deki âsitânenin başına oğlu Ali Safvetî (ö. 1005/1596) geçti. Gülşeniyye tarikatının pîr-i sâni olarak da nitelenen bir diğer meşhur şahsiyeti de Edirneli Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1151/1738)'dir. Gülşeniyye tarikatı, yukarıda adı geçen merkezlerde Osmanlı'nın son dönemlerine kadar yaşama şansını yakalamıştır.⁶

⁵ Geniş bilgi için bkz. William C. Chittick, "Rûmî ve Mevlevîlik", (çev. Safi Arpaguş) *Tasavvuf*, VI/14, Ankara 2005, s. 710-716; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yay., İst. 1994, s.342-352.

⁶ Gülşeniyye tarikatı hakkında detay için bkz. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî*, (Haz. Tahsin Yazıcı), TTK Yay., Ankara 1982; Şemlelîzâde Ahmed Gülşenî, *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye*, (Yay.Tahsin Yazıcı), TTKY Yay., Ankara 1982; La'li Mehmed Fenâî, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr-i Gülşenî*, Dâru't-Tibâ'ati'l-Âmire, İst. 1289; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Hz. Mehmet

B. MEVLEVÎLİĞİN KURULUŞ DÖNEMİ (XVI. YÜZYIL) GÜLŞENÎ ŞAİRLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1. İBRÂHÎM GÜLŞENÎ

Aslen Diyarbakırlı olan İbrâhîm Gülşenî, Uzun Hasan döneminde okumak amacıyla Diyarbakır'dan Tebriz'e gitmiş ve orada medrese öğrenimini tamamlamıştır. Tebriz'de 15 yaşında iken iken, Halvetiyye tarikatının ikinci piri Seyyid Yahya-yı Şîrvânî'nin halifelerinden Dede Ömer-i Rûşenî'ye intisâb etmiş ve ondan hilâfet almıştır. 907/1501-1502 yılında Safevîler'in Tebriz'i işgal etmeleri üzerine İbrâhîm Gülşenî, Hasankeyf ve Diyarbakır üzerinden Kahire'ye göç etmiştir. İbrâhîm Gülşenî, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiğinde kendisine tahsis ettiği yerde bir dergâh açmış ve irşâd faaliyetine devam etmiştir. Kânûnî'ye şikayet edilmesi üzerine, oğlu Ahmed-i Hayâlî ile birlikte, Kanunî'nin davetiyle İstanbul'a (934-935/1528-1529 yılları arası) gelmiş, bir sene sonra yine Mısır'a dönmüşlerdir. İbrâhîm Gülşenî 940/1533-1534'te Kâhire'de ölmüş ve âsitânesine defnedilmiştir.⁷

İbrâhîm Gülşenî üzerinde genel anlamda etkisi olduğu tesbit edilen üç mutasavvıf şahsiyetten birisi de Mevleviyye tarikatının kurucusu olan Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî'dir.⁸ Gülşenîler İbrâhîm Gülşenî'nin iki buçuk asır öncesinden Mevlânâ tarafından müjdelendiğine inanmışlardır. İbrâhîm Gülşenî ve onun şeyhi Dede Ömer Rûşenî'nin mahlasları olan Gülşenî ve Rûşenî kelimelerinin, Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr*'inde yer alan bir gazelin mahlas beytinde yer alması, Mevlânâ'nın onları müjdelediği şeklinde yorumlanmıştır. Tam metni Muhyî-i Gülşenî'nin İbrâhîm Gülşenî hakkındaki en önemli biyografik kaynak olan *Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî*'si ile Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'sında da yer alan ve La'lî Mehmed

Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi, İst. 2006, C. III, s. 151-188; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yay., İst. 1994, s. 393-39; Mustafa Kara, "Gülşenîyye", *DİA*, C. XIV, s. 256-259; Himmət Konur, *İbrâhîm Gülşenî -Hayâtı, Eserleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İst. 2000, s. 153-174.

⁷ Muhyî, a.g.e.; Vassâf, a.g.e., C. III, s. 151-188; Sâlih, *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır*, Bulak 1262, s. 80-97.; Hocazâde Ahmed Hilmi, *İbrâhîm Gülşenî*, İst.1322, s. 4-8; Konur, a.g.e., s. 87-146.; Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*, Matba'a-i Amidî, İst. 1328., s. 299; Nihat Azamat, "İbrâhîm Gülşenî", *DİA*, İst., 2000, XXI, 301-304.

⁸ Diğer iki şahsiyet ise İbnu'l-Arabî ve İbnu'l-Fârız'dır. Bkz. Konur, s. 150-153.

Fenâî tarafından üzerine bir şerh yazılan⁹ bu gazelin Rûşenî ve Gülşenî kelimelerini içeren matla beyti şudur:

دیدم رخ خوب گلشنی را آن چشم چراغ روشنی را

Hüseyin Vassaf, bu gazelle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Bu sözleriyle Hz. Mevlânâ İbrâhîm Gülşenî hazretlerinin kemâlinden daha aşağı bir mertebede bulundukları ma'nâsı vârid değildir. Hz. Mevlânâ büyüklüğü tecellî ediyor. Ne kudret-i ma'neviyyedir o kudret ki, irtihâllerinden ikiyüz küsûr sene sonra gelecek bu sultânların zuhûr ve hallerinden haber veriyor. (Kaddesa'llâhu esrârahum)”¹⁰

“Görülüyor ki, Hz. Mevlânâ bu bâbda pek büyük kerâmet-i irfâniyye gösteriyor. Hz. Gülşenî'nin hâlini, istikbâlini, başına gelecekleri bir bir söylüyor. Onu vikâyeten tertîbât-ı beyâniyyede bulunuyor.”¹¹

Buna mukâbil olarak da, İbrâhîm Gülşenî, kırk bin beyitlik *Ma'nevî* adlı eserini, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine nazîre olarak yazmıştır. Bu eserin ilk beş yüz beyti, La'lî Mehmed Fenâî tarafından şerh edilmiştir. *Ma'nevî*'de özellikle ilk beş yüz beyitlik kısımdan sonra, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden mülhem hikâyeler yazılmıştır. Henüz yayımlanmamış olan bu eserin beşi Süleymaniye Kütüphânesi, biri Beyazıt Devlet Kütüphânesi, biri de Topkapı Sarayı Müzesi'nde olmak üzere toplam yedi nüshası tesbît edilmiştir.¹²

İbrâhîm Gülşenî'nin Mevlânâ'ya olan ilgisi *Ma'nevî*'si ile sınırlı kalmamıştır. O, Kahire'deki âsitânesinde, Mevlevî dervişler için iki ya da üç ilâve hücre inşâ ettirmiş¹³ ve bu hücrelerde *Ma'nevî* ve *Mesnevî* birlikte okunmuştur.¹⁴ Bu hususta *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır*'da şu bilgiler yer almaktadır:

⁹Muhyî a.g.e., 8.; Vassaf, a.g.e., III, 157. Gazelin tümü için bkz. Muhyî, a.g.e., s. 8-9; Vassaf, a.g.e., C. III, s. 159. Gazelin şerhi için bkz. La'lî Mehmed Fenâî, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr-i Gülşenî*, s. 5 vd.

¹⁰Vassaf, a.g.e., III, 158.

¹¹Vassaf, a.g.e., III, 160.

¹²Bkz. Konur, a.g.e., s. 180-181.

¹³Vassaf, a.g.e., III, 162.

¹⁴Kara, “Gülşenîyye”, *DİA*, XIV, 257.

“...iki üç hücre tayin ve tahsis edip tâlib-i ma’ârif olan âşık ve sâdıklar muhabbet-i pîrân ile himmet-i merdân birle Rum’dan Mısır’a gelip Gülşen-i uşşâk olan hânkâh-ı Gülşeniyye’de sâkin olup Hazret-i Gülşenî’den ve Hayâlî Efendi hazretlerinden Mesnevî ve Ma’nevî ve sâir kütüb-i mu’tebere-i tasavvufdan okuyup..”¹⁵

Görüldüğü gibi, Kahire’deki Gülşeniyye âsitânesinde her iki tarikatın müntesibleri arasında ayırım gösterilmemiş ve bu uygulama her iki tarikat arasındaki bağı daha da güçlendirmiştir. La’lî Mehmed Fenâî’nin *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr-i Gülşenî* isimli eserinde yer alan¹⁶

Gülşenî dervîşidür gül goncalardur Mevlevî
Bülbül-i şeydâ okur geh *Mesnevî* geh *Ma’nevî*

beyti, her iki tarikatın müntesibleri ile *Ma’nevî* ve *Mesnevî* kitapları arasında bir ayırımın gözetilmediğini gösteren önemli bir kayıttır.

İbrâhîm Gülşenî’nin, Mevlevîliğin kurucusu Mevlânâ ile anılan irtibatının yanı sıra, Mevlevî şahsiyetlerden çağdaşı olan Sultân Dîvânî ile de çok önemli bir irtibatı hasıl olmuştur. Bu irtibat neticesinde İbrâhîm Gülşenî, Sultân Dîvânî tarafından Mevlevîlik tarikatı silsilesine dahil edilmiştir.

Rivayete göre, Sultân Dîvânî, ma’nen Mevlânâ tarafından me’muren, sağ tarafında Sâdık el-Mevlevî başkanlığındaki Mevlevî dervîşleri ve sol tarafında Ali er-Rûmî başkanlığındaki Haydarî kalenderlerinden oluşan bir heyet Antalya üzeri gemi ile İskenderiye limanına gitmişler ve orada bir iki gün istirahat ettikten sonra Bulak üzerinden Arakhâne zindanında mahpûs olan İbrâhîm Gülşenî’nin yanına varmışlardır.¹⁷ Bu esnâda, İbrâhîm Gülşenî, büyük bir mutluluk duyarak¹⁸ aşağıda ilk beyti yer alan manzûmeyi inşad etmiştir:¹⁹

Azîzim hayr-i makdem ömrümün varı safâ geldin
Keremler eyledin mahdûm-ı hünkârî safâ geldin

¹⁵ Sâlih, a.g.e., s. 143.

¹⁶ Fenâî, a.g.e., s. 4.

¹⁷ Fenâî, a.g.e., s. 13-14.

¹⁸ Vassâf, a.g.e., III, 172.

¹⁹ Fenâî, a.g.e., s. 14.

İbrâhîm Gülşenî'nin bu manzûmesine Sultân Dîvânî de aşağıda ilk beyti yer alan Farsça nazımla cevap vermiştir:²⁰

ای طوطی گو یای حقیقت چونی وی بلبل بی چون چرا محزون²¹

Sultân Dîvânî, bir müddet Mısır'da kalmış ve İbrâhîm Gülşenî'yi Mevlevîyye tarikatı silsilesine dahil etmiştir.²² Vassâf, bu silsileye şu şekilde yer vermiştir: İbrâhîm Gülşenî, Sultân Dîvânî (Semâî), Pîr Âdil Çelebi, Ârif Çelebi, Âdil Çelebi, Bahâeddîn Çelebi, Abdülvâcid Çelebi, Emîr Âbid Çelebi, Şemseddîn Çelebi, Ulu Ârif Efendi, Sultân Veled, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.²³

Her iki tarikat arasındaki bu etkileşimi dile getiren güzel bazı beyitler söylenmiştir. Bunlardan her iki tarikat müntesiplerinin, *Mesnevî* ve *Ma'nevî* arasında bir ayırım gözetmedikleri yönündeki beyit yukarıda geçmişti. Bir diğer beyit ise, Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-i Mevlevîyye*'sinde yer alan

Тoldı hû hû ile gül-zâr-ı cihân Hâzret-i Pîr
Reng ü bûyuñ vireli Gülşeniye Sünbûle қarz²⁴

beytidir. Beyitte, “*Renk ve kokunu Gülşenî'ye ve Sünbül'e ödünç verdiğinden bu yana, cihân bahçeleri hû hû ile dolmuştur, ey pîr!*” denerek, Mevlânâ'nın Gülşeniyye ve Sümbüliyye tarikatlarını etkilediği ifade edilmektedir.

Gülşenîliğin Mevlevîlikten etkilenişi, Gülşeniyye tarikatının piri İbrahim Gülşenî döneminde başlamış ve daha sonra da devam göstermiştir. Nitekim İbrahim Gülşenî daha hayatta iken, onun bazı halifeleri Mevlevîlikten etkilenmişlerdir. Biz burada bunlardan Usûlî ve Za'fî-i Gülşenî üzerinde durmakla yetineceğiz.

²⁰ Fenâî, a.g.e., s. 15.

²¹ Ey hakikatı dillendiren papağan nasılsın? Ey benzeri olmayan bülbül! Niçin mahzunsun?

²² Fenâî, a.g.e., s. 16.

²³ Vassâf, a.g.e., III, 158.

²⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 314.

2. USÛLÎ

İbrâhîm Gülşenî'nin halifelerinden olan Usûlî, günümüzde Yunanistan'da yer alan eski adıyla Vardar Yenicesi, yeni adıyla Giannitsa isimli şehirde doğdu. Öğrenim gördükten sonra tasavvufa yöneldi.

Zâl-i dünyâyâ gönül verme Usûlî var imiş
Gülşenî derler vilâyet içre bir er var imiş²⁵

beytini yolda terennüm ederek Mısır'a gitti ve İbrâhîm Gülşenî'ye bağlandı. Şeyhinin 940/1534 yılında ölümü üzerine memleketine geri döndü. Büyük bir şevkle bağlandığı şeyhinin düşüncelerini Rumeli'de yaymağa çalıştı. Hayatının bu döneminde Rumeli'de akıncı beyi olan Evrenos oğlu Abdî Bey'den destek gördü ve geçimini onun yardımıyla sağladı. 945/1538 yılında Vardar Yenicesi'nde öldü²⁶

Usûlî'nin Rumeli'de Gülşenîliğin yayılmasında ne derece etkili olduğunu anlamak için, Aşık Çelebî'nin şu sözlerine kulak vermek *bile* yeterlidir: “Şeyh İbrâhîmîlere isnâd olunan ilhâd tohumunu, Rum'da evvel ol ekmiştir ve Nesîmiyyât türrehâtından getirdiği nihâl-i nihâd-ı dalâli ol dikmiştir. Nice onup bitmeyecekler gelip ol tohumu ekmeğe başlamışlar ve nice ber-hordâr olmayacaklar ol nihâle budaklar aşılamışlardır. Hak Te'âlâ tohumlarını çürüte ve köklerini kuruta.”²⁷

Mevlevîliğin tesirinde kalmış olan İbrâhîm Gülşenî'nin, bu konuda kendi müntesiplerini de etkilememiş olması mümkün değildir. Gerçekten de İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi olan Usûlî, şeyhini takib ederek Mevlevîliğe büyük bir muhabbet duymuştur. Esrar Dede'nin tabiri ile Usûlî, Vardar Yenice'sini adeta bir Mevlevihâneye döndürmüştür. Bunu Esrâr Dede'nin Dervîş Derûnî'den söz ederken sarfettiği aşağıdaki sözlerinden anlıyoruz:

“Fi'l-asl Vardar Yenicesi'nden ser-zede bir ârif-i vâridât-beyân ve bir şâ'ir-i nev-zebân olup ol diyâra Hazret-i İbrâhîm Gülşenî hulefâsından Usûlî Hazretleri teşrîf etmekle tarîka-i Gülşenîyye'den mevrûs-ı meşâyıhları

²⁵ Mustafa İsen, Usûlî Divânı, Akçağ Yay., Ankara 1990, s.11-14.

²⁶ İsen, a.g.e., s, 147; Haluk İpekten vd., Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 510

²⁷ Filiz Kılıç, Aşık Çelebî, Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme, Tenkitli Metin, (GÜSBE Doktora Tezi) Ankara 1994, s. 145-146.

olan aşk-ı Mevlânâ ile ol şehri behişt-âsâyı Mevlevî-hâne'ye döndürmegin ekser müste'iddân-ı ahâlî sir-âb.."²⁸

Esrâr Dede'nin Garîbî'den söz ederken "*Nihayet buna İbrâhîm Gülşenî hulefâsından Usûlî ol şehride Mevlevî mahabbetine raksân olmağla Hayâlî ve Günâhî ve Derûnî gibi bunı dahi dervîşlere döndürmüş, Konya'ya varup Mevlevî olmuş.*"²⁹ ifadelerini kullanmasından, Derunî (ö. 992/1584-994/1586), Hayâlî (ö. 965/1557), Günâhî (ö. 988/1580) ve Garîbî (ö. 954/1547) gibi Vardar Yenice'li olan pek çok şairin, Usûlî'nin etkisi ile Mevlevîliğe geçtiklerini ya da muhabbet duyduklarını anlıyoruz.

Görüldüğü gibi, Usûlî de, şeyhi İbrâhîm Gülşenî gibi adeta tarikatlarının bir erkanı olarak Mevlevîliğe büyük bir muhabbet duymuş ve bunu kendisinden sonra yetişen genç şairlere de ihsas ettirmiştir.

3. ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ

İbrahim Gülşenî'nin Mevlevîlikten etkilenen bir diğer halifesi de Za'fî-i Gülşenî'dir. Asıl adı Şeyh Ali olan Za'fî-i Gülşenî günümüzde Çanakkale'ye bağlı olan Gelibolu'dandır. İbrâhîm Gülşenî'nin tasavvufî anlamda halifesi olan Za'fî, Gelibolu'da adına nisbet edilen bir Gülşenî Tekke'sinin de başında yer almıştır. Dîvân'ında geçen "*Şeyh Ahmedün kemteriyüz*" şeklindeki ifadesinden ve kendisini "*çâker-i İbn-i Gülşenî*" olarak nitelendirmesinden, Za'fî'nin, İbrâhîm Gülşenî'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ahmed-i Hayâlî döneminde de Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne olan bağlılığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Tarikat giyim ve kuşam tarihinde özel bir yeri olan Za'fiyye Tâcî, ona nisbet edilerek bu adı almıştır. Za'fî-i Gülşenî, 974-978/1566-1570 yılları arasında Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'nde ölmüş ve oraya defnedilmiştir.³⁰

Za'fî-i Gülşenî de aynen şeyhi İbrâhîm Gülşenî ve Gülşeniyye tarikatının önde gelen simalarından Usûlî gibi, Mevlânâ aşkı ile dolup taşmıştır. Za'fî'nin Mevlânâ'ya olan aşkı ve Mevlevîlerle olan irtibatı, onun Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-i Mevleviyye*'de Mevlevî şairler arasında yer almasına yol açmıştır. Esrâr Dede, yukarıda da zikrettiğimiz

²⁸ Esrâr Dede, a.g.e., s. 201.

²⁹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 406.

³⁰ Abdurrahman Adak, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, AÜSBE doktora tezi, Ankara 2006, s. 16-95.

Ṭoldı hû hû ile gül-zâr-ı cihân Ḥazret-i Pîr
Reng ü bûyuñ vireli Gülşeniye Sünbüle qarz

beytini zikrettikten sonra Za'fî'nin "*Tarika-i Gülşeniyye'ye mün'akis olan hubb-i hanedan-ı Mevlevî mir'ât-i zamîr ü münîrlerinde cilve-ger olmakla bi-muhabbe sâlik-i râh-ı Hudâvendigâr-ı ekber*"³¹ olduğunu ifâde etmektedir.³²

Gerçekten de Za'fî-i Gülşenî'nin Mevlânâ'ya muhabbet duyduğu ve ondan etkilendiği, *Dîvân*'ında yer alan aşağıdaki beyitte, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden manevi bir iktibâsta bulunmuş olmasından da anlaşılmaktadır. Bu da onun *Mesnevî*'yi okuduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

‘Aşk özi olmak gereksin tâ bilesin ‘aşkı sen
Meşnevî’de hoş dimişdür bu sözi monlâ-yı ‘aşk³³

Za'fî-i Gülşenî'nin bu beyti, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde "*Biri, âşıklık nedir diye sorunca dedim ki, benim gibi olursan bilirsin*" anlamına gelen aşağıdaki beyit ile ilgilidir:

پرسید یکی که عاشقی چیست گفتم که چوما شوی بدانی³⁴

Burada Mevlânâ, kendisinin âşık olduğunu ve kendisi gibi olduğu takdirde muhâtabının aşkı anlayabileceğini ifâde etmiştir. Şairimiz de, adı geçen beytinde, aşkı anlamak için, aşk özü olan Mevlânâ gibi olmak gerektiğini ifâde ederek, Mevlânâ'nın bu beytine işâret etmiştir.

Yine Za'fî-i Gülşenî, Mevlânâ'nın, *Dîvân-ı Kebîr*'de yer alan

معدن جود و سخا شاه سلام عليك شیرو ولی خدا شاه سلام عليك

matlalı düvâzdeh türündeki şiirine³⁵

³¹ Esrar Dede, a.g.e., s. 314.

³² Esrâr Dede'nin Za'fî-i Gülşenî'yi bir Mevlevî şairler tezkiresine alması ile ilgili olarak yapılan bazı değerlendirmeler için bkz. Abdurrahman Adak, a.g.t., s. 75-77.

³³ Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, Millet Ktp. Manzûm 254 vr. 14b.

³⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Tah. R. Nicholson), Tahran 1376, s. 186.

³⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yay. İst.1992, s. 58.

Ey şeh-i ʿâlem-penâh şâh selâmun ʿaleyk
Ehl-i dile secde-gâh şâh selâmun ʿaleyk³⁶

matlalı ile başlayan düvâzdeh türündeki bir şiiri nazîre olarak yazmıştır.

Mevlânâ'dan etkilendiği açık olan Za'fi-i Gülşenî, kendi dönemindeki önemli Mevlevî şahsiyetlerin yanına gitmiş ve onlarla irtibat halinde olmuştur. Bunlar Şahidi Dede³⁷, Şuhûdî Dede³⁸ Dervîş Arşî³⁹ ve Günâhî⁴⁰ dir. Esrâr Dede, Za'fi'nin Şâhidî'nin sohbetlerine yetiştiğini; Şuhûdî, Günâhî ve Arşî'nin terbiyelerinden geçtiğini; ayrıca Şâhidî ve Günâhî ile münâzara ve müşâaralar gerçekleştirdiğini ifade etmektedir.⁴¹

Za'fi'nin kendileriyle görüştüğü Şahidi Dede, Şuhûdî Dede ve Dervîş Arşî'nin ortak noktaları, Muğla'daki Mevlevî dergâhında bulunmuş olmalarıdır. Hiç kuşkusuz, yukarıda anlatıldığı şekliyle, Sultân Dîvânî ile

³⁶ Za'fi-i Gülşenî, *Dîvân*, vr. 4a.

³⁷ Za'fi'nin son dönemlerine yetiştiği Muğlalı Şâhidî Dede, Mısır'a giderek İbrâhîm Gülşenî'yi hapisten kurtaran Sultân Dîvânî'ye intisâb etmiştir. Muğla'da Seyyid Kemal Zâviyesi'ni Mevlevîhâne hâline getirerek irşada başlamıştır. 957/1550'de Afyonkarahisar'a, hocası Sultân Dîvânî'nin kabrini ziyârete gittiği sırada orada ölmüş ve hocasının yanına defnedilmiştir. (Bkz. Esrar Dede, a.g.e., s. 250-251; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, IV, 2836; "Şâhidî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., Dergâh Yay., İst. 1998, VIII, 91-92.)

³⁸ Şuhûdî Dede, Şâhidî Dede'nin oğlu olup, vefatından sonra yerine geçmiş, Muğla Mevlevîhânesi'nde 40 yıl şeyhlik yapmış ve 1000/1591 senesinde Muğla'da vefât etmiştir (Bkz. Esrar Dede, a.g.e., s. 253; Sâmî, a.g.e., IV, 2891; "Şuhûdî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., VIII, 183.).

³⁹ Dervîş Arşî, Aydın'a bağlı olan Tire şehrinden olup, bir süre müderrislik yaptıktan sonra Mevlevîliğe intisâb etmiş ve Muğla'da Şâhidî ve Şuhûdî'nin hizmetinde bulunmuştur. (Bkz. Esrar Dede, a.g.e., s. 359; Sâmî, a.g.e., C. IV, s. 3142; "Arşî", ", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., I, 163.)

⁴⁰ Vardar Yenicesi doğumlu olan Günâhî, Edirne Mevlevîhânesi'nde Yusuf Sîneçâk'ın hizmetinde bulunmuş, 960/1552'de Mevlevî külâhı ile Gelibolu'ya gelmiş, bir süre sonra Selânik'e yerleşmiş ve 988/1580 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Filiz Kılıç, a.g.t., s. 367; Kınalızâde Hasan Çelebî, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), TTK, Akara 1989, II, 823; Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, AKM Yay, Ankara 1994, s. 265. Esrar Dede, a.g.e., s. 451.; "Günâhî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., III, 1979).

⁴¹ Esrar Dede, a.g.e., s. 315.

İbrâhîm Gülşenî arasında vuku bulan irtibat, Za'fî'nin Muğla Mevlevîhânesi'ne giderek Sultân Dîvânî'nin öğrencisi Şâhidî ve onun ölümünden sonra da oğlu ve postnişini Şuhûdî ile iletişim kurmasına yol açan en büyük âmil olmalıdır. Za'fî, Şâhidî'nin son dönemlerine yetiştiğine göre, Şâhidî'nin 957/1550'de ölmesine tekaddüm eden bir zaman diliminde Muğla'ya gitmiş olmalıdır.

Za'fî-i Gülşenî ile özellikle Şâhidî Dede arasında özel bir irtibatın gerçekleştiğini, aralarındaki şiir yazışmalarından anlıyoruz. Nitekim Şâhidî Dede, Za'fî-i Gülşenî'nin

Hikmet-i *innî ene 'llâh*'ı kelîm-i yâra şor
Sırrını *ânestü nâr*'uñ tâlib-i didâra şor⁴²

matlaî ile başlayan bir gazeline, aşağıda ilk bendinin ilave mısralarına yer verilen bir tahmis yazmıştır:

Müşkilûn var ise ey sâlik ulu'l-ebsâra şor
Tekye-i tevîdî herkes aňlamaz ahyâra şor
Lî ma' allâhuñ rumûzın Añmed-i Muhtâra şor⁴³

Za'fî'nin Günâhî ile nerede görüştüğü ise kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Günâhî, 960/1552'de Mevlevî külâhı ile Za'fî'nin memleketi olan Gelibolu'ya gittiği⁴⁴ için, birbirlerini orada tanımış olmaları muhtemeldir.

Za'fî-i Gülşenî, dîvânında Mevlevîliğe ait semâ' kavramını da kullanmıştır. Aşağıdaki beytinden onun semâ'a kalktığı da anlaşılan Za'fî'nin, bu semâ'ını Muğla ve belki de dostu Günâhî'nin bulunduğu Edirne'deki Mevlevîhânelerde yapmış olması uzak bir ihtimâl değildir.

Semâ' u nağmemüz şûfî bizüm zerķ u riyâ şanma
Buña vâķıf degilsin sen bu esrâr-ı ilâhîdür⁴⁵

Za'fî-i Gülşenî'nin Mevlevîlerle bu kadar haşır-neşir olması, sonraki dönemlerde Mevlevîlerin de ona ilgi duymalarına neden olmuştur. Mesela Esrâr Dede (ö. 1211/1796), Mevlevîlerle olan bu kuvvetli bağından

⁴² Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, vr. 66b.

⁴³ Ankara Milli Ktp. Yz. A. 1641 vr. 304b

⁴⁴ İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 265.

⁴⁵ Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, vr. 60a.

hareketle, Mevlevî şairleri ele aldığı tezkiresinde, “...bir dervîş-i kalender-meşreb ve bir ârif-i Mevlevî-mezheb...”⁴⁶ diyerek Zafî’yi Mevlevî bir şair olarak tanıtmıştır.

Ancak Şeyh Gâlib, Esrâr Dede tezkiresinin kenarına yazdığı haşiyede, bu ifâdelerle ilgili gerekli düzeltmeyi yaparak, Za’fî’nin Hulefâ-yı Hazret-i Gülşeniyye’den olduğunu ve Mevlevîliği’nin muhabbetten ibâret bulunduğunu belirtmiş ve “*Dervîş Esrâr merhûm ya gaflete binâen yahut bir gayr-ı ma’nâdan nâşî tahrîr eylemiş ola.*”⁴⁷ diyerek Esrâr Dede’yi mazûr görmüştür.

Gülşenîliği muhakkak olan Za’fî’nin Mevlevî olarak addedilmesi, gerek tarikatının Mevlevîliğe yakın durması; gerekse de, kendisinin Mevlevî şahsiyetlerle dostluk kurmuş olmasından kaynaklanmıştır.

Mevlevîler tarafından Za’fî-i Gülşenî’ye duyulan bu alaka, Esrâr Dede ile de sınırlı kalmamıştır. Şeyh Gâlib’in Za’fî’den söz ederken, onun *Za’fiyye* diye tabir edilen bir tâcın sahibi olduğunu ve kendi zamanında da bu tâcın kullanıldığını ifâde etmesi⁴⁸, Şeyh Gâlib (ö. 1214/1799) döneminde bile Za’fî’nin Mevlevîler arasında tanındığını göstermektedir. Za’fî’nin Mevlevîler arasındaki şöhretinin diğer bir delili de, Mevlevî şairlerin şiirlerinden oluşan (Mil.Ktp. Yz. B, 193, vr. 19b), ya da Mevlevî şairlerin şiirlerinin de bulunduğu (Mil.Ktp. Yz. A, 3756, vr. 90a) bazı şiir mecmualarında onun şiirlerinin de yer almış olmasıdır.

⁴⁶ Esrâr Dede, a.g.e., s. 314-315.

⁴⁷ Esrâr Dede, a.g.e., LI.

⁴⁸ Esrâr Dede, a.g.e., s. LI.

SONUÇ

Bu makalede Mevlevîliğin, Gülşeniyye tarikatının kurucusu İbrâhîm Gülşenî ile onun halifeleri Usûlî ve Za'fî-Gülşenî üzerindeki etkisi işlenmeye çalışılmıştır. Her üçü de aynı zamanda divân sahibi şairler olan Gülşeniyye tarikatının bu üç önemli şahsiyetinin ortak bir hususiyeti de, Gülşeniyye tarikatının başlangıç dönemini (XVI. yüzyıl) idrak etmiş olmalarıdır.

Böylece Gülşeniyye tarikatının kuruluş dönemi olan XVI. yüzyılda Mevlevîliğin Gülşenî şairler üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Bu etki kronolojik olarak İbrâhîm Gülşenî ile başlamış, halifesi Usûlî ile devam etmiş ve Za'fî-i Gülşenî ile adeta zirveye çıkmıştır. Zira Za'fî-i Gülşenî, kendi dönemindeki pek çok Mevlevî şahsiyet ile dostluk ve irtibat geliştirmiş ve Mevlevîler de kendisine teveccüh göstermişlerdir.

Osmanlı döneminde Mevlânâ'dan etkilenmiş olan pek çok şair bulunmaktadır. Burada Gülşenîler nokta-i nazarından bu büyük mutasavvıf şairden etkilenen ve XVI. yüzyılda yetişen üç Gülşenî şair üzerinde durulmuştur. Hiç şüphesiz İbrâhîm Gülşenî ile İbrâhîm Gülşenî'nin halifeleri Usûlî ve Za'fî'nin Mevlânâ'dan etkilenmeleri hususu, daha da araştırmaya muhtaç bir konudur. Gerek XVI. yüzyılda Mevlânâ'dan etkilenen diğer Gülşenî şairler, gerekse daha sonraki yüzyıllarda bu etkiye maruz kalan Gülşenî şairlerin tesbiti de bu anlamda çok önemli bir araştırma konusu olarak ortada durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adak**, Abdurrahman, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, AÜSBE doktora tezi, Ankara 2006.
- Azamat**, Nihat, "İbrâhîm Gülşenî", *DİA*, İst., 2000, XXI, 301-304.
- Chittick**, William C., "Rûmî ve Mevlevîlik", (çev. Safî Arpaguş) *Tasavvuf*, VI/14, Ankara 2005.
- Çelebioğlu**, Amil, "XIII-XV (İlk Yarısı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İst. 1998.
- Emîrî**, Ali, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*, Matba'a-i Amidî, İst. 1328.
- Eraydın**, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yay., İst. 1994.
- Esrar Dede**, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* (Haz. İlhan Genç), AKM Yay., Ankara 2000.
- Gölpınarlı**, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yay. İst.1992..
- Gülşenî**, Za'fî, *Dîvân*, Millet Ktp. Manzûm 254.
- Güzel**, Ahmet, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", *İstem*, 5/10, 2007.
- Heyet**, "Arşî", ", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., Dergâh Yay., İst. 1998, I, 163.
- "Günâhî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., Dergâh Yay., İst. 1998, III, 1979.
- "Şâhidî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., Dergâh Yay., İst. 1998, VIII, 91-92
- "Şuhûdî", Türk Dili ve Edebiyatı Ansik., Dergâh Yay., İst. 1998, VIII, 183..
- Hocazâde**, Ahmed Hilmi, *İbrâhîm Gülşenî*, İst.1322.8
- İpekten**, Haluk vd., *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- İsen**, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, AKM Yay, Ankara 1994..
- İsen**, Mustafa, *Usûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990..

Kara, Mustafa, “*Gülşeniyye*”, *DİA*, XIV, s. 256-259.

Kılıç, Filiz, *Aşık Çelebî, Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme, Tenkitli Metin*, (GÜSBE Doktora Tezi) Ankara 1994..

Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfî ve Şiir, İnsan Yay.*, İst. 2005.

Kınalızâde, Hasan Çelebî, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), TTK, Akara 1989, (II cilt).

Konur, Himmet, *İbrâhîm Gülşenî -Hayâtı, Eserleri, Tarîkatı*, İnsan Yay., İst. 2000.

La'lî Mehmed Fenâî, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr-i Gülşenî*, Dâru't-Tibâ'atî'l-Âmire, İst. 1289.

Mecmua, Ankara Milli Ktp. Yz. A. 1641 vr. 304b.

Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Tah. R. Nicholson), Tahran 1376.

Muhî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî*, (Haz. Tahsin Yazıcı), TTK Yay., Ankara 1982.

Sâlih, *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır*, Bulak 1262.

Sâmî, Şemseddîn, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.

Şemlelîzâde, Ahmed Gülşenî, *Şîve-i Tarîkat-ı Gülşeniyye*, (Yay.Tahsin Yazıcı), TTKY Yay., Ankara 1982.

Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (Hz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi, İst. 2006 (V cilt).

II. GÜLŞENİYYE TARİKATI İLE İRTİBATI OLAN BAZI MEVLEVÎ ŞAİRLER*

GİRİŞ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)'nin vefatından iki buçuk asır sonra İbrâhîm Gülşenî (ö. 940/1534) tarafından Kahire'de temelleri atılan Gülşeniyye tarikatı, Mevlevîlikten etkilenen tarikatların¹ en dikkat çekenlerindendir. Mevlevîlik ile Gülşenîlik arasındaki münâsebetin temeli, Mevlânâ'ya kadar giden bir referansa dayanmaktadır. Zira Gülşenîler Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde yer alan bir gazelin kendilerine işaret ettiğine inanmışlardır.² İbrâhîm Gülşenî de, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine nazîre olarak kırk bin beyitlik *Ma'nevî* isimli esrini kaleme almıştır.³ Aşağıda kendisinden bahsedeceğimiz Mevlevîlerin önemli simalarından Sultan Dîvânî'nin, Kahire'ye giderek zindana atılmış olan İbrâhîm Gülşenî'yi kurtarması ve onu Mevleviyye silsilesine dahil etmesi, her iki tarikat arasındaki bu irtibatın önemli bir temel taşıyı teşkil etmiştir⁴. Bu olaydan sonra Kahire'de kendisine âsitâne yapan İbrâhîm Gülşenî, burada

* Bu bölüm daha önce “Gülşeniyye Tarikatı ile İrtibatı Olan Bazı Mevlevî Şairler”, *Marîfe Dergisi*, yıl 8 (2008), sayı 1, s. 105-136'da yayınlanmıştır.

¹ Mevlânâ'nın Osmanlı mutasavvıf ve şairlerine tesiri için bkz. Mahmut Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir*, İnsan Yay., İstanbul 2005, s. 69-79; Amil Çelebioğlu, “XIII-XV (İlk Yarı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB, İstanbul 1998, s. 29-53; Ahmet Güzel, “Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri”, *İstem*, 5/10, 2007, s. 169-190.

² Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, (haz. Tahsin Yazıcı), TTK Yay., Ankara 1982, s. 8; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Hz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006, III, 157. Gazelin tümü için bkz. Muhyî, a.g.e., s. 8-9; Vassâf, a.g.e., III, 159; Gazelin şerhi için bkz. La'li Mehmed Fenâî, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr-i Gülşenî*, Dârut'-Tibâ'ti'l-Âmire, İstanbul 1289, s. 5 vd.

³ Bkz. Himmet Konur, *İbrâhîm-i Gülşenî -Hayâtı, Eserleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 180-181.

⁴ Fenâî, a.g.e., s. 16; Vassâf, a.g.e., III, 158.

Mevlevî dervişler için üç ilâve hücre inşâ ettirmiş⁵ ve bu hücrelerde kendi eseri *Ma'nevî* ve Mevlânâ'nın eseri *Mesnevî* birlikte okunmuştur.⁶

Görüldüğü gibi Gülşeniyye tarikatının Kahire'deki ilk ve merkez âsitânesinde, İbrâhîm Gülşenî döneminde her iki tarikat arasında ciddi bir etkileşim ve iletişim söz konusu olmuştur. Hiç şüphesiz böylesi bir başlangıcın devamı da olmalıdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz İbrâhîm Gülşenî ve Sultân Dîvânî'nin Kahire'deki irtibatlarında olduğu gibi, başka şahıslar ve başka mekanlar da bu etkileşim ve iletişimin konusunu teşkil etmiş olmalıdır. İşte bu çalışmada bu faraziyenin izini sürmek hedeflenmiştir.

Ancak konunun, tarihi süreçte her iki tarikat arasında gerçekleşen her türlü irtibat yerine, bu tarikatalara mensup şairler veçhesinden işlendiğini belirtmek gerekir. Zira Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve İbrâhîm Gülşenî aynı zamanda önemli birer şair oldukları gibi, kendilerinden sonra da tarikatlarına mensup çok önemli şairler yetişmiştir. Ayrıca, bilinen her şair hakkında literatürde bir miktar bilgi ve belgenin mevcudiyeti, her iki tarikat arasındaki irtibatın bu yönünün, diğer yönlere göre daha rahat ortaya konabileceğinin de göstergesidir.

Etkileşim ve iletişimin tabiatı gereği, konunun hem Mevlevîler, hem de Gülşenîler cephesi bulunduğundan, çalışma daha da sınırlandırılmış ve Mevlevî şairler cephesinden her iki tarikat arasındaki ilişkinin günyüzüne çıkartılması hedeflenmiştir. Gülşeniyye tarikatının kuruluşundan günümüze gelinceye kadar geçen yaklaşık beş asırlık zaman zarfında, bu tarikatla irtibata geçen Mevlevî şairlerin tamamını tesbit etmek de bir makalenin hacmini fazlasıyla aşmaktadır. Bu açıdan çalışmada Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'sinde Gülşenîlerle irtibata geçtiği söylenen Mevlevî şairlerle sınırlı kalınmıştır.

Çalışmada öncelikle *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'de Gülşenîlerle irtibatı olduğu tespit edilen on bir şair, kronolojik sıralamaya göre tek tek tanıtılmıştır. Daha sonra irtibatın gerçekleştiği dönemler, irtibat halinde bulunan Gülşenî şahsiyetler, irtibatın gerçekleştiği yerler ve irtibatın şekli başlıkları altında her iki tarikat arasındaki münâsebet ortaya konmaya

⁵ Sâlih, *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır*, Bulak 1262, s. 143; Vassâf, a.g.e., III, s. 162.

⁶ Mustafa Kara, "Gülşeniyye", DİA, XIV, 257.

çalışılmıştır. Çalışmanın makale hacmini aşmaması için, şairlerin tezkirelerde geçen şiir örneklerine yer verilmemiştir.

A. MEVLEVÎ ŞAİRLER

1. SEMÂÎ SULTÂN DÎVÂNÎ (ö. 936/1529)

Kaynaklarda tam künye olarak kendisinden Sultan Dîvânî Muhammed Semâî Dede, eş-Şeyh Muhyiddin Muhammed el-Mevlevî el-Hüseynî, Dîvânî Muhammed el-Mevlevî ve Şeyh Muhammed Dîvânî Semâî şeklinde söz edilen şairin adı Muhammed'dir. Semâî ise şiirlerinde kullandığı mahlasıdır.⁷

Abapûş-ı Velî (ö. 890/1485)'nin⁸ oğlu olan Semâî, anne tarafından Mevlânâ'nın soyundan gelmektedir.⁹ Şair, XV. yüzyılın II. yarısında Afyonkarahisar Mevlevîhânesi'nde dünyaya gelmiş ve Fenâyî Dede'nin yanında eğitim görmüştür. Babasının ölümünden bir yıl önce, babası tarafından şeyh tayin edilen şair, ölünceye kadar bu görevinin başında kalmıştır.¹⁰ Semâî'nin Konya'da Mevlânâ Âsitânesi'nde post-nişin olduğu, ancak daha sonra burayı terk edip Afyonkarahisar'a gittiği ve orada bir Mevlevîhâne bina ettiği¹¹ şeklindeki rivayet, Nihat Azamat'ın da teyid ettiği gibi yanlıştır.¹²

Şair, Arif Çelebî (ö. 720/1320)'den sonra Mevlevîliği en çok yayan ikinci kişi olarak bilinmektedir. Halep, Burdur, Eğridir, Sandıklı, Mısır, Cezayir ve

⁷ Müstakimzâde *Mecelletü'n-Nisâb*, Kültür Bak. Yay., Tıpkıbasım, Ankara 2000, vr. 218/b, 258/b; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye* (haz. İlhan Genç), AKM Yay., Ankara 2000, s. 167; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Tıpkıbasım), Bizim Büro Yay., Ankara 2000, I, 79; Vassâf, a.g.e., V, 166; Mehmed Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001, I, 451.

⁸ Abapûş-ı Velî hakkında geniş bilgi için bkz. Esrâr Dede, a.g.e., s. 325-329.

⁹ Müstakimzâde, a.g.e., vr. 218/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 163; Vassâf, a.g.e., V, 166; Tuman, a.g.e., I, 451. Nihat Azamat'a göre, şairin soyu Abapûş-ı Velî, Ahmed Paşa, Mehmed Paşa, Hızır Paşa, Süleyman Şah olarak tesbit edilebilir. Şairin celebiliği, Süleyman Şah'ın eşi Mutahhara Hatun'un Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in kızı olmasından gelmektedir. (Bkz. Nihat Azamat, "Dîvâne Mehmed Çelebî", *DİA*, IX, İstanbul 1994, 436.)

¹⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 163; Azamat, a.g.md., IX, 435-436.

¹¹ Vassâf, a.g.e., V, 166.

¹² Azamat, a.g.md., IX, 436.

Midilli Mevlevîhâneleri onun gayreti ile açılmış, buralara halifeler tayin etmiştir.¹³ Bu açıdan o, Mevlevîyye tarikatının önemli bir rüknü ve tarikat mensupları arasında önemli bir konuma sahip bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.¹⁴

Kaynaklarda şairin en önemli özelliği olarak, Mevlana'nın *Dîvân-ı Kebîr*'ini Konya'ya getirmiş olması gösterilmekte ve buna binaen "Dîvânî" sıfatının kendisine verildiği belirtilmektedir.¹⁵ Esrâr Dede, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inin, Şah İsmail Safevî'nin yanında bulunduğunu ve şairin *Dîvân-ı Kebîr*'i "*mübtedi'a-i revâfız*"dan almak için Irak ve Acem'e gittiğini¹⁶ belirtirken, Müstakîmzâde şairin *Dîvân-ı Kebîr*'i Belh'ten getirdiğini¹⁷ ifade etmektedir. Şair, *Dîvân-ı Kebîr*'i aldıktan sonra Meşhed'de İmam Ali Musa er-Rıza'nın ziyaretine gidip orada birkaç gün kaldıktan sonra Bağdad'a gitmiş, orada da kırk gün kalmış, sonra Haleb'e gitmiş, orada Ebubekir el-Vefâyî'yi ziyaret etmiş ve sonra *Dîvân-ı Kebîr*'i Konya'ya getirmiştir.¹⁸

Şairin, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'ini şarktan getirdiği için kendisine "Dîvânî" lakabının verildiği yönündeki bu yaygın kanaati irdeleyen Nihat Azamat, onun rind ve kalender meşreb bir Mevlevî olması hasebiyle, aslında kendisine "Dîvâne" lakabının verilmiş olduğu, ancak pek hoş görülmeyen bu lakabı "Dîvânî" şekline dönüştürmek için, adı geçen rivâyetin uydurulduğunun kesin olduğu görüşünü dile getirmektedir. Zira, Mevlevîliğin onun tarafından temsil edilen Şems meşrebi, Kalenderîlik, Bektaşîlik ve Hurûfilik ile kaynaşma temayülü göstermiş, bu da onun "Dîvânî" olarak adlandırılmasını sağlamıştır.¹⁹ Gerçekten de şairin, bir aralık sakal ve bıyığı tıraş ettiği ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de bahs eylediği Cavlakiler gibi bir hâli ihtiyâr ettiği bilinmektedir.²⁰

Bununla birlikte bu tartışma, şairin lakabı ile ilgili olup, onun doğru seferine çıkmış olduğu hususunda herhangi bir tereddüt söz konusu değildir.

¹³ Azamat, a.g.md., IX, 436.

¹⁴ Tahir, a.g.e., I, 79.

¹⁵ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 218/b; Tahir, a.g.e., I, 79; Vassâf, a.g.e., V, 166.

¹⁶ Esrâr Dede, a.g.e., s. 165.

¹⁷ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 218/b.

¹⁸ Esrâr Dede, a.g.e., s. 166.

¹⁹ Azamat, a.g.md., IX, 436.

²⁰ Vassâf, a.g.e., V, 166-167.

Bu sefere ilişkin Azamat'ın verdiği detaylara göre şair, Pîr Âdil Çelebî'nin âsitâne çelebilîği döneminde Konya'ya gitmiş, oradan Hacıbektaş Tekkesi'ni ziyaret etmiş, buradan yanına aldığı kırk Bektaşî abdâlî ile Irak'ın Necef, Kerbelâ, Bağdat, Samarrâ ve Meşhed şehirlerine giderek buralardaki Ehl-i Beyt imamlarını ziyaret etmiş, Meşhed'den sonra Bağdat'a, oradan Halep'e ve oradan da Konya'ya uğrayarak Afyonkarahisar'a geri dönmüştür.²¹

Semâ'î'nin Gülşeniyye tarikatı ile olan irtibatı, Afyonkarahisar'a döndüğü bu döneme rastlamaktadır. Zira onun Konya'dan döndükten sonra Kansu Gavri²² tarafından zindana atılan İbrâhîm Gülşenî'yi kurtarmak için Mısır'a gittiği kaynaklarda yer almaktadır.²³ Semâ'î'nin bu Mısır yolculuğunu, Gülşeniyye tarikatının önemli simalarından La'lî Mehmed Fenâî (ö. 1112/1701) bütün detayları ile vermiştir. Buna göre şair, ma'nen Mollâ-yı Rûm tarafından me'muren, sağ tarafında Sâdık el-Mevlevî başkanlığındaki Mevlevî dervîşleri ve sol tarafında Ali er-Rûmî başkanlığındaki Haydarî kalenderlerinden oluşan bir heyet ile önce Antlaya'ya gitmişler, oradan gemi ile İskenderiye limanına varmışlar ve orada bir iki gün istirahat ettikten sonra Bulak üzerinden Arakhâne zindanında mahpûs olan İbrâhîm Gülşenî'nin yanına varmışlardır.²⁴ Bu esnâda, İbrâhîm Gülşenî, Semâ'î'yi Türkçe bir şiirle karşılamış, Semâ'î de ona Farsça bir şiirle cevap vermiştir.²⁵

La'lî Mehmed Fenâî, bu karşılaşmadan sonra Arakhâne zindanında yapılan semâ' meclisini, diğer tarikatlardan insanların da orayı mahşer gibi doldurduğunu ve Çerkes görevlilerin oradaki zikir ortamını bozmaya kalkıştıklarını edebî ifadelerle şu şekilde anlatmaktadır:

“...hübûb-ı nesîm-i mülâkât-ı şerîfeleri teskîn-i gubâr-ı inkisâr ve tahrîk-i emvâc-ı inşirâh-ı bahreyn-i hakâyık etmekle ol iki bahr-ı ummân-ı ma'ânî cûş u hurûşa gelerek çend şebânruz akd-i meclis-i semâ' u safâ-yı Mevlevî ve Gülşenî ve zâkirân ve ney-zenân, yek-âheng nağamât-ı hâlet-engîz

²¹ Azamat, a.g.md., IX, 436.

²² Kansu Gavri, Mısır'daki Memlûk devletinin çerkes asıllı sultanı olup, 1516 tarihindeki Mercidabık savaşında ordusu Yavuz Sultan Selim'e mağlub olduğu gibi kendisi de bu savaşta ölmüştür. (Bkz. Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, V, 3581).

²³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 167; Azamat, a.g.md., IX, 436.

²⁴ Fenâî, a.g.e., s. 13-14.

²⁵ Şiir metinleri için bkz. Fenâî, a.g.e., s. 14-15; Vassâf, a.g.e., III, 172.

*olmakla derûn u bîrûn-ı zindan-ı Arakhâne manend-i kıyâmetgâh-ı mahşer fukarâ ve ahhâb-ı turuk-ı Muhammediyye, aleyhi efdalu's-salâti ve ekmelü't-tehiyye, olup hây u hû-yı müştâkân ve velvele-i nây u kudûm ve zemzeme-i mutribân, dimâğ-ı vâhime-i ricâl-i çerâkiseye halel-endâz-ı bîm-i ihtilâl olmasıyla tefrik-i cem'iyeye cür'et etmişler..."*²⁶

Ancak pek çok garip olayların ve kerametın ortaya çıkması, Çerkes yetkililerin cesaretini kırmış ve neticede binlerce özür ve ikrâm ile İbrâhîm Gülşenî serbest bırakılmıştır. Semâ'î, bir müddet Mısır'da kalmış ve İbrâhîm Gülşenî'ye teberrûken "*emânet-i tarîkat*"ı teslim etmiştir.²⁷ Vassâf, İbrâhîm Gülşenî'nin Semâ'î'ye bağlılık göstererek Mevlevîlikten de nasîbdâr olmak istediğini söyledikten sonra onun Mevleviyye silsilesine şu şekilde yer vermiştir: İbrâhîm-i Gülşenî (ö. 940/1534), Sultân-ı Dîvânî/Semâ'î (ö. 936/1529), Âdil Çelebi (ö. 865/1460), Ârif Çelebi (ö. 824/1421), Âdil Çelebi (ö. 770/1368), Bahâeddîn Çelebi (ö. 751/1350), Abdülvâcîd Çelebi (ö. 733/1332), Emîr Âbid Çelebi (ö. 729/1328), Şemseddîn Çelebi, Ulu Ârif Efendi (ö. 719/1320), Sultân Veled (ö. 712/1312), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273).²⁸

Kahire dönüşünde Şam'da Muhyiddînü'l-Arabî'nin türbesini de ziyaret eden Semâ'î, Halep'e uğrayarak memleketine geri dönmüştür.²⁹ Şair, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın davetiyle İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da pek çok devlet adamı ona teveccüh göstermiş ve İskender Paşa da, Kule Kapısı'nda yer alan bahçesini hânkâh-ı Mevlevî olarak boşaltarak orada birkaç gün kalmasını sağlamıştır.³⁰ Vassâf, Semâ'î'nin İstanbul'a geldiği sırada, Galata Mevlevîhânesi'nin olduğu yerde henüz tekke inşa edilmiş olduğunu, şairin burada kaldığını, orada bir servi ağacı diktığını söylemekte ve Ayvansarayî Hüseyin Efendi'nin *Hadîkatü'l-Cevâmi*'inde, onun Galata Mevlevîhânesi'nin ilk şeyhi olarak telakki edildiğini nakletmektedir.³¹

²⁶ Fenâî, a.g.e., s. 15; Vassâf, a.g.e., III, 172.

²⁷ Fenâî, a.g.e., s. 16.

²⁸ Vassâf, a.g.e., III, 158. Mevlânâ'dan sonra tam bir silsile için bkz. a.g.e., III, 393-402.

²⁹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 167; Fenâî, a.g.e., s. 15; Vassâf, a.g.e., III, 172.

³⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 167.

³¹ Vassâf, a.g.e., V, 167.

İstanbul ziyaretinden sonra Afyonkarahisar'a dönen şair, birkaç gün sonra, 936/1529 yılında orada vefat etmiştir.³² Veliyy-i Ahdî Şah Çelebî, "*Bekâ mülküne çekdi askerinin Sultân Dîvânî*"³³ mısra'ını vefatına tarih olarak düşürmüştür. Bursalı M. Tahir, şairin vefatını müteakip pek çok seveninin vefat etmiş olmasından dolayı bu tarihin mânidâr olduğunu ifade etmektedir.³⁴

Şairin henüz tertiplenmemiş şiirleri, daha ziyade Mevlevîlere ait şiir mecmualarında dağınık bir şekilde yer almaktadır.³⁵

2. YUSUF SÎNEÇÂK (ö. 953/1546)

Kaynaklarda kendisinden tam olarak Şeyh Yusuf Sinâneddîn, Sineçâk Yusuf Sinâneddîn Mevlevî, ya da Şeyh Yusuf Sinâneddîn Sineçâk şeklinde söz edilen şairin adı Yusuf, lakabı ise Sîneçâk'tır. Şair, hem adını hem de lakabını şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır.³⁶

Vardar Yenicesi'nden olan Yusuf Sîneçâk, önemli bir şair olan Hayretî (ö. 941/1535)'nin ağabeyidir.³⁷ Kaynaklarda şairin ilim tahsili yaptığı, ancak tedris noktasına geldiğinde bu mesleğe devam etmediği ifade edilmekte ve Gülşenîliğe intisab etme arzusu bunun nedeni olarak gösterilmektedir.³⁸

³² Esrâr Dede, a.g.e., s. 167; Tahir, a.g.e., I, 79; Tuman, a.g.e., I, 451.

³³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 167; Tahir, a.g.e., I, 79; Vassâf, a.g.e., V, 167; Tuman, a.g.e., I, 451.

³⁴ Tahir, a.g.e., I, 79.

³⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 167; Azamat, a.g.md., IX, 437.

³⁶ Filiz Kılıç, *Âşık Çelebî, Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme, Tenkitli Metin*, (GÜSBİE Doktora Tezi) Ankara 1994, s. 345-346; Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, (haz. Mustafa İsen), AKM Yay, Ankara 1994, s. 209; Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, AKM Yay., Ankara 2005, 598-599; Kınalızâde Hasan Çelebî, *Tezkire-i Şu'arâ*, (haz. İbrahim Kutluk), TTK, Akara 1989, II, 1086; Mustafa b. Cârullâh Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (haz. İbrahim Kutluk), TTK, Ankara 1997, s. 340; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 267/a; Tahir, a.g.e., I, 80; Vassâf, a.g.e., V, 166; Tuman, a.g.e., II, 1227.

³⁷ Kılıç, a.g.t., s. 345; Âlî, a.g.e., s. 209, Solmaz, a.g.e., s. 598; Kınalızâde, a.g.e., II, 1085; Beyânî, a.g.e., s. 339-340; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 267/a; Esrâr Dede, a.g.e., s. 524, 529; Tahir, a.g.e., I, 80; Vassâf, a.g.e., V, 165; Tuman, a.g.e., II, 1227.

³⁸ Kınalızâde, a.g.e., II, 1085; Beyânî, a.g.e., s. 339-340; Esrâr Dede, a.g.e., s. 524.

Şair, Kâhire'deki Gülşeniyye tarikatı Âsitânesi'ne gittikten sonra, burada tarikatın pîri İbrâhîm Gülşenî'ye intisâb etmiş, ona hizmet etmiş ve daha sonra ondan hilafet almıştır.³⁹

Beyânî, şairin ilim mesleğini terk ederek Gülşenîliğe intisab edişini şu beyitle izah etmektedir:

*Cümle evrâkum derüb dürdüm bu ilmin defterin
Şimdi nakş u harfî yok bir hoş kitâbum var benüm*⁴⁰

Şâirin İbrâhîm Gülşenî'nin hizmetinde sülûk ettiğini ifade eden Âşık Çelebî, bunun neticesinde “*yağmâ-yı nemâ-yı bâtinîyyeden eline hayli nesne girmişdür.*”⁴¹ diyerek İbrâhîm Gülşenî ve halifesi Usûlî'ye karşı olan muhalefetini⁴² burada da sürdürmüştür.

Her ne kadar Müstakîmzâde, Sîneçâk'ın sadece Gülşeniyye tarikatı ile olan ilgisine değinmiş ve onun İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi olduğunu belirtmekle yetinmişse de,⁴³ diğer kaynaklarda onun bu intisâbından sonra Konya'ya gidip Mevlevîliğe intisâb ettiği de belirtilmiştir.⁴⁴ Sîneçâk, Konya'ya geldikten sonra, Mevlevîliğe bağlanmış ve oradaki Mevlânâ Âsitânesi'nde tekâmîl-i hizmet etmiştir.⁴⁵ Bir Mevlevî olan Esrâr Dede, onun Gülşenîlikten Mevlevîliğe geçişini, “*Emma'l-intihâ' er-rucû' ilel'l-ibtidâ'*” (sonuç başa dönüştür.) özdeyişi ile yorumlamıştır.⁴⁶

³⁹ Kınalızâde, a.g.e, II, 1085; Esrâr Dede, a.g.e., s. 524-530; Mehmed Şükrî b.İsmâil, *Silsile-nâme-i 'Aliyye-i Meşâyih-i Süfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâî Efendi., no.1908, vr. 21b.

⁴⁰ Beyânî, a.g.e., s. 339-340

⁴¹ Kılıç, a.g.t., s. 345.

⁴² Âşık Çelebî, Vardar Yeniceli Usûlî'den söz ederken, “*Şeyh İbrâhîmîlere isnâd olunan ilhâd tohumunu, Rum'da evvel ol ekmiştir ve Nesîmiyyât türrehâtından getirdiği nihâl-i nihâd-ı dalâlî ol dikmiştir. Nice onup bitmeyecekler gelip ol tohumu ekmeğe başlamışlar ve nice ber-hordâr olmayacaklar ol nihâle budaklar açılmışlardır. Hak Te'âlâ tohumlarını çürüte ve köklerini kuruta.*” Diyerek Gülşeniyye Tarikatı aleyhindeki tavrını ortaya koymaktadır. (Bkz. Kılıç, a.g.t., s. 145-146).

⁴³ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 267/a.

⁴⁴ Kılıç, a.g.t., s. 345; Âlî, a.g.e., s. 209; Kınalızâde, a.g.e, II, 1086.

⁴⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 524-530; Vassâf, a.g.e., V, 165.

⁴⁶ Esrâr Dede, a.g.e., s. 524-530.

Şairin Kahire'den döndükten sonra doğrudan Konya'ya gitmediğini Hüseyin Vassâf'tan öğreniyoruz. Zira Vassâf, şairin biraderi Hayreti (ö. 941/1535) ile beraber İstanbul'a gelip daha sonra kendi arzusu ile Konya'ya gittiğini ifade etmiştir.⁴⁷ Bu bilgidен Sîneçâk'ın, kardeşi Hayreti'nin vefat ettiği 941/1535 yılından önce, ya da en geç bu yılda Konya'ya gittiği anlaşılmaktadır. Buna göre, 953/1546 yılında vefat eden Sîneçâk, ömrünün asgari son on bir yılını Mevlevî olarak geçirmiş olmaktadır.

Şair, Konya'da Mevlevîliğe intisâb ettikten sonra uzun seyahatlere çıkmış, daha sonra tekrar Konya'ya geri dönmüş ve oradan Edirne'ye giderek Murâdiye Mevlevîhânesi meşihatlığına mâlik olmuştur.⁴⁸ Bursalı M. Tahir'in, "*Aşk ve muhabbet sâikiyle Arap memleketlerini dolaştıktan sonra önce Edirne Mevlevî dergâhında, sonra İstanbul'da Sütlüce'de talebe yetiştirmiştir.*"⁴⁹ şeklindeki ifadelerinden, şairin Edirne'ye gelmeden önce seyahat yaptığı yerlerin Arap memleketleri olduğu anlaşılmaktadır.

Vassâf ise, şairin Konya'daki hizmetini tamamladıktan sonra Kudüs'e gittiğini, Kudüs Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptığını, burada hizmet başında iken zarûreten İstanbul'a döndüğünü ve Sütlüce'de birkaç gün ikamet ettikten sonra vefat ettiğini belirtmiştir.⁵⁰ Vassâf'ın verdiği bu bilgilerden şairin bulunduğu Arap memleketinin Kudüs olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte taraftan, Vassâf'ın şairin Edirne Murâdiye meşihatinden söz etmemesi dikkat çekmektedir. Şairin Edirne'de bulunduğu bilgisinin Âşık Çelebî ve Esrâr Dede gibi önemli şahıslar tarafından verildiğini göz önüne aldığımızda, Vassâf'ın bu önemli noktayı kaçırdığını söyleyebiliriz. Netice olarak tüm bu rivâyetlerden Sîneçâk'ın Konya'da en geç 941/1535 yılında Mevlevîliğe intisâb ettikten sonra, hayatının en az son on bir yılında Kudüs ve Edirne'de bulunup, daha sonra İstanbul'a geldiği ve aşağıda üzerinde durulacağı gibi burada vefat ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklarda şairin özellikle Edirne döneminden söz edilmiş olması, onun bu süre zarfında daha çok Edirne'de meşihat görevinde bulunmuş olması ile izah edilebilir. Şair, Edirne'de iken, Cihân Bâlî ve Şeytânzâde Hüseyin

⁴⁷ Vassâf, a.g.e., V, 165.

⁴⁸ Âlî, a.g.e., s. 209; Esrâr Dede, a.g.e., s. 524-530; Tuman, a.g.e., II, 1227.

⁴⁹ Tahir, a.g.e., I, 80.

⁵⁰ Vassâf, a.g.e., V, 165.

Çelebî isimli iki şahıs ile dostluk kurmuş, bunlardan Cihân Bâlî'nin katledilmesi üzerine bir mersiye kaleme almıştır⁵¹

Sîneçâk, 953/1546 yılında İstanbul Sütlüce'de vefat etmiştir. Kaynaklarda şairin kabri ile ilgili olarak Sütlüce'de Cafer-âbâd yolunun sol tarafında, Cafer-âbâd adındaki tekke civarında, Cemâl Halife türbesi yakınındaki Caferâbâd'daki tekkede, Sütlüce'de Sa'dî dergahının kapısının yanında olduğu⁵² şeklinde farklı detaylar verilmiştir. Bu detaylardan Cafer-âbâd'daki tekke ile Sa'dî dergâhının aynı yer olduğu, bu dergâhın Ca'fer-âbâd yolunun sol tarafında kaldığı ve şairin, bu dergahın hemen yanında medfun olduğu şeklinde bir telif yoluna gidilebilir. Şairin kabrini ziyaret eden Vassâf, kabrin üzerinin açık ve demir parmaklıkla çevrili olduğunu söylemektedir.⁵³ Kabrin mezar taşı, Mevlevî külahı şeklinde yontulmuştur. Sîneçâk'ın hem burada defnedilmesini sağlayan, hem de mezar taşını bu şekilde yaptıran Hüseyin Çelebî isimli bir zâttır.⁵⁴ “İnsân-ı şîrînkâr” terkibi şairin vefat tarihini göstermektedir.⁵⁵

Farsça'ya hakim olan ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde hayli mâhir olan Sîneçâk, bu özelliklerinden dolayı kaynaklarda *Mesnevî* uzmanı anlamındaki “Mesnevî-dân” ve Farsça uzmanı anlamındaki “Fârisî-dân” lakapları ile anılmıştır.⁵⁶ Bu hususta Âşık Çelebî, onun “*Fenn-i Fûrs'ün dâna'sı* (Farsça'nın uzmanı), *kitâb-ı Mesnevî'nün atası anası*”⁵⁷ olduğunu belirtmiştir.

Kınalızâde, Sîneçâk'ın, “*ma'ârif ve kemâlâta tâlib*” olduğunu ifade etmiş, ayrıca letâif ve nevâdirde kardeşinden bin kez daha kuvvetli olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Gerçekten de şairin, pek çok eser yazması Kınalızâde'nin bu görüşünü desteklemektedir. Kaynaklarda şairin *Cezîre-i Mesnevî*, müretteb

⁵¹ Kılıç, a.g.t., s. 345, 347.

⁵² Kılıç, a.g.t., s. 345; Âlî, a.g.e., s. 209; Kınalızâde, a.g.e, II, 1086; Beyânî, a.g.e., s. 340; Esrâr Dede, a.g.e., s. 529; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 267/a; Vassâf, a.g.e., V, 165-166..

⁵³ Vassâf, a.g.e., V, 166.

⁵⁴ Kılıç, a.g.t., s. 345; Âlî, a.g.e., s. 209.

⁵⁵ Tahir, a.g.e., I, 80; Vassâf, a.g.e., V, 165.

⁵⁶ Âlî, a.g.e., s. 209; Kınalızâde, a.g.e, II, 1086.

⁵⁷ Kılıç, a.g.t., s. 345.

⁵⁸ Kınalızâde, a.g.e, II, 1086.

bir Divân⁵⁹, *Yusuf u Zelîhâ*, *Müntehabât-ı Rebâbnâme*, *Nazîre-i Muhammediye* ve Mevlânâ'nın *Fîhi Mâ fih* ile ilgili bir eser yazdığı belirtilmiştir.⁶⁰ Bu eserlerden *Cezîre-i Mesnevî* Dervîş İlmî tarafından tercüme edilmiştir.⁶¹

Âşık Çelebî, şairin aşağıdaki beytinden hareketle “*Hurûfilikten dahi dem ururdu.*”⁶² şeklinde bir sonuca vararak, onun Hurûfiliğe temâyül ettiği görüşünü dile getirmiştir.

Yazılaldan safha-i ruhsâruna sî vü dü hat
Âdem’e ta’lîm olan esmâ bilindi bî-galat⁶³

Kınalızâde, şairin şiirlerinin memdûh ve makbûl olduğunu, ayrıca ehl-i kemâlin nezdinde kabul mertebesine ulaştığını ifade etmiş,⁶⁴ Âlî de, şiirleri ile ilgili olarak “*Hâlet-bahş* (insanı manevî bir hale sokan) *u cân-sûz* (cân yakan) *gazelleri dahi çesbân* (münasip) *idi.*”⁶⁵ demiştir.

3. GARÎBÎ (ö. 954/1547)

Rumeli'deki Vardar Yenicesi'nden olan şairin adı Muhammed, mahlası ise Garîbî'dir. Kaynaklarda kendisinden Dervîş Garîbî ve Muhammed Garîbî Çelebî olarak da söz edilmiştir.⁶⁶

İlmî yönü ile ilgili olarak Ahdî, şairin danişmend tairesinden olduğunu söylerken⁶⁷, Sami de onun tarîk-i ilmiyyeye süluk ettiğini⁶⁸ ifade etmiştir.

⁵⁹ Esrâr Dede, şairin müstakil bir şiir dîvânı kaleme almadığını ifade etmektedir. Bkz. Esrâr Dede, a.g.e., s. 530.

⁶⁰ Kılıç, a.g.t., s. 345; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 267/a; Tahir, a.g.e., I, 80; Vassâf, a.g.e., V, 166.

⁶¹ Tahir, a.g.e., I, 80.

⁶² Kılıç, a.g.t., s. 346.

⁶³ Kılıç, a.g.t., s. 346.

⁶⁴ Kınalızâde, a.g.e., II, 1086.

⁶⁵ Âlî, a.g.e., s. 209.

⁶⁶ Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* (İnceleme-Metin), AKM Yay., Ankara 2000, s. 409-410; Kılıç, a.g.t., s. 922; Solmaz, a.g.e., s. 458; Kınalızâde, a.g.e., II, 719; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 329/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 406; Sâmî, a.g.e., II, 727.

⁶⁷ Solmaz, a.g.e., s. 458.

⁶⁸ Sâmî, a.g.e., V, 3274.

Buradan şairin kendi dönemindeki yaygın eğitim sisteminden geçtiği anlaşılmaktadır.

Garîbî'nin Gülşenîyye tarikatı ile olan irtibatı, kendisi de Vardar Yenicali olan İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Usûlî (ö. 945/1538) yolu ile gerçekleşmiştir. Mevlevîliğin Gülşenîlik üzerindeki tesiri bağlamında Usûlî Mevlevîliğe muhabbet duymuş ve Esrâr Dede'den öğrendiğimize göre, Garîbî de aralarında olmak üzere bir takım şairler ondan etkilenecek Mevlevîliğe intisâb etmişlerdir. Esrâr Dede, "*Nihâyet buna (Garîbî'ye) İbrâhîm Gülşenî hulefâsından Usûlî ol şehrde Mevlevî mahabbetine raksân olmağla Hayâlî ve Günâhî ve Derûnî gibi bunu dahi dervîşlere döndürmüş*" dedikten sonra şairin, Konya'ya gidip Mevlevîliğe intisâb ettiğini⁶⁹ ifade etmiştir. Âşık Çelebî de Garîbî ile Usûlî arasındaki münâsebeti değinerek, bu hususta "*Zurefâ-yı Yenice kâ'idesi üzre fakr u fenâ ihtiyâr idüp (seçip), Mevlevî olup Usûlî'nün çenber-i Usûlî terânesine (Usûlî'nin halkasının nağmesine) raks idüp Sîneçâk'ın peyrevi (takipçisi) oldu.*"⁷⁰ ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi Garîbî, ilkin Usûlî'nin etki alanına girmiş, Mevlevîliğe ondan duymuş ve daha sonra Mevlevîliğe intisâb etmiştir.

Garîbî, seyahat yapan bir şair olarak tanınmıştır.⁷¹ Bu hususta Kınalızâde onun saba rûzgarı gibi her memleketi gezdiğini ve bir ırmak gibi her vadide aktığını⁷² ifade etmektedir. Şairin bu yönü üzerinde duran Âşık Çelebî de, onun Bursa'ya da geldiğini ve bir miktar kendisi ile kaldıktan sonra memleketine (Vardar Yenicesi) döndüğünü yazmaktadır.⁷³ Âşık Çelebî'nin 1541-1546 yılları arasında Bursa'da yaşadığını bildiğimiz için,⁷⁴ Garîbî'nin de bu dönemde Bursa'da kaldığı ortaya çıkmaktadır. Şair, 954/1547'de İstanbul'a gelmiş ve orada vefat etmiştir.⁷⁵

Garîbî, dünya malına önem vermemiştir. Latîfî, onun fakirler fırkasından ve garipler zümresinden olduğunu, dünya malından nasibi olmadığını,

⁶⁹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 406.

⁷⁰ Kılıç, a.g.t., s. 922.

⁷¹ Sâmî, a.g.e., V, 3274.

⁷² Kınalızâde, a.g.e, II, 719.

⁷³ Kılıç, a.g.t., s. 922.

⁷⁴ Haluk İpekten, vd., *Şâir Tezkireleri*, Grafiker Yay. Ankara 2002, s. 48.

⁷⁵ Kılıç, a.g.t., s. 922; Kınalızâde, a.g.e, II, 719; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 329/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 406; Sâmî, a.g.e., V, 3274; Tuman, a.g.e., II, 727.

gururunu kırmak için eski elbiseler giydiğini söylemekte ve ondan “*Zîb ü ziynet sermâye-i zenân ve pîrâye-i müennesândur*” (süs ve zinet eşyası, kadınların sermayesi ve süsüdür.) sözünü nakletmektedir.⁷⁶

Kaynaklarda şairin dîvân sahibi olduğundan söz edilmemiştir. Ancak şiirleri büyük bir övgüye mazhar olmuştur.⁷⁷ Latîfî, başka şairler çabuk davranıp ön plana çıkarken onun köşesinde unutulup kaldığını⁷⁸, Âşık Çelebî ve Kınalızâde de yaşamaya fırsat bulsaydı, şöhretinin dünyaya yayılacağını ve pek çok eser vücuda getireceğinin muhakkak olduğunu söylemektedirler.⁷⁹

4. ŞÂHİDÎ DEDE (ö. 957/1550)

Bursalı M. Tahir’in deyimiyle “*ricâl-i Mevlevîyye efâhiminden* (büyüklerinden)”⁸⁰ olan şairin tam adı kaynaklarda Seyyid İbrahîm Dede ya da es-Seyyid İbrahîm Dede el-Mevlevî şeklinde geçmektedir. “Şâhidî” ise, şairin şiirlerinde kullandığı mahlasıdır.⁸¹

Muğlalı olan Şâhidî’nin doğum tarihi 875/1470’tir. Şâhidî’nin babası, Muğla Mevlevîhânesi şeyhi Salih Hudâyî Dede, ya da es-Seyyid Salih Efendi olarak anılan bir zat olup, Hz. Muhammed’in soyundan gelen bir seyyiddir. Annesi ise Şeyh Kemal kızı Sâlihe’dır.⁸²

Şâhidî, döneminin ilmî tedrîsâtından geçmiş bir şairdir.⁸³ Latîfî Tezkiresi’nde onun müfessir ve muhaddis olduğu bilgisinin yer alması⁸⁴ da, şairin ilimî düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

⁷⁶ Canım, a.g.e., s. 409.

⁷⁷ Canım, a.g.e., s. 409; Kınalızâde, a.g.e, II, 719; Solmaz, a.g.e., s. 458.

⁷⁸ Canım, a.g.e., s. 409.

⁷⁹ Kılıç, a.g.t., s. 922; Kınalızâde, a.g.e, II, 719.

⁸⁰ Tahir, a.g.e., I., 92.

⁸¹ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 270/b; Tuman, a.g.e., II, 478.

⁸² Canım, a.g.e., s. 320; Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Beyânî, a.g.e., s. 135; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 270/b; Sâmi, a.g.e., IV, 2836; Tahir, a.g.e., I., 92; Vassâf, a.g.e., V, 166; Tuman, a.g.e., II, 478; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, MEB Yay., İstanbul 2004, s. 324.

⁸³ Kılıç, a.g.t., s. 790; Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Sâmi, a.g.e., IV, 2836; Tahir, a.g.e., I., 92.

⁸⁴ Canım, a.g.e., s. 320.

İlmî tedrisâtından sonra tasavvufa meyl ederek Mevlevîliğe intisâb ettiği kesin olan şairin, bu tarîkate nerede intisâb ettiği hususunda farklı iki görüş vardır. Aşık Çelebî, Kınalızâde ve Sâmî'ye göre şair, Mevlevîyye tarikatına Konya'da intisâb etmiş;⁸⁵ Müstakîmzâde, Bursalı M. Tahir ve Vassâf'a göre ise Afyonkarahisar'da bulunan Sultan Dîvânî hazretlerinin âsitânesine giderek Mevlevîliğe intisab etmiştir.⁸⁶

Yaygın kanaate göre, Şâhidî, Sultan Dîvânî'den tarikat/hilafet almış ve Muğla'ya dönerek Muğla Mevlevîhânesi'nde meşihatlık görevini yürütmüştür.⁸⁷ Bazı kaynaklarda ise şairin Mevlevî olduğunun ifade edilmesiyle yetinilerek, onun Sultan Dîvânî ile olan ilişkisine yer verilmemiştir.⁸⁸ Kaynaklarda şairin memleketinde ihtiyâr-ı uzlet ederek kalan ömrünü ibâdet ve eser telifi ile geçirdiği de belirtilen bir diğer husustur.⁸⁹

Şâhidî'nin Gülşeniyye tarikatı ile tesbit ettiğimiz irtibatı, İbrâhîm Gülşenî'nin halifelerinden Za'fî-i Gülşenî (ö. 974-978/1566-1570)⁹⁰'nin, Muğla Mevlevîhânesi'nde, ömrünün son dönemlerinde sohbetlerine yetişmiş olması ve onunla münâzara ve müşâaralar gerçekleştirmiş olması münasebetiyledir.⁹¹ Za'fî, Şâhidî'nin son dönemlerine yetiştiğine göre, Şâhidî'nin 957/1550'de ölmesine tekaddüm eden bir zaman diliminde Muğla'ya gitmiş olmalıdır. Şâhidî'nin şeyhi Sultân Dîvânî'nin İbrâhîm Gülşenî'yi Kâhire'de hapisten kurtardığına inanılan bir şahsiyet olması, Şâhidî'nin Gülşenîler ile olan irtibatının bir yönünü teşkil edeceği gibi, Sultan Dîvânî'nin bu özelliği Za'fî-i Gülşenî'nin de onun öğrencisi Şâhidî'nin dergâhına gitmesinde etkili olmuş olmalıdır.

Za'fî ile Şâhidî arasında ciddî bir yakınlık ve samîmiyet oluştuğunu gösteren bir husus da, Şâhidî'nin Za'fî'nin

⁸⁵ Kılıç, a.g.t., s. 790; Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Sâmî, a.g.e., IV, 2836.

⁸⁶ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 270/b; Tahir, a.g.e., I, 92; Vassâf, a.g.e., V, 166.

⁸⁷ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 270/b; Tahir, a.g.e., I, 92; Vassâf, a.g.e., V, 166 ; Tuman, a.g.e., II, 478.

⁸⁸ Canım, a.g.e., s. 320; Kılıç, a.g.t., s. 790.

⁸⁹ Kılıç, a.g.t., s. 790; Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Sâmî, a.g.e., IV, 2836.

⁹⁰ Za'fî-i Gülşenî hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Adak, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, AÜSBE doktora tezi, Ankara 2006.

⁹¹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 315.

Hikmet-i *innî ene'llâh*'ı kelîm-i yâra sor
Sırrını *ânestü nâr*'uñ tâlib-i didâra sor⁹²

matla'ı ile başlayan gazeline bir tahmis yazmış olmasıdır. Şâhidî'nin yazdığı tahmîsin ilk bendinin ilave mısraları şunlardır:

Müşkilûñ var ise ey sâlik ulü'l-ebşâra sor
Tekye-i tevhîdi herkes añlamaz ağıyâra sor
Lî ma'allâhuñ rumûzın Ahmed-i Muhtâra sor⁹³

Kaynaklarda Şâhidî'nin vefat tarihi olarak 957/1550⁹⁴ ve 958/1551⁹⁵ tarihleri verilmektedir. Sami'nin verdiği 927 tarihi⁹⁶ ise yanlış olmalıdır. Şâhidî'nin vefat ettiği ve medfûn olduğu yer hakkında da iki görüş vardır. Birincisi mürşidini ziyaret etmek için Afyonkarahisar'a gittiğinde hastalanarak orada öldüğü ve Afyonkarahisar Mevlevihânesi'nde medfûn⁹⁷ olduğudur. İkinci görüş ise Muğla'da vefat ettiği ve seccâdenişini bulunduğu dergahta defnedildiğidir.⁹⁸ İkinci görüşün sahibi olan Bursalı M. Tahir, Muğla Mevlevihânesi'nde ziyaret olunan türbede iki sandukanın bulunduğunu ve bunlardan birinin Hudâyî, diğerinin de Şâhidî'ye tevâtüren nisbet edildiğini belirtmekte ve Şâhidî'nin sandukası yanındaki mezarda şu manzûmenin yazılı olduğunu ifade etmektedir.⁹⁹

Gedâyem Şâhidî-i Mevlevîyem
Diyâr-ı Menteşede Muğlavîyem

Bihamdillâh ki merd-i ma'nevîyem
Ki gavvâs-ı bihâr-ı Mesnevîyem

Şâhidî'ye her kim iderse duâ

⁹² Za'fî-i Gülşenî, *Dîvân*, Millet Ktp. Manzûm 254, vr. 66b.

⁹³ Milli Ktp. Yz. A. 1641, vr. 304b.

⁹⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 251.

⁹⁵ Tahir, a.g.e., I., 92; Tuman, a.g.e., II, 478.

⁹⁶ Sâmi, a.g.e., IV, 2836.

⁹⁷ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 270/b; Tahir, a.g.e., I., 92; Vassâf, a.g.e., V, 166; Tuman, a.g.e., II, 478.

⁹⁸ Tahir, a.g.e., I., 92.

⁹⁹ Tahir, a.g.e., I., 92.

İde mahşerde şefâat Mustafâ¹⁰⁰

Kaynaklarda şairin pek çok eserinden söz edilmiştir. *Şâhidi* isimli Farsça manzûm lûgati, Türkçe ve Farsça dîvânları, *Gülşen-i Esrâr*¹⁰¹, *Gülşen-i Tevhîd*, *Gülşen-i Vahdet*, *Leylâ vü Mecnûn* isimli manzûmeleri ile *Gülistân'ın* Türkçe tercümesi şaire nisbet edilen eserlerdir.¹⁰² Bu eserlerden özellikle *Şâhidî* manzûmesi bir çok kişi tarafından şerh ve tanzîr edilmiştir. Arap alimlerinden İbrahim b. Süleyman Ezherî tarafından mufasssal, Allâme Hafâcî öğrencilerinden Abdulkadir Bağdadî ve Şamda ölen Eğribozlu Ahmed Selâmî tarafından da muhtasar bir şekilde Arapça'ya çevirilmiştir. Nazmen Rumca'ya da tercüme edilmiştir.¹⁰³

Latîfî, Şâhidî'nin özellikle *Gülşen-i Tevhîd* isimli eseri üzerinde durduktan sonra onu, ehl-irfân tarafından kabul gören ve düzgün konuşanlar tarafından övülen birisi olarak nitelemiştir.¹⁰⁴ Bununla birlikte kaynaklarda şairin şiir/gazel yönü, mesnevî yönü kadar takdir toplamamıştır. Nitekim Latîfî, onun şiire olan ilgisinin devamlılık arzetmediğini,¹⁰⁵ Kınalızâde de şiirlerinde tat olmadığını¹⁰⁶ ifade etmiştir. Buna rağmen Kınalızâde "*el-Hak bu beyti gayetde hûb (güzel) demiştir.*"¹⁰⁷ diyerek aşağıdaki beytini takdir etmekten kendini alamamıştır:

Bürka'î ebr-i siyehdür yüzi mehtâbı için
Şeb-i yeldâ saçı fettân gözinün hâbı için¹⁰⁸

¹⁰⁰ Tahir, a.g.e., I, 94.

¹⁰¹ Eser üzerinde yapılan bir çalışma için bkz. Nuri Şimşekler, *Şahidi İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı Tenkitli Metin-Tahlil*, SÜSBE doktora tezi, Konya 1998.

¹⁰² Kılıç, a.g.t., s. 790; Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Beyânî, a.g.e., s. 135; Sâmî, a.g.e., IV, 2836; Tahir, a.g.e., I, 92; Naci, a.g.e., s. 324.

¹⁰³ Tahir, a.g.e., I, 93. Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, adıyla bu eser üzerinde doktora çalışması yapmıştır. (AÜSBE, Erzurum 1993).

¹⁰⁴ Canım, a.g.e., s. 320-321.

¹⁰⁵ Canım, a.g.e., s. 321.

¹⁰⁶ Kınalızâde, a.g.e, I, 510.

¹⁰⁷ Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Beyit için ayrıca bkz. Beyânî, a.g.e., s. 135; Şâhidî hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Çıpan *Muğlalı İbrahim Şahidi Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri Divân ve Gülşen-i Vahdet* (tenkitli metin), GÜSBE yüksek lisans tezi, Ankara 1985.

¹⁰⁸ Kınalızâde, a.g.e, I, 510; Beyânî, a.g.e., s. 135.

5. GÜNÂHÎ (ö. 988/1580)

Vardar Yenicesi'nden olan şairin adı Hasan olup, kaynaklarda kendisinden Hasan Efendi ve Hasan Dede şeklinde de sözedilmiştir.¹⁰⁹

Günâhî, yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Garîbî gibi, hayatının ilk döneminde hemşehrisi ve İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Usûlî aracılığı ile Gülşenîlikle tanışmıştır. İlk eğitimini Usûlî'den olan Günâhî, Usûlî'nin Mevlevîyye tarikatına duyduğu muhabbetten etkilenmiş ve daha sonra Mevlevîliğe intisâb etmiştir.¹¹⁰

Şairimiz, Edirne Mevlevîhânesi'nde kendisi gibi Vardar Yeniceli olan Yusuf Sîneçâk (ö. 953/1546)'ın hizmetinde bulunmuş, talim ve terbiyesinden geçmiştir.¹¹¹ Kınalızâde, Günâhî'nin Sîneçâk'ın çalışkan ve özel bir öğrencisi olduğunu, ayrıca hocası tarafından ilgi ve itibar gördüğünü¹¹² ifade etmiştir. Ahdî'nin “*Hazret-i Molla Hüdâvendigârın âsitân-ı felek-medârına yüz sürüp...*”¹¹³ şeklindeki ifadesinden şairin Konya'daki Mevlânâ dergâhına da gittiği anlaşılmaktadır.

Günâhî, sık sık seyahatlere çıkmıştır. Bu hususta Kınalızâde, onun nehirler gibi daima dağ ve ovaları gezdiğini, “*hânkâh-ı dünyâ tekyegâh-ı bekâ* (daimi dayanılacak yer) *degildir.*” diyerek saba rüzgarı gibi bir yerde karâr kılmadığını ifade etmektedir.¹¹⁴ Esrâr Dede de onun farklı memleketleri gezerek, Mevlevî hânkâhlarında semâ' ve safâ ettiğini ifade etmektedir.¹¹⁵

Şair, 960/1552'de Mevlevî külâhı ile Gelibolu'ya gelmiş ve orada Husrevzâde Yusuf adlı bir şahısla dostluk kurmuştur.¹¹⁶ Şairin Gelibolu'ya gelişi (960/1552) şeyhi Sîneçâk'ın vefatından (953/1546) yedi yıl sonrasına

¹⁰⁹ Âlî, a.g.e., s. 265; Solmaz, a.g.e., s. 494; Kınalızâde, a.g.e., II, 823; Beyânî, a.g.e., s. 234; Esrâr Dede, a.g.e., s. 448; Tuman, a.g.e., II, 867.

¹¹⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 406.

¹¹¹ Beyânî, a.g.e., s. 234; Esrâr Dede, a.g.e., s. 451; “Günâhî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi-Devirler İsimler Eserler Terimler*, Dergâh Yay., İstanbul 1977-1990, III, 1979.

¹¹² Kınalızâde, a.g.e., II, 823.

¹¹³ Solmaz, a.g.e., s. 494.

¹¹⁴ Kınalızâde, a.g.e., II, 823.

¹¹⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 451.

¹¹⁶ Âlî, a.g.e., s. 265.

tekâbül etmektedir. Bir süre sonra memleketi Vardar Yenicesi civarındaki Selanik'e yerleşmiştir.¹¹⁷ Kaynaklarda şairin hacca gittiğine dair bilgi de yer almaktadır.¹¹⁸ En son Selanik'e yerleştiğine göre, onun seyahat halinde olduğu daha önceki bir dönemde Hacc'a gitmiş olması muhtemeldir. Şairin mesleği ile ilgili olarak görebildiğimiz kadarıyla sadece *Tuhfe-i Nâili*'de mutasarrıf olduğuna dair bir kayıt yer almaktadır.¹¹⁹ Günâhî, 988/1580 dolaylarında vefat etmiştir.¹²⁰

Günâhî'nin, önemli bazı şairlerle münasebetleri olduğu görülmektedir. Bunlardan biri şeyhi Yusuf Sineçâk'ın biraderi ve kendisi gibi Vardar Yenicali olan Hayretî (ö. 941/1534)'dir. Âlî, Günâhî ile Hayretî arasındaki ilişkiyi kafiye ile redifin kelimededen ayrı kalmamasına benzeterek, Günâhî'nin, "*Hayretî'nin kâfiye gibi mülâzım-ı yârı ve a'mâlîği hâlinde yanından ayrılmayan redîf-i gam-bârı*"¹²¹ olduğunu ifade etmiştir. Esrâr Dede de, onu Hayretî'nin hâldaşı¹²² olarak tavsif etmiştir.

Günâhî'nin irtibat kurduğu bir diğer şair de, yine kendisi gibi Vardar Yenicali olan Hayâlî (ö. 965/1557)'dir. Esrâr Dede, Günâhî'yi Hayâlî'nin "pâdaşı" olarak nitelendirmiştir.¹²³ Hayâlî ve Hayretî ile aralarında nazire, muhammes ve tesdîsler yazan şair,¹²⁴ Hayâlî Bey'in vefatına "*Âlem-i hisden Hayâlî gitdi âh*" tarihini (964/1556-57) düşürmüştür.¹²⁵

Şairin irtibat kurduğu bir diğer şair de İbrâhîm Gülşenî'nin halifelerinden Za'fi-i Gülşenî'dir. Esrâr Dede, Za'fi'nin Günâhî'nin terbiyesinden geçtiğini ve onunla münâzara ve müşâ'aralar gerçekleştirdiğini ifâde etmiştir.¹²⁶ Za'fi-i Gülşenî, şairin Usûlî'den sonra irtibat kurduğu Gülşeniyye tarikatına mensup ikinci şair olmuştur. Za'fi'nin hangi tarihte ve nerede Günâhî ile görüştüğü husûsu ile ilgili doğrudan bir kayıt yoktur. Ancak Günâhî, 960/1552'de Za'fi'nin memleketi olan Gelibolu'ya gittiğine göre,

¹¹⁷ Âlî, a.g.e., s. 265.

¹¹⁸ Kınalızâde, a.g.e., II, 823; Esrâr Dede, a.g.e., s. 451.

¹¹⁹ Tuman, a.g.e., II, 867.

¹²⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 451; Tuman, a.g.e., II, 867.

¹²¹ Âlî, a.g.e., s. 265.

¹²² Esrâr Dede, a.g.e., s. 451.

¹²³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 451.

¹²⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 451.

¹²⁵ Naci, a.g.e., s. 217.

¹²⁶ Esrâr Dede, a.g.e., s. 315.

birbirleriyle orada görüşmüş olmaları muhtemeldir. Esrâr Dede, her ne kadar Günâhî ve Za'fî arasında gerçekleşen müşâ'aralardan söz etmekte¹²⁷ ise de, biz araştırmalarımız esnasında bunun herhangi bir örneğine tesadüf etmedik.

Günâhî, maârif ve letâiften behredâr olan, zamanında hayli itibar bulan bir şairdir.¹²⁸ Ancak Âlî'nin verdiği bilgiye göre, Günâhî eser vermemiştir.¹²⁹ Esrâr Dede ise, Günâhî'nin kırkdan fazla kasîde ve na'tını gördüğünü ifade etmektedir.¹³⁰ Tezkirelerde şairin şiirleri pür-kâr ve ma'nîdâr olarak nitelendirilmiş, gazellerinde özel manalar, latîf-şîveler ve pâk-edâlar olduğu, rengîn ü âbdâr şiirlerinin, metîn ve belâgat-disâr sözlerinin olduğu, kasîde vadisinde yüksek olduğu, şiirlerinin çoğunun tasavvuf-âmîz ve mesel-engîz olduğu, şiirlerinin sûz-nâk ve elfâz ve edâsının pâk olduğu ifade edilmiştir.¹³¹

6. DERÛNÎ (ö. 992/1584-994/1586)

Şairimizden bazı kaynaklarda Dervîş Derûnî diğer bazılarında da Derûnî şeklinde söz edilmiş, ancak buralarda adına yer verilmemiştir.¹³²

Vardar Yenicesi'nden¹³³ olan Derûnî, daha hayatının ilk döneminde Gülşenîye tarikatı ile tanışmıştır. İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi olan ve kendisi de Vardar Yenice'li olan Usûlî (ö. 945/1538), daha evvel kendilerinden söz ettiğimiz Garîbî ve Günâhî'yi etkilediği gibi onu da etkilemiştir. Esrâr Dede, Usûlî'nin "*Tarîka-i Gülşenîye'den mevrûs-ı meşâyıhları olan* (şeyhlerine geçen) *aşk-ı Mevlânâ ile*" Vardar Yenicesi'ni bir Mevlevîhâne'ye döndürdüğünü, pek çok kişinin onun yanında *Mesnevî* ve *Ma'nevî*'yi kana kana okuduğunu belirttikten sonra, bu kişilerden biri olan Dervîş Derûnî'nin içinin ve dışının Mevlevîye tarikatına hizmet etme

¹²⁷ Esrâr Dede, a.g.e., s. 315.

¹²⁸ Kınalızâde, a.g.e., II, 823; Beyânî, a.g.e., s. 234.

¹²⁹ Âlî, a.g.e., s. 265.

¹³⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 449.

¹³¹ Âlî, a.g.e., s. 265; Solmaz, a.g.e., s. 494; Kınalızâde, a.g.e., II, 823; Esrâr Dede, a.g.e., s. 449.

¹³² Kılıç, a.g.t., s. 255; Solmaz, a.g.e., s. 303; Kınalızâde, a.g.e., I, 365; Esrâr Dede, a.g.e., s. 201; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1315, II, 327; Sâmî, a.g.e., III, 2136; Tuman, a.g.e., I, 275.

¹³³ Kılıç, a.g.t., s. 255; Solmaz, a.g.e., s. 303; Kınalızâde, a.g.e., I, 366; Esrâr Dede, a.g.e., s. 201; Süreyya, a.g.e., II, 327; Sâmî, a.g.e., III, 2136; Tuman, a.g.e., I, 275.

aşkı ile dolduğunu ve bunun üzerine Yusuf Sîneçâk (ö. 953/1546)'ın yanına giderek, onun hizmetinde ve sohbetinde bulunduğunu ifade etmiştir.¹³⁴ *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye* dışındaki kaynaklarda Usûlî'nin şair üzerindeki etkisinden söz edilmeyerek, onun Sineçâk'ın eğitiminden geçtiği hususunun belirtilmesiyle yetinilmiştir.¹³⁵

Derûnî'nin şeyhi olan Sîneçâk'ın, en geç kardeşi Hayretî'nin vefat ettiği 941/1535 yılında Konya'ya gidip Mevlevîliğe intisâb etmiş olması (bkz. Sineçâk kısmı), Derûnî'nin bu tarihten sonra Sineçâk'a bağlandığını göstermektedir. Bu da muhtemelen Sîneçâk'ın Edirne'de Murâdiye Mevlevîhânesi'nin başında bulunduğu sırada gerçekleşmiştir. Sineçâk'ın Mevlevî şeyhi olarak daha çok Edirne Muradiye Mevlevîhânesi'nde görev yapmış olması ve Edirne'nin Derûnî'nin memleketi olan Vardar Yenicesi'ne yakın olması, bizi bu kanaate sevk etmektedir. Şarin 945/1538'de ilk mürşidi Usûlî'nin vefatını müteakip Sîneçâk'ın yanına gitmiş olması da uzak bir ihtimal gibi görünmemektedir.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye ile *Tuhfe-i Nâilî*'de her ne kadar şairin 1060/1650 dolaylarında vefat ettiği söylenmişse de¹³⁶, bu doğru bir tarih olarak görünmemektedir. Zira şairin Usûlî'den istifade ettiğini göz önüne aldığımızda, onun Usûlî'nin vefat ettiği 945/1538 yılından daha erken bir dönemde doğmuş olduğu ortaya çıkmaktadır. Şayet Esrâr Dede'nin vefat tarihi olarak verdiği 1060/1650 tarihini doğru varsayacak olursak, şairin 112 yıldan daha fazla yaşadığı ortaya çıkacaktır ki bu uzak bir ihtimal olarak görünmektedir.

Öte taraftan Kınalızâde'nin şairden “*Bu eyyâmda bahr-i fenâyâ lenger salmış ve gavvâs-ı vücûdî bahr-i ademe dalmış kalmıştır.*”¹³⁷ şeklinde söz etmesi, onun Kınalızâde (ö. 1012/1603)'nin tezkiresini yazdığı 994/1586 yılından önce vefat ettiğini göstermektedir. Mehmed Süreyya ise şairin III. Murad devri (1574-1595) ortalarında öldüğünü ifade etmektedir.¹³⁸ Bu da 1584 dolaylarını göstermektedir. Şu halde şairin tahminen 992/1584-994/1586 yılları dolaylarında öldüğü söylenebilir.

¹³⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 201-202.

¹³⁵ Solmaz, a.g.e., s. 303; Süreyya, a.g.e., II, 327.

¹³⁶ Esrâr Dede, a.g.e., s. 202; Tuman, a.g.e., I, 275.

¹³⁷ Kınalızâde, a.g.e., I, 366.

¹³⁸ Süreyya, a.g.e., II, 327.

Şairin ne Gülşenîliğinden ne de Mevlevîliğinden söz etmeyn Kınalızâde, onun edebî ve ahlakî yönünü şu ifadeleriyle ciddi bir eleştiriye tabi tutmuştur: “*Küttâba lâzım olan ma’ârif ve kemâlde za’îf ve süst (gevşek) iken fenn-i muhâsebede ve ehz-i mâl-i harâm için mu’âhâde’e ve mübâlağada çâlâk ü cüst (çalışkan) idi. Acâib umûrdandır ki, Farsça bir beyti bin bir türlü yardım ile sökerken, Farsça lügat yazmaya cüret ve Kemâlpaşazâde’nin hakâyık ve dekâyıkını redde cesaret etmiştir.*”¹³⁹

Diğer kaynaklarda ise şaire herhangi bir eleştiri yöneltilmeyerek, onun ehl-i kalem zümresinden, devrinin zuraî ve şu’arâsından, nazma gönülden mâil, dervîş-meşreb, pak mezheb, tabiat-ı nazmiyyesinin güzel ve Farsça’ya hakim olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁰

7. ŞUHÛDÎ DEDE (ö. 1000/1591)

Şuhûdî şairimizin mahlası olup, kaynakların pek çoğunda kendisinden bu mahlası ile söz edilmiştir.¹⁴¹ Sadece *Mecelletü’n-Nisâb*’da şairin tam adı Seyyid Kasım Karamânî olarak verilmiştir.¹⁴² Muğlalı olan Şuhûdî, yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Şahidî Dede’nin oğludur. Şuhûdî, babasının 957/1550 yılında vefat etmesi üzerine onun yerine geçmiş ve kırk küsur sene Muğla Mevlevîhânesi’nde meşîhatlık makâmında bulunmuştur.¹⁴³ Esrâr Dede, Şuhûdî’nin Şahidî Dede’nin *Gülşen-i İrfân* isimli eserinin muhâtabı olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴

Uzun bir ömür süren Şuhûdî, 1000/1591 tarihinde Muğla’da vefat etmiş ve Muğla Mevlevîhânesi’nde defnedilmiştir.¹⁴⁵ Müstakîmzâde, Şuhûdî’nin dedesi Hudâyî’nin yanında medfûn olduğunu söylemektedir.¹⁴⁶

Şuhûdî’nin babası Şahidî Dede’nin Sultân Dîvânî’nin müntesibi olduğu ve Sultân Dîvânî’nin de İbrâhîm Gülşenî’yi Kahire’de iken hapisten

¹³⁹ Kınalızâde, a.g.e., I, 366.

¹⁴⁰ Kılıç, a.g.t., s. 255; Solmaz, a.g.e., s. 303.

¹⁴¹ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 280/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 253; Tahir, a.g.e., II, 259; Tuman, a.g.e., II, 514; “Şuhûdî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VIII, 183.

¹⁴² Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 280/b.

¹⁴³ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 280/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 253; Tahir, a.g.e., II, 259; Tuman, a.g.e., II, 514; “Şuhûdî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VIII, 183.

¹⁴⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 253.

¹⁴⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 253; Tahir, a.g.e., II, 259; Tuman, a.g.e., II, 514.

¹⁴⁶ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 280/b.

kurtardığına inanılan kişi olduğu, ayrıca İbrâhîm Gülşenî'nin halifelerinden Za'fî-i Gülşenî'nin Şuhûdî'nin babası Şâhidî'nin terbiyesinden geçtiği ve Şâhidî ile aralarında münâzara ve müşâaralar gerçekleştiği yukarıda geçmişti. Şu halde Şuhûdî, Gülşenîye tarikatına aşına bir çevrede yetişmiştir. Buna ilaveten, Esrâr Dede'den öğrendiğimize göre, İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Za'fî-i Gülşenî, Şâhidî'nin olduğu gibi oğlu Şuhûdî'nin de terbiyesinden geçmiştir. Za'fî-i Gülşenî, Şâhidî'nin 957/1550'de ölmesine tekaddüm eden bir zaman diliminde Muğla'ya gittiğine göre¹⁴⁷, Şuhûdî ile de bu sıralarda görüşmüş olmalı ve Şuhûdî'nin ilk postnişinlik yıllarına da şahitlik emiş olmalıdır.

Kaynaklarda Şuhûdî daha ziyade meşîhati ile ön plana çıkmış, şiir ve edebiyat yönü üzerinde durulmamıştır.¹⁴⁸

8. ARŞÎ (ö. 1000/1591)

Kendisinden Dervîş Arşî ya da Arşî Dede şeklinde söz edilen şairin ismine inceleyebildiğimiz kaynaklarda yer verilmemiştir. Arşî ise şairin şiirlerinde kullandığı mahlasıdır.¹⁴⁹

Aydın'ın Tire ilçesinden¹⁵⁰ olan Arşî'nin, başlangıçta ilim yolunu seçtiği ve "Molla" olarak tavsîf edildiği bilinmektedir.¹⁵¹ Ancak şair, daha sonra bu meslekten ferâgat etmiş, dervîşlik mesleğini seçerek Mevlevîliğe intisâb etmiş¹⁵² ve Muğla'da Şâhidî ve Şuhûdî'nin hizmetinde bulunmuştur.¹⁵³ Arşî, kendisi gibi Mevlevî bir şair olan ve yukarıda kendisinden söz ettiğimiz

¹⁴⁷ Esrâr Dede, a.g.e., s. 315.

¹⁴⁸ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 280/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 253-254; Tahir, a.g.e., II, 259; "Şuhûdî", *Türk Dili ve Edebiyâtı Ansiklopedisi*, VIII, 183.

¹⁴⁹ Kınalızâde, a.g.e, II, 623; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 316/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 359-360; Sâmi, a.g.e., IV, 3142; Tahir, II, 307-308; Tuman, a.g.e., II, 656.

¹⁵⁰ Kılıç, a.g.t., s. 582; Kınalızâde, a.g.e, II, 623; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 316/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Sâmi, a.g.e., IV, 3142; Tahir, II, 307; Tuman, a.g.e., II, 656.

¹⁵¹ Kılıç, a.g.t., s. 582; Kınalızâde, a.g.e, II, 623; Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Tahir, II, 308; Sâmi, a.g.e., IV, 3142.

¹⁵² Kınalızâde, a.g.e, II, 623; Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Sâmi, a.g.e., IV, 3142; Tahir, II, 308.

¹⁵³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Tahir, II, 307; "Arşî", *Türk Dili ve Edebiyâtı Ansiklopedisi*, I, 163.

Günâhî Dede (ö. 988/1580) ile de münâsebet geliştirmiştir.¹⁵⁴ Şair, Hayâlî Bey ile dostluk kurmuş ve aralarında bazı müşâ'aralar gerçekleşmiştir.¹⁵⁵ Hayâlî Bey'in vefatı için “*Sözü dilde Hayâlî gözde kaldı*”¹⁵⁶ tarihini (964/1556-57) düşüren Arşî olmuştur.

Şairimizin Gülşeniyye tarikatı ile olan irtibatı, İbrâhîm Gülşenî'nin halifelerinden olan Za'fî-i Gülşenî'nin, Esrâr Dede'nin tabiri ile onun terbiyesinden geçmesi şeklinde olmuştur.¹⁵⁷ Za'fî-i Gülşenî'nin de Dervîş Arşî gibi Şâhidî ve Şuhûdî dönemlerinde Muğla Mevlevîhânesi'nde bulunduğunu¹⁵⁸ göz önüne aldığımızda, her ikisinin birlikteliklerinin, Muğla Mevlevîhânesi'nde bulundukları sırada olduğu düşünülebilir.

Dervîş Arşî, bir süre seyahat ettikten sonra Mora yarımadasına yerleşmiştir.¹⁵⁹ Şairle aynı dönemde yaşayan Âşık Çelebî (ö. 979/1572), “*Ma'mûre-i Mora şehrlerinün gâh birinde gâh birinde olur.*”¹⁶⁰ diyerek onun Mora'daki hayat tarzına ilişkin canlı bir bilgi vermektedir. Şair, Mora'da bir tekyede ikamet etmekte iken 1000/1591 yılında vefat etmiştir.¹⁶¹

Kınalızâde'nin deyiimiyle “*şehbâz-ı tab'ını sahrâyı belâgata* (tab' doğanını belagat çölüne) *salmış*”¹⁶² olan Dervîş Arşî'nin bir şiir dîvânı vardır.¹⁶³ Esrâr Dede her ne kadar, şairin meşhur eserler yazmaya muvaffak olduğunu söylemişse ise de dîvânı dışında başka bir eser ismi vermemiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 359.

¹⁵⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Tahir, II, 308.

¹⁵⁶ Naci, a.g.e., s. 217.

¹⁵⁷ Esrâr Dede, a.g.e., s. 315.

¹⁵⁸ Esrâr Dede, a.g.e., s. 315.

¹⁵⁹ Kınalızâde, a.g.e, II, 623; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 316/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Sâmî, a.g.e., IV, 3142; Tahir, II, 308; Tuman, a.g.e., II, 656.

¹⁶⁰ Kılıç, a.g.t., s. 582.

¹⁶¹ Kınalızâde, a.g.e, II, 623; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 316/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Sâmî, a.g.e., IV, 3142; Tahir, II, 308; Tuman, a.g.e., II, 656.

¹⁶² Kınalızâde, a.g.e, II, 623.

¹⁶³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 359; Tuman, a.g.e., II, 656.

¹⁶⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 359.

9. BEKAYÎ (ö. 1000/1591)

Kaynaklarda tam künye olarak Abdülbaki el-Kefevî el-Mevlevî, Hatîbzâde Abdülbâkî Bekâyî Dede, Hatîpzâde Abdülbâkî, ya da Dervîş Bekâyî şeklinde tanıtılan şairin adı Abdülbaki'dir. Şair, adına nisbetle şiirlerinde Bekâî mahlasını kullanmıştır.¹⁶⁵

Kırım'ın Kefe şehrinden olan ve III. Murad döneminde (1574-1595) yaşayan Bekâyî, bir hatîbin oğlu olduğu için Hatîpzâde lakabı ile anılmıştır.¹⁶⁶

Kaynaklarda belirtildiğine göre Bekâyî, ilkin ilim tahsilinden geçmiştir.¹⁶⁷ İlmî yönü ile ilgili olarak Kınalızâde, onun ma'ârif-i cüz'iyede yed-i tûlâsının, yani tam ve çok geniş bilgisinin olduğunu¹⁶⁸, Esrâr Dede de usûl ve fûrû' merdiveninde en üst basamağa ulaştığını¹⁶⁹ ifade etmişlerdir.

Şair, eğitiminden sonra Gülşeniyye tarikatı ile irtibata geçmiş ve Kahire'ye giderek oradaki Gülşeniyye Âsitânesi'nde bir süre hizmet etmiştir.¹⁷⁰ Beyânî, onu Hânkâh-ı Gülşenî dervîşi olarak nitelendirmiştir.¹⁷¹ Bu hususta Esrâr Dede de, aşk ve muhabbet çengelinin kendisini Mısır tarafına çektiğini, Cenâb-ı Gülşenî'nin şeker gibi tatlı olan maârifinden şuhûd gül-şekerini tattığını ve uzun bir zaman hânkâh-ı Gülşeniyye'den aldığı ma'nevî zevkler ile mahv-ı vücûd ettiğini ifade etmiştir.¹⁷²

Kaynaklarda şairin doğrudan İbrâhîm Gülşenî ile irtibat kurduğuna ilişkin ifadelerin yer almaması ve İbrâhîm Gülşenî'nin vefatından (940/1534) 57 yıl sonra vefat etmiş olması, onun İbrâhîm Gülşenî'den sonra Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne gittiğini göstermektedir 940 yılından şairin vefat ettiği 1000/1591 yılına kadar Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'nde iki kişi

¹⁶⁵ Kınalızâde, a.g.e, I, 217-218; Beyânî, a.g.e., s. 46; Esrâr Dede, a.g.e., s. 57, 58, 60; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 144/b; Süreyya, a.g.e., II, 21; Tuman, a.g.e., I, 101.

¹⁶⁶ Kılıç, a.g.t., s. 198; Kınalızâde, a.g.e, I, 217; Esrâr Dede, a.g.e., s. 57; Sâmî, a.g.e., II, 1330; Süreyya, a.g.e., II, 21; Tuman, a.g.e., I, 101.

¹⁶⁷ Kılıç, a.g.t., s. 198; Kınalızâde, a.g.e, I, 217.

¹⁶⁸ Kınalızâde, a.g.e, I, 217.

¹⁶⁹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 57.

¹⁷⁰ Kılıç, a.g.t., s. 198; Kınalızâde, a.g.e, I, 217.

¹⁷¹ Beyânî, a.g.e., s. 46.

¹⁷² Esrâr Dede, a.g.e., s. 57-58.

görev yapmıştır. Bunlar İbrâhîm Gülşenî'nin oğlu Ahmed Hayâlî (ö. 977/) ve Ahmed Hayâlî'nin oğlu Ali Safvetî (ö. 1005/)’dir. Şairin vefat tarihi her iki dönemde de Kahire’deki Gülşeniyye Âsitânesi’ne gitmesine olanak sağlamaktadır.

Bekâyî, daha sonra Gülşeniyye tarikatından ayrılmış ve Mevlevîliğe intisâb etmiştir. Esrâr Dede, onun Gülşeniyye tarikatından istifade ettikten sonra Mevlevîliğe yönelişini, Mevlevîliğin Gülşeniyye tarikatı üzerindeki etkisi ile açıklamaktadır. Esrâr Dede “*ez-kadîm mevrûs-ı tarîka-i Gülşeniyye olan hubb-i hânedân-ı Mevlevîyye kendülerin cânib-i âstâne-i melâik-âşiyâne-i Cenâb-ı Pîr kuddise sırruhu ’l-münîre sevk*” ettiğini ifade etmiş ve şairin

Ez fuyûzât-ı ezel tâ be ebed muhtâcend
Bendeğân-ı der-i Mevlâ be der-i Mevlânâ

müeddâsınca (Konya’daki) Mevlevîyye dergâhına girdiğini, ma’nâ cihetinde Mevlevîyye tarikatı dervîşleri ile aynı düzeyde olduğunu ve oradaki hizmetini tamamladığını ifade etmiştir.¹⁷³

Şair, daha sonra da Şam Mevlevîhânesi’nde bir müddet Mesnevî-hân olarak görev yapmıştır.¹⁷⁴ Şairin görev yaptığı bu Mevlevîhâne bazı kaynaklarda vezir Mustafa Paşa’nın Mevlevîhânesi olarak geçmektedir.¹⁷⁵

Bekâî ile Şam’da arkadaşlık kurduğunu söyleyen tezkireci Kınalızâde, onun Mevlevîliğine hiç değinmeyerek, Gülşeniyye Hânkâhı’nda bir süre hizmet ettikten sonra Rum illerine seyahat ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁶ Şairin Rum illerine seyahate çıkması, onun Konya’daki Mevlânâ âsitânesine gidişine takâbül ettiğinden, Kınalızâde’nin bununla şairin Mevlevîliğini kastetmiş olması muhtemeldir. Kınalızâde, şairin Şam döneminden bahsederken de, onun Şam Mevlevîhânesi’nde bulunuşundan bahsetmemiş, sadece Şam’da kadı olduğunu belirtmekle yetinmiştir.¹⁷⁷ Sâmi ise, şairin

¹⁷³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 57-58.

¹⁷⁴ Beyânî, a.g.e., s. 46; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 144/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 58; Tuman, a.g.e., I, 101.

¹⁷⁵ Kınalızâde, a.g.e., I, 217; Sâmi, a.g.e., II, s. 1330.

¹⁷⁶ Kınalızâde, a.g.e., I, 217.

¹⁷⁷ Kınalızâde, a.g.e., I, 217.

tezkire sahibi Kafzade (ö. 1030/1621)'nin muâsırı ve dostu olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁸

Bekâî'nin ölüm tarihi hususunda kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. Esrâr Dede ve Tuman, onun 1000/1591 dolaylarında vefat ettiğini söylemişlerdir.¹⁷⁹ Mehmet Süreyya ise şairden Kefeli Mesnevîhân Hatîpzâde Abdülbâkî ve Şam Mevlevîhânesi Mesnevîhânı Bekai Çelebî şeklinde iki ayrı yerde söz etmiş ve her iki yerde de farklı ölüm tarihleri vermiştir. Süreyya'ya göre, bunlardan birincisi III. Murad (ö.1595) devri sonunda, ikincisi ise 1015/1606 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸⁰ Bu iki Bekâî'in aslında farklı şahıslar olmadıkları Süreyya'nın kendileri hakkında verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. III. Murad (ö.1595) devrinin sonu olarak verdiği vefat tarihi, Esrâr Dede'nin verdiği 1000/1591 tarihine de denk geldiği için, doğruya daha yakın görünmektedir.

Kaynaklarda şairin şiirleri hakkında pek yorum yapılmamıştır. Gördüğümüz kadarıyla sadece Esrâr Dede, "*Eş'âr ve ebyâtının hâlet ve safâsı vardır.*" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹⁸¹

10. VEHBÎ (ö. 1112/1700)

Şairin İbrahim olan adı, kaynaklarda tam künye olarak İbrahim Dede el-Mevlevî ya da Derviş İbrahim Efendi şeklinde geçmektedir. Vehbî ise şairin şiirlerinde kullandığı mahlasıdır.¹⁸²

Edirneli olan Vehbî, Edirne'de Murâdiye Mevlevîhânesi şeyhi olan Neşâtî Dede (ö. 1624)'nin öğrenciliğini yapmış,¹⁸³ Safâyî'nin deyimiyle

¹⁷⁸ Sâmî, a.g.e., II, s. 1330.

¹⁷⁹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 57-58; Tuman, a.g.e., I, 101.

¹⁸⁰ Süreyya, a.g.e., II, s. 21-22.

¹⁸¹ Kınalızâde, a.g.e., I, 217.

¹⁸² Adnan İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Salim Efendi*, AKMBY, Ankara 2005., s. 704; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî*, (haz. Pervin Çapan), AKMBY, Ankara 2005, s. 697-698; Esrâr Dede, a.g.e., s. 520; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 438/b; Tuman, a.g.e., II, s. 1179-1180.

¹⁸³ İnce, a.g.e., s. 704; Safâyî, a.g.e., s. 697; Esrâr Dede, a.g.e., s. 519-520; Tuman, a.g.e., II, s. 1179.

“*evâil-i hâlinde tahsîl-i kemâlât*”¹⁸⁴ etmiştir. Daha sonra Edirne’de Murâdiye Camii’nde uzun bir süre imamlık yapmıştır.¹⁸⁵

Vehbî, daha sonra tasavvufî bir sâikle imamlığı bırakmış ve kaynakların ittifakıyla Mevlevîyye tarikatına intisâb etmiştir. Ancak Safâyî, Vehbî’nin “*sâlîbe-i aşk-ı Hudâ ve cezebât-ı Mevlâ ile*” imamlık maaşını terk ettiğini söyledikten sonra, onun önce Edirne’de Gülşeniyye tarikatı şeyhi Mehmed La’lî Fenâî (ö. 1112/1701)’ye intisâb ettiğini, daha sonra arzû-yı seyâhat edip Konya’ya gittiğini ve Mevlevîye tarikatına instisâb ettiğini ifade etmektedir.¹⁸⁶ Salim ise, şairin Muradiye Camii imamı iken imâmeti terk ettiğini belirttikten sonra Gülşenîliğe intisâbına değinmeyerek, Konya’ya gittiğini ifade etmektedir.¹⁸⁷ Her iki rivâyeti mezcedecek olursak, şairin önce doğum ve görev yeri olan Edirne’de yaşayan Gülşeniyye tarikatı şeyhi Mehmed La’lî Fenâî yoluyla Gülşenîliğe, daha sonra Konya’ya giderek Mevlevîliğe intisâb ettiğine hükmedilebilir.

Şairin Konya’da intisâb ettiği postnişinin kimliği hususunda da farklı iki kayıt vardır: Sâlim ve Esrâr Dede’ye göre, şair Mevlânâ Âsitânesi’nde seccadenişin olan Şeyh Bostan Efendi’den¹⁸⁸, Safâyî’ye göre ise Çelebî Efendi’den inabet almıştır.¹⁸⁹ Ancak “Çelebî Efendi” kavramı, Konya Mevlevîhânesi postnişini için kullanılan genel bir niteleme olduğundan dolayı¹⁹⁰, bununla Şeyh Bostan Efendi’nin kastedilmiş olması gerekir.

Kaynakların ittifakla verdiği bilgilere göre, şair bir süre Konya’da kaldıktan sonra oradan ayrılarak, Mısır’a doğru yolculuğa çıkmış ve bu yolculuk esnasında 1112/1700’de vefat etmiştir.¹⁹¹ Ancak verilen detaylarda farklılıklar bulunmaktadır. Mesela Esrâr Dede, şairin 505/1111 tarihinde Bostân-ı Sâni’nin vefat etmesi üzerine “*fecî’a-i hicrânlarından*” sefere

¹⁸⁴ Safâyî, a.g.e., s. 697.

¹⁸⁵ İnce, a.g.e., s. 704; Safâyî, a.g.e., s. 697; Esrâr Dede, a.g.e., s. 519-520; Tuman, a.g.e., II, s. 1179.

¹⁸⁶ Safâyî, a.g.e., s. 697.

¹⁸⁷ İnce, a.g.e., s. 704.

¹⁸⁸ İnce, a.g.e., s. 704; Esrâr Dede, a.g.e., s. 519.

¹⁸⁹ Safâyî, a.g.e., s. 697.

¹⁹⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004, s.142.

¹⁹¹ İnce, a.g.e., s. 704; Safâyî, a.g.e., s. 698. Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 438/b; Esrâr Dede, a.g.e., s. 519; Tuman, a.g.e., II, s. 1180.

çıkıldığını belirterek, şairin yolculuk sebebini şeyhinin vefatı olarak,¹⁹² Safâyî ise bunu Hac olarak göstermektedir.¹⁹³ Esrâr Dede, Vehbî'nin Konya'dan çıktuktan sonra yolculuğu esnasında İskenderiyye'ye vardığını ve orada bulunan Gülşeniyye Hânkâhı'nda 1112/1700 tarihinde vefat ettiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴ Sâlim de Esrâr Dede gibi şairin Hac yolculuğundan söz etmeyerek, 1112/1700'de Kahire'ye seyahat ettiğini ve bu esnada öldüğünü ifade etmiş; ancak şairin ölüm yerini İskenderiye değil, Finike olarak vermiştir.¹⁹⁵ Şairin yolculuk nedeni olarak Hacc'a gidişini gösteren Safâyî ise, onun Hacc'ını eda ettikten sonra 1112/1700'de deniz üzerinden gelirken denizde boğularak öldüğünü söylemiştir.¹⁹⁶

Kaynaklarda şairin güzel şiirlere sahip pâk-güftâr bir şair olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁷ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'de Konya'da Gavsî Dede'ye gönderdiği Mevlevilik hakkındaki üç gazeline yer vermiştir.¹⁹⁸

11. ENÎS RECEB DEDE (ö. 1147/1734)

Kaynaklarda kendisinden Receb Enîs Dede ve Şeyh Enis şeklinde söz edilen şairin adı Recep, mahlası ise Enîs'tir. Edirneli olan olan şairimiz, Derviş Halil Efendi isimli bir zatın oğludur.¹⁹⁹

Gençlik yıllarında Edirne'den ayrılan Enîs, İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'ne yerleşmiş ve burada kırk sene Mesnevî-hân olarak görev yapan Şeyh Ahmedü'l-Kârî (ö. 1095/1683'ten önce)'nin yanında Mevleviyye tarikatına intisâb etmiştir.²⁰⁰ Uzun bir süre şeyhinin terbiyesinden geçen şair, Râmiz'in ifadesi ile ondan "*tahsîl-i ma'ârif-i bî-*

¹⁹² Esrâr Dede, a.g.e., s. 519.

¹⁹³ Safâyî, a.g.e., s. 698.

¹⁹⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 519.

¹⁹⁵ İnce, a.g.e., s. 704; Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 438/b. Tuman da şairin ölüm yeri olan Finike'yi vermiştir. (Bkz. Tuman, a.g.e., II, s. 1180)

¹⁹⁶ Safâyî, a.g.e., s. 698.

¹⁹⁷ İnce, a.g.e., s. 704; Safâyî, a.g.e., s. 698.

¹⁹⁸ Esrâr Dede, a.g.e., s. 519-520.

¹⁹⁹ Safâyî, a.g.e., s. 76; İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr*, (haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu), AKMB Yay., Ankara 1999, s. 24; Râmiz, *Âdâb-ı Zuraîfâ*, (haz. Sadık Erdem, AKMBY, Ankara 1994, s. 1; İnce, a.g.e., s. 175; Safâyî, a.g.e., s. 76; Esrâr Dede, a.g.e., s. 24; Tahir, a.g.e., I, 33; Tuman, a.g.e., I, 77.

²⁰⁰ Safâyî, a.g.e., s. 76; Esrâr Dede, a.g.e., s. 24; İnce, a.g.e., s. 176.

hisâb (sınırsız derecede bilgi tahsil)”²⁰¹ etmiştir. İsmail Belîğ, şairin ilim ve fazilet ile şöhret kazandığını²⁰²; Safâyî de onun “*ilm ü kemâl ile ma'mûr ve zühd ü salâh ile meşhûr, ma'ârif-i İlâhiyye'den âgâh* (haberdar)”²⁰³ olduğunu ifade ederek ondaki ilim ve zühd cihetlerine vurgu yapmışlardır.

Şair, mürşidinin vefatından sonra bir süre Konya'da Mevlânâ Âsitânesi'nde Mesnevî-hânlık yapmıştır.²⁰⁴ Bir ara Kasım Paşa Hânkâhı'nda çileye girmiş²⁰⁵ Edirne'de Murâdiye Mevlevîhânesi'nde Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1033/1624)'nin hizmetinde bulunmuş²⁰⁶ ve Râmiz'e göre 1085/1675²⁰⁷, Sâlim'e göre 1095/1684²⁰⁸ tarihinde Neşâtî Dede'nin yerine postnişîn olmuştur. Enîs Dede, Râmiz'e göre 60,²⁰⁹ Esrâr Dede'ye göre 50 yıl²¹⁰ bu görevi sürdürmüştür. Buradaki süre farkı, şairin postnişînliğe oturduğu yıl ile ilgili Râmiz ve Sâlim'in verdiği farklı tarihlerden kaynaklanıyor olmalıdır. Safâyî, tezkiresinde (bitiş tarihi: 1132/1720) şairin Edirne'de Muradiye Mevlevîhânesi'nde meşihat görevini yürüttüğünü ifade etmektedir.²¹¹

Şairin Edirne'deki bu uzun süreli Mevlevî şeyhliği bazı kaynaklarda onunla ilgili olarak verilen tek bilgi olmuştur.²¹² Edirne'de bulunduğu bu süre zarfında Çelebi-zâde Asım İsmail Efendi, Rağîb Paşa ve Hakîm-zâde Ali Paşa başta olmak üzere, dönemin pek çok meşhur şahsiyeti Enîs Dede'nin terbiyesinden geçmiştir.²¹³

Enîs Receb Dede'nin Gülşeniyye tarikatı ile olan irtibatı, Gülşeniyye tarikatının ikinci pîri olarak da nitelendirilen Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1151/1738) ile aralarında oluşan dostluk ve samimiyet hasebiyledir. Esrâr Dede'nin ifadeleri ile aktaracak olursak, Sezâyî-i Gülşenî, “*ibtidâ-yı zuhûrî ve nev-*

²⁰¹ Râmiz, a.g.e., s. 1.

²⁰² Belîğ, a.g.e., s. 24.

²⁰³ Safâyî, a.g.e., s. 76.

²⁰⁴ Râmiz, a.g.e., s. 2.

²⁰⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 24.

²⁰⁶ Esrâr Dede, a.g.e., s. 24.

²⁰⁷ Râmiz, a.g.e., s. 2.

²⁰⁸ İnce, a.g.e., s. 176.

²⁰⁹ Râmiz, a.g.e., s. 2.

²¹⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 24.

²¹¹ Safâyî, a.g.e., s. 76.

²¹² Belîğ, a.g.e., s. 24.

²¹³ Esrâr Dede, a.g.e., s. 24; Tahir, a.g.e., I, 32.

niyâzlığı hâlinde” Edirne’ye gelip Enis Recep Dede’nin sohbetlerine katılmış, bu vesile ile “*vâsıl-ı merâtib-i âliye*” olmuş, ömrünün sonuna kadar meclislerdeki sohbetlerinde ondan övgü ile bahsetmiş ve “*Eger Enis Dede sohbetine vâsıl olmasam nesyen mensiyyen* (tamamen unutulur) *kalurdum*” diyerek latîfe etmiştir.²¹⁴ Esrâr Dede, aralarında geçen latîfe, irşâd ve teslîmiyyetin müstakil bir eseri dolduracak kadar çok olduğunu ifade ettikten sonra şu anekdotu aktarmıştır:

Bir gece Sezâyî Efendi ve diğer sûfî/meşâyih bir mecliste sohbete dalmışlarken, keşf tarîkı üzerine Sezâyî Efendî, Mevlânâ’nın “*İzâ câ’er-Recebü tera’l-‘aceb*” şeklindeki ibaresini naklederek Enis Dede’nin cemiyete teşrif olacakların ima etmiş, mecliste hazır bulunanlar “*teb’îd-gûne*” (ihtimal vermeyerek) birbirleri ile bakışlırlarken, ansızın Enis Dede içeri girmiş ve “*Âferîn ibn Arab sad-âferîn ibn Arab*” mısraını okumuş ve mecliste hazır olanlar hayretler içerisinde kalmışlardır.²¹⁵

Aynı dönemde Edirne’de yaşayan Mevlevî Enis Receb Dede ile Gülşenî Şeyh Sezâyî Efendî arasındaki münâsebeti çok güzel ifade eden Râmiz de, Sezâyî Efendî’yi “*gölşen-i dilânın gonce-i ra’nâsı* (gönül bahçesinin güzel goncası)” ve Enis Receb Dede’yi de “*gülistân-ı irfânın andelîb-i şeydâsı* (irfân gül bahçesinin aşık bülbülü)” olarak nitelendirmiş ve Edirne’nin o dönemde bu ikisi sayesinde “*mahsûd-ı büldân-ı cihân ve mağbût-ı ravza-i rızvân*” (dünya şehirlerinin haset ettiği ve cennet bahçelerinin gıpta ettiği) bir şehir haline geldiğinin insanlar arasında hep söylenegeldiğini ifade etmiştir.²¹⁶

Enis Receb Dede, uzun bir ömür sürmüş ve yaşı sekseni aştığı halde vefat etmiştir.²¹⁷ Vefat tarihini Bursalı Mehmet Tahir 1145²¹⁸, Râmiz ve Tuman 1146²¹⁹, Esrâr Dede de 1147²²⁰ olarak vermektedirler. Şair, Edirne Mevlevihanesi’nde defnedilmiştir.²²¹ Râmiz’in ifadesine göre Edirne

²¹⁴ Esrâr Dede, a.g.e., s. 25-26.

²¹⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 25-26.

²¹⁶ Râmiz, a.g.e., s. 2.

²¹⁷ Râmiz, a.g.e., s. 2.

²¹⁸ Tahir, a.g.e., I, 32.

²¹⁹ Râmiz, a.g.e., s. 2; Tuman, a.g.e., I, 77.

²²⁰ Esrâr Dede, a.g.e., s. 26.

²²¹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 26; Tuman, a.g.e., I, 77.

Mevlevihanesi'ndeki hilafet kendisi ile son bulmuştur.²²² Şairimizin vefatı için pek çok tarih düşürülmüştür. Bunlardan Galatalı Hâfız'ın "*Kürsî-i cennette Mevlânâ Enîs olsun celîs*"²²³ mısraı son derece meşhurdur. Şairin vefatı için düşürülen aşağıdaki tarihlerden birincisi Seyyid Vehbi'ye, ikincisi de Feyzî'ye aittir:

Pîr Molla Celâle rûh-ı Enîs
Leb-i cûy-ı recebde ola celîs²²⁴

Gûş idüp fevtin didiler Feyziyâ târîhini
Gülşen-i lâhûta göçdün âh Mevlânâ Enîs²²⁵

Tezkireciler, müretteb bir şiir dîvânına da sahip olan²²⁶ Enis Receb Dede'nin şiirlerinin edebî değeri üzerinde bir takım fikirler yürütmüşlerdir. Sâlim, şairin şiirlerinin inşâsından daha fazla olduğunu belirttiikten sonra, şiirde tam ve çok geniş bilgisinin olduğunu, ayrıca şiirlerinin gayet "*mazmûndâr/mazmunlu*" ve her lafzının "*âbdâr/manalı*" olduğunu ifade etmiştir. Sâlim, ayrıca şairin şiirlerinin tasavvufî manalar açısından da doyurucu olduğu üzerinde durmuştur.²²⁷ Râmiz ise şairin şiir ve inşâda mümtaz bir tabiatının olduğunu ve kaleminin "*kasbu's-sabkî'l-i'câz*", yani i'câzda ön safta olduğunu ifade etmiştir.²²⁸ Bu hususa binâen olmalıdır ki Esrâr Dede, Enîs Divânı'nın meşhur ve eserlerinin tarikat mensuplarının mecmualarında yaygın olarak yer aldığını söylemektedir.²²⁹

Bir diğer özelliği olarak şairin "*Fârisî-dân-ı yegâne/biricik Farsça uzmanı*" ve "*Mesnevî-hân-ı hânkâh-ı zamâne/döneminin Mesnevîhânı*"²³⁰

²²² Râmiz, a.g.e., s. 2.

²²³ Râmiz, a.g.e., s. 2; Esrâr Dede, a.g.e., s. 26; Tahir, a.g.e., I, 32.

²²⁴ Râmiz, a.g.e., s. 2.

²²⁵ Esrâr Dede, a.g.e., s. 26.

²²⁶ Râmiz, a.g.e., s. 3; Esrâr Dede, a.g.e., s. 26; Tahir, a.g.e., I, 32; Tuman, a.g.e., I, 78.

²²⁷ İnce, a.g.e., s. 176.

²²⁸ Râmiz, a.g.e., s. 3.

²²⁹ Esrâr Dede, a.g.e., s. 28.

²³⁰ Safâyî, a.g.e., s. 76.

olduğu Safâyî Tezkiresi'nde belirtilmektedir. Nitekim Bursalı M. Tahir'den öğrendiğimize göre, şair Mevlânâ'nın bazı gazellerini de şerh etmiştir.²³¹

B. DEĞERLENDİRME

1. İRTİBATIN GERÇEKLEŞTİĞİ DÖNEMLER

İncelediğimiz Mevlevî şairleri yaşadıkları asırlara göre tasnif edecek olursak, dokuz tanesinin XVI, birer tanesinin de XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşadıkları görülecektir.

XVI. yüzyılda yaşayanlar, Semâ'î Sultân Dîvânî (ö. 936/1529) Yusuf Sineçâk (ö. 953/ö. 1546) Garîbî (ö. 954/1547) Şâhidî Dede (ö. 957/1550), Günâhî (ö. 988/1580), Derûnî (ö. 992/1584-994/1586 arası) Şuhûdî Dede (ö. 1000/1591) Arşî (ö. 1000/1591) ve Bekayî (ö. 1000/1591)'dir.

XVI. yüzyıldan sonra yaşayan iki şairimiz vardır: Bunlardan Vehbî (ö. 1112/1700) XVII. yüzyılda, Enis Receb Dede (ö. 1147/1734) ise XVIII. yüzyılda yaşamıştır.

Mevlevî şairlerin kendileri ile irtibata geçtikleri altı Gülşenî şair açısından baktığımızda, bunlardan İbrâhîm Gülşenî (ö. 940/1534), Usûlî (ö. 945/1538), Ahmed Hayâlî (ö. 977/) ya da Ali Safvetî (ö. 1005/) ve Za'fî-i Gülşenî'nin XVI. yüzyılda; La'li Mehmed Fenâî (ö. 1112/1701)'nin XVII. yüzyılda ve Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1151/1738)'nin de XVIII. yüzyılda yaşadıkları görülecektir.

Görüldüğü gibi XVI. yüzyılda dokuz Mevlevî şair, dört Gülşenî şair ile irtibata geçmiştir. Başka bir ifade ile, on bir Mevlevî şairden dokuzunun, altı Gülşenî şairden dördü ile vuku bulan irtibatları bu yüzyıldadır. Buradan da özellikle Gülşeniyye tarikatının kuruluş yüzyılı olan XVI. yüzyılda Mevlevî şairler ile Gülşenîler arasında ciddi bir ilişkinin kurulduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

²³¹ Tahir, a.g.e., I, 32. Şair hakkında geniş bilgi için şu iki çalışmaya bakılmalıdır: Adem Ceyhan, *Enis Receb Dede Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri*, Marmar Üniv. SBE, İstanbul 1990; Halil Güntan, *Receb Enis Dede (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniv. SBE., yüksek lisans tezi, Konya 1990.

2. İRTİBAT HALİNDE BULUNULAN GÜLŞENÎ ŞAHSİYETLER

a) İbrâhîm Gülşenî (ö. 940/1534)

İncelediğimiz şairlerden iki tanesinin irtibatı, bizzat Gülşeniyye tarikatının kurucu pîri İbrâhîm Gülşenî (ö. 940/1534) ile. Bunlardan Semaî Sultan Dîvânî (ö. 936/1529), Afyonkarahisar'dan Kahire'ye giderek İbrâhîm Gülşenî'yi zindandan kurtaran ve İbrâhîm Gülşenî'ye Mevlevîlik tarikatını veren kişi olarak bilinmektedir. İlk karşılaşmalarında karşılıklı olarak söyledikleri şiirler meşhurdur.

İbrâhîm Gülşenî ile irtibata geçen ikinci şair ise, Yusuf Sîneçâk (ö. 953/1546)'tır. Sîneçâk, başlangıçta İbrâhîm Gülşenî'ye intisâb etmiş, ondan halifelik bile almış, ancak daha sonra Mevlevîliğe bağlanmıştır.

b) Usûlî (ö. 945/1538)

Vardar Yenicali olan Usûlî (ö. 945/1538), Kahire'ye giderek İbrâhîm Gülşenî'ye bağlanmış, daha sonra memleketine dönerek Gülşenîliği yaymış olan önemli bir mutasavvıf şairdir. Usûlî de şeyhi İbrâhîm Gülşenî gibi Mevlevîliğin etkisinde kalan bir şair olup, o bu yönüyle yanında yetişen bazı şairleri de etkilemiştir. İşte incelediğimiz şairlerden üç tanesi, ilkin Usûlî'nin yanında yetişen, ancak daha sonra Mevlevîliğe geçen şairlerdir. Bunlar Garîbî (ö. 954/1547), Günâhî (ö. 988/1580) ve Derûnî (ö. 992/1584-994/1586)'dir. Usûlî'nin etkisi ile Mevlevîliğe muhabbet duyan bu her üç şair de, kendileri gibi Gülşenîlikten Mevlevîliğe geçmiş olan Yusuf Sîneçâk (ö. 953/1546)'ın yanına gidip onun hizmetinde bulunmuşlardır. Sîneçâk'ın da daha önceden Gülşeniyye tarikatından ayrılıp Mevlevîliğe geçtiğini göz önüne aldığımızda, daha da ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan Günâhî (ö. 988/1580) aynı zamanda İbrâhîm Gülşenî'nin bir diğer halifesi Za'fî-i Gülşenî ile de irtibata geçmiştir.

c) Za'fî-i Gülşenî (ö. 974-978/1566-1570)

Za'fî-i Gülşenî, İbrâhîm Gülşenî'nin Gelibolulu bir halifesidir. İncelediğimiz Mevlevî şairlerden Za'fî-i Gülşenî ile irtibatı olanlar, Şâhidî Dede (ö. 957/1550) Şuhûdî Dede (ö. 1000/1591) Günâhî (ö. 988/1580) ve Dervîş Arşî (ö. 1000/1591)'dir (dört şair).

d) Ahmed Hayâlî (ö. 977/1569) ya da Ali Safvetî (ö. 1005/1596)

Ahmed Hayâlî, İbrâhîm Gülşenî'nin oğlu, Ali Safvetî de Ahmed Hayâlî'nin oğludur. İncelediğimiz şairlerden Bekâyî, İbrâhîm Gülşenî'den sonra Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne gitmiştir. İbrâhîm Gülşenî'nin

vefat ettiği 940/1534 yılından şairin vefat ettiği 1000/1591 yılına kadar, Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'nde Ahmed Hayâlî ve Ali Safvetî meşihat görevinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla Bekâyî'nin, Ahmed Hayâlî ya da Ali Safvetî döneminde Gülşeniyye Âsitânesi'nde bulunduğu ve bunlarda biri ile irtibata geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

e) La'li Mehmed Fenâî (ö. 1112/1701)

La'lî Mehmed Fenâî, Edirne'deki bir Gülşeniyye tarikatı şeyhidir. İncelediğimiz şairlerden Vehbî (ö. 1112/1700) başlangıçta Fenâî'ye bağlanmış, ancak daha sonra Mevlevîliğe geçmiştir.

f) Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1150/1738)

Gülşeniyye tarikatının ikinci pîri olarak da nitelendirilen Sezâyî-i Gülşenî ile, Mevlevî Enîs Receb Dede (ö. 1147/1734)'nin irtibatı gerçekleşmiştir.

3. İRTİBATIN GERÇEKLEŞTİĞİ YERLER

a) Kahire

İncelediğimiz şairlerden üç tanesinin Gülşeniyye tarikatı ile olan irtibatı Kahire'de gerçekleşmiştir. Bunlar Semaî Sultan Divânî (ö. 936/1529), Yusuf Sineçak (ö. 953/ö. 1546) ve Derviş Bekâyî (ö. 1000/1591)'dir. Bunlar'dan Semâ'î, İbrâhîm Gülşenî'yi zindandan kurtarmak için Kahire'ye gitmiş, Yusuf Sineçak Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne gidip İbrâhîm Gülşenî'den hilafet almış, Bekâyî de, İbrâhîm Gülşenî'nin ölümünden sonra Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'nde bulunmuştur.

b) Muğla

İncelediğimiz şairlerden, üç tanesinin Gülşeniyye tarikatı ile olan irtibat yeri Muğla'dır. İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Za'fî-i Gülşenî, Muğla Mevlevîhânesi'nde Şâhidî, Şuhûdî ve Arşî ile birlikte bulunmuştur.

c) Vardar Yenicesi

İncelediğimiz şairlerden üç tanesi Vardar Yenicesi'nde Gülşeniyye tarikatı ile irtibata geçmiştir. Bunlar Derviş Garîbî (ö. 954/1547), Günâhî (ö. 988/1580) ve Derviş Derûnî (ö. 1060/1650)'dir. Her üçü de Vardar Yeniceli olan bu şairlerin, kendileri gibi aynı şehirden olan İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Usûlî ile irtibatları hasıl olmuştur.

d) Edirne

Şairlerimizden iki tanesi Edirne’de Gülşeniyye tarikatı ile irtibat halinde olmuşlardır. Bunlardan Derviş Vehbî (ö. 1112/1700), hayatının ilk döneminde Şeyh Âşık Musa Dergahı’nda şeyhlik yapan La’li Mehmed Fenâî (ö. 1112/1701)’ye bağlanmıştır. Enis Receb Dede (ö. 1147/1734) de Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1151/1738) ile Edirne’de dostluk kurmuştur.

e) Gelibolu

Gelibolu, irtibat yerlerinden bir tanesi olması kuvvetle muhtemel olan bir şehirdir. incelediğimiz şairlerden Günâhî’nin İbrâhîm Gülşenî’nin halifesi Za’fi-i Gülşenî ile irtibat kurduğu kesin olmakla beraber, bu irtibatın vuku bulunduğu yer hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Ancak Günâhî, 960/1552’de Mevlevî külâhı ile Za’fi’nin memleketi olan Gelibolu’ya gittiğine göre, orada birlikte bulunmuş olmaları muhtemeldir. Bu açıdan Gelibolu’da irtibat kurulmuş olduğuna muhtemel bir gözle bakıyoruz.

İçinde irtibatın vuku bulunduğu şehirlere genel olarak baktığımızda, Kahire, Muğla ve Vardar Yenicesi’nde üçer, Edirne’de iki ve Gelibolu’da bir Mevlevî şairin Gülşenîler ile irtibata geçtiği görülmektedir.

4. İRTİBATIN ŞEKLİ

a) İkili İlişki Şeklindeki İrtibat

İncelediğimiz Mevlevî şairlerden altı tanesi, ikili ilişkiler şeklinde Gülşenîler ile irtibat halinde olmuşlardır. Bunlardan dört tanesinin (Şâhidî, Şuhûdî, Arşî ve Günâhî), İbrâhîm Gülşenî’nin halifesi Za’fi-i Gülşenî ile irtibatları hasıl olmuştur. Önemli bir Mevlevî şeyhi olan Şâhidî’nin sohbetlerinde Za’fi-i Gülşenî de bulunmuş ve her ikisi arasında karşılıklı şiir yazışmaları gerçekleşmiştir. Şuhûdî ve Arşî Za’fi-i Gülşenî’yi tasavvufî eğitimden geçirmişlerdir. Günâhî de Za’fi-i Gülşenî’yi tasavvufî eğitimden geçirmiş ve her ikisi arasında karşılıklı şiir yazışmaları gerçekleşmiştir.

Semaî Sultan Dîvânî, Kahire’ye giderek orada hapiste bulunan İbrâhîm Gülşenî’yi hapisten kurtarmış ve ona Mevlevîlik tarikatını vermiştir. Semaî’nin İbrâhîm Gülşenî ile olan bu gizemli ilişkisi, her iki tarikat arasındaki ilişkilerin gelişmesinde büyük bir role sahip olmuştur.

Enis Receb Dede’nin (ö. 1147/1734) Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1151/1738) ile irtibatı, Edirne’ye gelip yerleşen Sezâyî-i Gülşenî’nin ilkin Enis Receb Dede’nin yanına gitmesi ve sohbetlerine katılması ile başlamış, daha sonra

aralarında çok ciddi bir dostluk ve samimiyet gelişmiştir. Öyle ki Esrâr Dede, aralarında geçen latife, irşâd ve teslîmiyyetin müstakil bir eseri dolduracak kadar çok olduğunu ifade etmiştir.

b) Gülşenîlikten Mevlevîliğe Geçiş Şeklindeki İrtibat

İncelediğimiz Mevlevî şairlerden altı tanesi, ilkin Gülşeniyye tarikatını tanımışlar, daha sonra da Mevlevîliğe bağlanmışlardır. Bunları da iki kısma ayırıyoruz:

ba) Gülşeniyye Tarikatına İntisâbları Gerçekleştikten Sonra Mevlevîliğe Bağlananlar

İncelediğimiz şairlerden Gülşeniyye tarikatına intisâb edip daha sonra Mevlevîliğe bağlananların sayısı üçtür: Yusuf Sineçak (ö. 953/1546) ilk başta Kahire'ye giderek İbrâhîm Gülşenî'ye intisâb etmiş, ondan hilafet almış, ancak daha sonra Mevlevîliğe bağlanmıştır. Derviş Bekayî (ö. 1000/1591) başlangıçta Kâhire'deki Gülşenî Hânkâhı dervîşi iken, daha sonra Mevlevîliğe bağlanmıştır. Derviş Vehbî (ö. 1112/1700) ise, imamlığı terk ederek tasavvufa ilk adım attığında, önce Edirne'de Gülşeniyye tarikatı şeyhi Mehmed La'lî Fenâî (ö. 1112/1701)'ye intisâb etmiş, ancak daha sonra Mevlevîliğe geçmiştir.

bb) İlkin Gülşeniyye Tarikatını Tanıdıktan Sonra Mevlevîliğe Bağlananlar

Bu guruptaki şairler, Mevlevîlikten önce Gülşeniyye tarikatını tanımış olmakla beraber, bunun intisap düzeyinde olup olmadığını bilmiyoruz. Bunlar Derviş Garibî (ö. 954/1547), Günâhî (ö. 988/1580) ve Derviş Derûnî (ö. 1060/1650)'dir. Her üçü de Vardar Yenice'li olan bu şairler, ilk başta kendileri gibi aynı şehirden olan İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Usûlî'nin eğitiminden geçmişler, daha sonra Usûlî'de var olan Mevlevîyye tarikatı muhabbeti sonucunda kendileri de bu tarikata muhabbet duymuşlar ve nihayet Vardar Yenicesi'nden ayrılarak Mevlevîliğe intisâb etmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada ele alınan on bir Mevlevî şairin ortak yönü, Gülşeniyye tarikatına mensup şahsiyetlerle bir şekilde irtibat içerisine girmiş olmalarıdır. Hiç şüphesiz bu hususiyeti haiz Mevlevî şairler, tesbit ettiklerimizle sınırlı değildir. Zira bu çalışmada Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'sinde Gülşenîlerle irtibatı olduğu söylenen şairlerle sınırlı kalmıştır. Ancak bu bile, her iki tarikat arasındaki ilişkinin önemli bir boyutta olduğunu ortaya koymakta ve her iki tarikat arasında diğer tarikatlar arasında var olandan daha farklı ve daha özel bir ilişkinin olduğu tezini doğrulamaktadır.

Çalışmada ele alınan Mevlevî şairlerin kendileri ile irtibata geçtikleri Gülşenî şahsiyetlerin de aynı zamanda şair oldukları ortaya çıkan ilginç bir husustur. Bunlar İbrâhîm Gülşenî (ö. 940/1534), Usûlî (ö. 945/1538), Za'fî-i Gülşenî (ö. 974-978/1566-1570), Ahmed Hayâlî (ö. 977/1569) ya da Ali Safvetî (ö. 1005/1596), Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1150/1738) ve La'li Mehmed Fenâî (ö. 1112/1701)'dir. Bu da şiirin her iki tarikatta da baskın bir öğeyi oluşturduğunu ve aynı meslek erbabının her iki tarikatta da mevcudiyetinin, aralarındaki irtibatın gelişmesine katkı sağladığını göstermektedir.

Bu çalışma ile ortaya çıkan bir husus da, on bir Mevlevî şairden dokuzunun (Semâ'î Sultân Dîvânî, Yusuf Sineçâk, Garîbî, Şâhidî, Günâhî, Derûnî, Şuhûdî, Arşî ve Bekayî), altı Gülşenî şairden dördü (İbrâhîm Gülşenî, Usûlî, Za'fî-i Gülşenî, Ahmed Hayâlî ya da Ali Safvetî) ile XVI. yüzyılda irtibata geçmiş olmalarıdır. Bu demektir ki, Gülşeniyye tarikatının kuruluş yüzyılı olan XVI. yüzyıl, her iki tarikat arasındaki irtibatın zirvede olduğu bir dönemdir. Bunun nedeni Gülşenîlerin piri İbrâhîm Gülşenî ve halifesi Usûlî başta olmak üzere, bu dönemdeki Gülşenîlerin kendilerini Mevlevîliğe yakın hissetmeleridir. İncelediğimiz şairlerden Vehbî (ö. 1112/1700) XVII. yüzyılda Edirne'deki Gülşenî şeyhi La'li Mehmed Fenâî ile; Enîs Receb Dede (ö. 1147/1734) de XVIII. yüzyılda Gülşeniyye tarikatının ikinci pîri olarak da nitelendirilen Sezâyî-i Gülşenî (ö. 1150/1738) ile irtibat halinde olmuştur.

Çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuç, altı Mevlevî şairin Mevlevîliğe intisâb etmeden önce, Gülşeniyye tarikatına ya intisablı ya da ilkin bu tarikatla tanışmış olduklarının ortaya çıkmasıdır. Birinci gruba giren şairler, Yusuf Sineçâk (ö. 953/1546), Bekayî (ö. 1000/1591) ve Vehbî (ö. 1112/1700); ikinci gruba giren şairler ise, Garîbî (ö. 954/1547), Günâhî (ö.

988/1580) ve Derûnî (ö. 1060/1650)'dir. Bu kadar kişinin Gülşeniyye tarikatı üzerinden Mevlevîliğe geçiş yapmalarının tek izahı, bunların Gülşenî şahıslarda Mevlevîliğe ait unsurları görmeleridir. Kahire'ye gidip İbrâhîm Gülşenî'ye intisâb eden ve hatta ondan hilafet alan Yusuf Sîneçâk'ın daha sonra Mevlevîliğe geçişinde, Kahiredeki Gülşeniyye Âsitânesi'nde Mevlevîler için ilave hücrelerin inşa edilmiş olmasının, ya da orada *Ma'nevî*'nin yanında *Mesnevî*'nin de okunmasının etkisi mutlaka olmuştur. Aynı mülahazayı İbrâhîm Gülşenî'nin ölümünden sonra Kahire'deki Gülşeniyye Âsitânesi'ne giden ve daha sonra oradan dönüp Mevlevîliğe bağlanan Bekâyî için de rahatlıkla söyleyebiliriz. Garîbî, Günâhî ve Derûnî'nin İbrâhîm Gülşenî'nin halifesi Usûlî'deki Mevleviyye muhabbetinin onlara da sirayet etmesi sonucu Mevleviyye tarikatına intisâb etmeleri de bunu göstermektedir.

Bu şairlerden özellikle Garîbî, Günâhî ve Derûnî'deki ortak hususiyetler dikkat çekicidir. Zira her üçü de ilkin hemşehrileri olan Usûlî aracılığı ile Vardar Yenicesi'nde Gülşenîliği tanımışlar, sonra da Yusuf Sîneçâk ile Edirne'de Mevlevîliğe adım atmışlardır. Vardar Yenicesi'nden Edirne'ye olan bu yöneliş, her iki tarikatın o dönemde Balkanlar'da önemli bir yayılma alanı bulduğunu da göstermektedir. Vardar Yenicesi ve Edirne dışında şairler arasında irtibatın gerçekleştiği diğer merkezler ise Gülşeniyye tarikatının ilk âsitânesinin bulunduğu Kahire, Muğla ve Gelibolu'dur.

Çalışmanın derinleştirilmesi ile Gülşeniyye tarikatının kuruluşundan günümüze kadar geçen süre zarfında konuyla ilgili daha pek çok şahıs ve merkezin ortaya çıkacağı ve konu üzerinde daha pek çok analizin yapılabileceği şüphesizdir.

KAYNAKÇA

- Adak**, Abdurrahman, *Za'fî-i Gülşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının İncelenmesi*, AÜSBE doktora tezi, Ankara 2006.
- Âli**, Gelibolulu, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (haz. Mustafa İSEN), AKM Yay., Ankara 1994.
- Azamat**, Nihat, "Dîvâne Mehmed Çelebî", *DİA.*, (IX, 435-436), İstanbul 1994.
- Belîğ**, İsmail, *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, (haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu), AKM Yay., Ankara 1999.
- Beyanî**, Mustafa b. Cârullâh, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (haz. İbrahim Kutluk), TTK Yay., Ankara 1997.
- Canım**, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* (İnceleme-Metin), AKM Yay., Ankara 2000.
- Cebecioğlu**, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004.
- Çelebioğlu**, Amil, "XIII-XV (İlk Yarısı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998.
- Esrar Dede**, *Tezkire-i Şu'arâ-i Mevlevîyye* (haz. İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- Güzel**, Ahmet, "Mevlânâ'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", *İstem*, 5/10, (169-190), 2007.
- Hayâlî**, *Dîvân*, (haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara 1992.
- İnce**, Adnan, *Tezkiretü's-Şu'arâ Salim Efendi*, AKMBY, Ankara 2005.
- İpekten**, Haluk, (M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey), *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1988.
- Haluk, (M. İsen, F.Kılıç, İ. H.Aksoyak, A. Eyduran), *Şâir Tezkireleri*, Grafiker Yay. Ankara 2002.
- İsen**, Mustafa, *Usûlî Hayâtı Sanatı ve Dîvânı*, AÜFE Yay., Erzurum 1988.
- Kara**, Mustafa, "Gülşeniyye", *DİA*, (XIV, 256-259), İstanbul 1996.

- Kılıç**, Filiz, *Âşık Çelebî Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme, Tenkitli Metin*, (GÜSBİ, Doktora Tezi) Ankara 1994.
- Kılıç**, Mahmut Erol, *Sûfî ve Şiir*, İnsan Yay., İstanbul 2005.
- Kınalı-Zade, Hasan Çelebî**, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, (haz.İbrahim Kutluk), T.T.K. Yay., Ankara 1989.
- Konur, Himmet**, *İbrâhîm-i Gülşenî-Hayâtı, Eserleri, Tarîkatı*, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- La'î**, Mehmed Fenâî, *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr-i Gülşenî*, Dârut'-Tibâ'ti'l-Âmire, İstanbul 1289.
- Mehmed Şükrî b.İsmâîl**, *Silsile-nâme-i 'Aliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye*, Hacı Selîm Ağa Ktp., Hüdâî Efendi, no.1908.
- Mehmed Tahir**, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, (I-III), (Tıpkıbasım), Bizim Büro Yay., Ankara 2000.
- Muhyî-i Gülşenî**, *Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî*, (Yayınlayan: Tahsin Yazıcı), TTK Yay. Ankara 1982.
- Müstakîmzâde**, *Mecelletü'n-Nisâb*, Kültür Bak. Yay. Tıpkıbasım, Ankara 2000.
- Nâcî**, Muallim, *Osmanlı Şâirleri*, (haz.Cemâl Kurnaz), Akçağ. Ankara 2000.
- Ocak**, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler*, TTK, Ankara 1999.
- *Osmanlı Toplumunda Zındıklıklar ve Mülhidler*, TVYY, İstanbul 2003.
- Râmiz**, *Âdâb-ı Zurfâ*, (haz. Sadık Erdem, AKMBY, Ankara 1994
- Safâyî**, Mustafa, *Tezkire-i Safâyî*, (haz. Pervin Çapan), AKMBY, Ankara 2005.
- Sâlih**, *Menâkıb-ı Evliyâ-yı Mısır*, Bulak 1262.
- Sâmî**, Şemseddîn, *Kâmûsu'l-A'lâm*, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996.
- Solmaz**, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*, AKM Yay., Ankara 2005.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1315.

TDEA: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi - Devirler İsimler Eserler Terimler*, (I-VII), Dergâh Yay., İstanbul 1977-1990.

Tuman, Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (I-II), (haz.Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001.

Vassaf, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (I-V), (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006.

Azamat, Nihat, "İbrâhîm-i Gülşenî", *DİA.*, (XXI, 301-304), İstanbul 2000.

Öztürk Ali, "Halvetiyye Tarikatına Mensup XVI. Yüzyıl Dîvân Şâirleri Üzerine Bir İnceleme", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, (6/15), Ankara 2005.

Za'fî, *Dâvân*, Millet Ktp., Ali Emîrî Manzûm Eserler, no. 254.

Za'fi-i Gülşenî, Gülşeniyye tarikatının XVI. yüzyılda yaşamış kurucu temsilcilerinden olup, hem mensur hem de manzum eserler vermiş önemli bir mutasavvıf ve edebiyatçıdır. Rume-
li'den Mısır'a Za'fi-i Gülşenî: XVI. Yüzyıl Osmanlı Tasavvuf Edebiyatının Gezgin Bir Şairi isimli çalışmamızda tesbit ettiğimiz üzere, Za'fi Gülşenilik'ten Mevleviliğe, Melamilikten Bektaşiliğe, Çağatayca'dan denizcilik terimlerine kadar dönemindeki tasavvuf ve edebiyat akımlarının temel özelliklerini üzerinde taşımaktadır.

Bu kitapta, Za'fi'nin edebi yönü, edebiyat kaynaklarındaki durumu ve Gülşenilik tarikatının kuruluş döneminde Mevlevilik tarikatı ile ilişkisi gibi kimi hususlar daha ele alınarak konunun daha da geliştirilmesine çalışılmıştır. Bu çerçevede kitapta ilk olarak Za'fi-i Gülşenî'nin Farsça dîvânçesi'nin neşri, incelenmesi ve Türkçe çevirisine yer verilmiştir. İkinci olarak edebiyat tarihi kaynaklarında imlası birbirine benzediği için karıştırılan Za'fi ve Za'ifi mahlasları üzerinden edebiyat tarihinin karmaşık konularından olan mahlasların karıştırılması hususuna katkı sunulmaya çalışılmıştır. Kitapta son olarak ise, Gülşenilik tarikatının kuruluş dönemi olan XVI. yüzyılda Gülşenilik-Mevlevilik ilişkisi, Mevleviliğin Gülşeniliğin doğuşunda oynadığı rol ve Gülşeniliğin kurucu kadroları arasında yer almış olan Za'fi'nin o dönemde temelleri atılan Gülşenilik-Mevlevilik ilişkisinin aktif bir figürü olması hususları üzerinde durulmuştur.

Şarkiyat

BİLEM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

ISBN 978-605-71084-7-0

9 786057 108470